

Hoe ging dat ook al weer?

Een levensverhalen-onderzoek naar televisie en het verleden van het alledaagse leven van vrouwen geboren tussen 1960 en 1965

Roos van der Kooij (5681413)

Universiteit Utrecht

Media en Cultuur

BA-EWS

Begeleid door dr. Rob Leurs

Tweede lezer is dr. Jasmijn van Gorp

Studiejaar 2019-2020, blok 2

Inleverdatum op 13 maart, 2020

7766 woorden

Abstract

Jérôme Bourdon zei dat “‘remembering television’ is by no means synonymous with ‘remembering television viewing’.”¹ In dit onderzoek vormt deze uitspraak het uitgangspunt. Televisie is immers meer dan alleen datgene wat er wordt uitgezonden. Doordat televisie zo gekenmerkt wordt door routine zou deze perfect passen bij de manier de routines en ritmes van ons alledaagse leven. Ik ga verder in op dit concept door vijf Nederlandse vrouwen te interviewen die geboren zijn tussen 1960 en 1965. De vraag hoe deze vrouwen terugdenken aan het alledaagse leven en welke rol televisie daarin speelt, staat daarin centraal. Om de hoofdvraag te kunnen beantwoorden, heb ik de deelvragen toegespitst op de verschillende levensfasen van de vrouwen. Aan de hand van hun herinneringen als kind, tiener, jongvolwassene en volwassene heb ik uiteindelijk vier categorieën opgesteld, vergelijkbaar met de typologie van Bourdon. Voor het analyseproces heb ik gebruik gemaakt van de inzichten van de *grounded* theorie. De vier categorieën bestaan uit nostalgische herinneringen, technologische herinneringen, behang herinneringen en herinneringen aan verstorende gebeurtenissen. Respectievelijk zijn dit herinneringen die toen en nu met elkaar vergelijken; herinneringen aan onder andere programmering en technologische ontwikkeling; herinneringen aan de verschillende gebruiksmanieren van en routines rond de televisie; en herinneringen aan media-evenementen, zoals nationale feestdagen, maar ook aan slecht nieuws, zoals 9/11. Op het einde concludeer ik dat televisie over de tijd heen inderdaad steeds meer is verweven met de ritmes en routines van het alledaagse leven. Waar het vroeger nog bijzonder was om televisie te mogen en kunnen kijken is het tegenwoordig iets wat je ‘gewoon doet’. Herinneringen zijn op een bepaalde manier onbetrouwbaar. Daarbij veranderen ze constant over een mensenleven door nieuwe invloeden op het individu. Aan de andere kant laten herinneringen juist om die reden wel goed zien hoe individuele mensen iets kunnen ervaren en wat zij belangrijk genoeg hebben gevonden om te onthouden. Onderzoek naar die ervaringen kan dan weer meer inzicht bieden in het collectieve van onze persoonlijke verhalen door trends te achterhalen in die verhalen.

¹ Jérôme Bourdon, “Some Sense of Time: Remembering Television,” *History and memory* 15, nr. 2 (herfst/winter, 2003): 12.

Inhoudsopgave

Inleiding	4
Voorbij de experimentele jaren van televisie	6
Wat weten we al over herinneringen en media?	7
<i>Herinneringen en media</i>	7
<i>Televisie en de routines van het dagelijkse leven</i>	9
<i>Het dagelijkse leven herinneren</i>	10
Grounded theorie in een levensverhalenonderzoek	11
Vier categorieën	14
<i>Nostalgische herinneringen</i>	15
<i>Technologische herinneringen</i>	17
<i>Behang herinneringen</i>	19
<i>Herinneringen aan verstorende gebeurtenissen</i>	22
Conclusie	24
<i>Het onderzoek samengevat</i>	25
<i>In de toekomst</i>	26
Bibliografie	28
Plagiaatverklaring	30
Bijlage 1 – casus-analyse	31
Bijlage 2 – transcript 1	40
Bijlage 3 – transcript 2	53
Bijlage 4 – transcript 3	61
Bijlage 5 – transcript 4	77
Bijlage 6 – transcript 5	92

Inleiding

Televisie heeft in een kleine zeventig jaar een flinke opmars gemaakt. In 1951 werd televisie geïntroduceerd met een experimentele periode.² In de jaren die hierop volgde had de televisie nog een sterk ontwrichtende werking binnen de alledaagse setting.³ In de jaren zeventig en tachtig was televisiekijken echter al uitgegroeid tot de nummer een vrije tijdsbesteding binnenshuis.⁴ Na verloop van tijd verdwenen de verzuilde omroepen, kwamen de eerste commerciële zenders op en maakte tevens het programma-aanbod een ongekennde groei door.⁵

Volgens Liesbet van Zoonen en Jan Wieten is de positie van televisie binnen de maatschappij tijdens deze opmars significant veranderd. Zo nemen we televisie tegenwoordig voor lief of, zoals Roger Silverstone zegt: “We take television for granted in a way similar to how we take everyday life for granted”.⁶ Televisie is zodanig verweven met het alledaagse leven dat het steeds moeilijker wordt om objectief te kijken naar de manier waarop televisie zich verhoudt ten opzichte van onszelf en onze omgeving.⁷ Met deze groei kwamen ook discussies op over de mogelijke invloeden van het televisiescherm op ons alledaagse leven.⁸ Of deze invloeden nu positief of negatief zijn, het nieuwe medium verbrak volgens Van Zoonen en Wieten in ieder geval onmiskenbaar de gevestigde “routines in family and gender patterns”.⁹

Om te achterhalen hoe die routines over de tijd zijn veranderd, kan autobiografisch onderzoek een belangrijke rol spelen.¹⁰ Hierbij staan namelijk de herinneringen en denkbeelden van mensen centraal. Door te kijken naar de herinneringen aan televisie van verschillende mensen kan er een beeld worden geconstrueerd van de veranderende rol van het beeldscherm in ons alledaagse leven.¹¹ Belangrijk is wel om te onthouden dat dergelijk

² Sonja de Leeuw, “Hoe komen wij in beeld? Cultuurhistorische aspecten van de Nederlandse Televisie,” (Oratie hoogleraarschap, Universiteit van Utrecht, 2003), 7-8.

³ Liesbet van Zoonen & Jan Wieten, “‘It Wasn’t Exactly a Miracle’: The arrival of television in Dutch family life,” in *Television: Critical Concepts in Media and Culture Studies*, geredigeerd door Toby Miller (London: Routledge, 2003), 139.

⁴ Andries van den Broek, Wim Knulst & Koen Breedveld, *Naar andere tijden*, Sociaal en Cultureel Planbureau (1999), 25; De Leeuw, “Hoe komen wij in beeld?” 7-8.

⁵ Van Zoonen & Wieten, “‘It wasn’t exactly a miracle’” 641-658.

⁶ Roger Silverstone, *Television and Everyday Life* (London: Routledge Taylor and Francis Group, 1994), 3.

⁷ Van Zoonen & Wieten, “‘It wasn’t exactly a miracle’” 139.

⁸ Valerie Frissen, *Veelkijken als sociaal handelen: Een empirisch onderzoek naar het verschijnsel veel televisiekijken in Nederland* (Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen, 1992), 13; De Leeuw, “Hoe komen wij in beeld?” 7-9.

⁹ Van Zoonen & Wieten, “‘It wasn’t exactly a miracle’” 139.

¹⁰ Ibid, 156.

¹¹ Alexander Dhoest, “Audience Retrospection as a Source of Historiography: Oral History Interviews on Early Television Experiences,” *European Journal of Communication* 30, nr. 1 (2015): 65.

onderzoek niet kan worden gebruikt om harde feiten boven water te halen. Zo noemt Alexander Dhoest het juist een “active process of meaning-making.”¹² Herinneringen worden actief geproduceerd tijdens een gesprek. De waarde en betekenis zijn afhankelijk van de situatie.¹³

Om meer te weten te komen over de relatie tussen televisie, het alledaagse leven en de manier waarop daaraan wordt teruggedacht binnen de Nederlandse context ben ik door middel van diepte-interviews ben ik ingegaan op de volgende hoofdvraag: Welke rol speelt televisie in de herinneringen aan het alledaagse leven van Nederlandse vrouwen geboren in 1960-1965? De afbakening van de casus zal later worden toegelicht. Om de hoofdvraag te beantwoorden zal ik de volgende deelvragen beantwoorden:

- Welke rol speelde televisie in het alledaagse leven tijdens de kinderjaren van de vrouwen?
- Hoe veranderde de rol van televisie toen zij tieners werden?
- Hoe veranderde de rol van televisie toen zij jongvolwassenen werden?
- Hoe veranderde de rol van televisie in hun latere leven?

Er is bij de deelvragen bewust gekozen voor een opdeling in levensfasen. Met deze vragen kan er namelijk een chronologisch narratief worden opgezet. Andere vergelijkbare onderzoeken gebruiken eenzelfde soort opzet. Zo zegt Dhoest bijvoorbeeld dat televisie “in close connection to and meaningful interaction with the viewers’ everyday lives” functioneert.¹⁴ Niet jaartallen of specifieke data worden onthouden, maar gebeurtenissen en routines. Gebeurtenissen op of rond televisie worden gekoppeld aan gebeurtenissen uit het eigen leven zoals uit het ouderlijk huis vertrekken.¹⁵

In het onderzoek zal ik eerst de casusgroep afbakenen en ingaan op de relevantie van het onderzoek. Daarna volgt het theoretisch kader waar ik verder in zal gaan op media in relatie tot herinneringen en het alledaagse leven. Vervolgens zal ik kort verdieping bieden over de methodes van dataverzameling en analyse van de onderzoeksresultaten, waarbij *grounded* theorie als de basis wordt gebruikt. De hieruit voortkomende analyse zal eerst besproken worden. Vervolgens zal ik eindigen met de conclusie waarin hoofd- en deelvragen zullen worden beantwoord.

¹² Dhoest, “Audience Retrospection,” 68.

¹³ Ibid, 64.

¹⁴ Ibid, 74.

¹⁵ Ibid, 73.

Voorbij de experimentele jaren van televisie

In dit onderzoek staan Nederlandse vrouwen geboren tussen 1960 en 1965 centraal. Dit is niet een onderbelichte groep in academisch onderzoek naar televisiekijkgedrag.¹⁶ Al vroeg hadden onderzoekers door dat kijkgedrag afhankelijk is van het gender van de kijker.¹⁷ Onderzoekers in dit veld lijken veelal geïnteresseerd in onderwerpen als kijkgedrag in combinatie met fictie, subjectiviteit en identiteitsvorming.¹⁸ Dit onderzoek onderscheidt zich daarvan door niet te kijken naar een specifieke periode of specifiek programma, maar naar het kijkgedrag over de loop van een leven. Door deze macroblik op een kleine casus hoop ik nuances te vinden in de manier waarop televisie inspeelt op het alledaagse leven van deze vrouwen en hoe deze relatie verandert naarmate zij ouder worden.

De vrouwen in dit onderzoek zijn geboren terwijl televisie begin jaren vijftig al met zijn opmars was begonnen. Hierdoor zullen zij geen herinneringen hebben aan een tijd waar televisie nog niet bestond.¹⁹ Op een bepaalde manier is dit onderzoek een voortzetting van dat van Van Zoonen en Wieten. Zij hadden destijds het doel meer inzicht te krijgen in de begindagen van televisie in Nederland.²⁰ Ik focus mij echter juist op de tijd waarin televisie voorbij haar experimentele fase was en duidelijk een vast onderdeel van de Nederlandse cultuur was geworden. Dan spreken we grofweg over de jaren zeventig en daar voorbij.²¹

Doordat de vrouwen in dit onderzoek parallel zijn opgegroeid met het ontwikkelingstraject van televisie ontstaat de mogelijkheid om te kijken hoe televisie in een halve eeuw zijn plaats vindt in het alledaagse leven. Deze vrouwen hebben de unieke positie dat zij hun leven lang televisie hebben gekend. Daartegenover staat dat zij zeker wel een wereld hebben gekend waar televisie nog niet wordt omringd door die vanzelfsprekendheid die later over het medium van televisie gevallen zou zijn. Hierdoor ontstaat dus een situatie waarin je kan achterhalen hoe die vanzelfsprekendheid zich heeft ontwikkeld en of je daar überhaupt van kan spreken.

¹⁶ De vrouwen die ik uiteindelijk heb gesproken voor dit onderzoek voldeden allemaal aan deze omschrijving.

¹⁷ Andre Cavalcante, Andrea Press & Katherine Sender, "Feminist reception studies in a post-audience age: returning to audiences and everyday life," *Feminist Media Studies* 17, nr. 1 (2017): 3-5.

¹⁸ Cavalcante, Press & Sender, "Feminist reception studies," 3; Emily Keightley, "From *Dynasty* to *Songs of Praise*: Television as Cultural Resource for Gendered Remembering," *European Journal of Cultural Studies* 14, nr. 2 (2011): 395-410; Bev Skeggs, Nancy Thumim & Helen Wood, "Oh goodness, I am watching reality TV' How methods make class in audience research," *European Journal of Cultural Studies* 11, nr. 1 (2008): 5-24.

¹⁹ De Leeuw, "Hoe komen wij in beeld?" 7-8. Na de experimentele jaren in de jaren vijftig is de televisie nooit meer uit het Nederlandse medialandschap verdwenen.

²⁰ Van Zoonen & Wieten, "It wasn't exactly a miracle" 139.

²¹ De Leeuw, "Hoe komen wij in beeld?" 7.

In de jaren zeventig zijn de vrouwen in dit onderzoek in hun tienerjaren. Dit zijn volgens Dhoest de jaren dat mensen de meest duidelijke herinneringen aan televisie beginnen op te bouwen, ook wel de *formative years*, of vormende jaren genoemd.²² Dit heeft implicaties voor de manier waarop deze vrouwen kijken naar televisie en andere media in de rest van hun leven. Göran Bolin zegt namelijk dat specifieke media ook een eigen grammatica hebben. Wat de vrouwen kijken in deze vormende jaren heeft dus invloed op de manier waarop zij in hun verdere leven kijken naar de ontwikkelingen van die ‘moedermedia’ en de opkomst van nieuwe media.²³ Vandaar ook dat de vrouwen in dit onderzoek in Nederland moeten zijn opgegroeid. Op die manier zullen zij een mediataal aangeleerd hebben die gebaseerd is op het Nederlandse omroepbestel en dan in het bijzonder op Nederlandse televisie van de jaren zeventig en tachtig.

Wat weten we al over herinneringen en media?

Dit hoofdstuk gaat in op het academische discours wat aan dit onderzoek vooraf is gegaan. Eerst zal ik ingaan op de wisselwerking tussen herinneringen en media. Hierbij zal ik extra aandacht besteden aan het groeiende aandeel dat televisie daarin heeft. Tot slot ga ik het hebben over levensverhalenonderzoek en hoe deze methode meer inzicht kan geven in de manier waarop het dagelijkse leven wordt herinnerd.

Herinneringen en media

Er bestaat niet zoiets als één perspectief op het verleden. Volgens Jérôme Bourdon oefenen de context van het heden en de persoonlijke ervaringen van het individu invloed uit op de manier waarop iemand terugdenkt aan gebeurtenissen.²⁴ Joanne Garde-Hansen voegt hieraan toe dat een herinnering beter beschouwd kan worden als een handeling of het proces van het herinneren. Persoonlijke, culturele, fysiologische, neurologische, politieke, religieuze, sociale

²² Göran Bolin, “Media Generations: Objective and subjective media landscapes and nostalgia among generations of media users,” *Participations: Journal of Audience & Reception Studies* 11, nr. 2 (november, 2014): 120-1.; Dhoest, “Audience Retrospection,” 74.

²³ Bolin, “Media Generations,” 111.

²⁴ Bourdon, “Some Sense of Time,” 7-8.

en raciale factoren hebben allemaal invloed op het verloop van dit proces.²⁵ Deze factoren zorgen ervoor dat dat mensen constant hun perceptie van het verleden reviseren, aanpassen, mooier maken of deels schrappen aan de hand van bijvoorbeeld de socioculturele kringen waarin zij zich bevinden of hebben bevonden.²⁶

Dit idee is niet nieuw. In het artikel *Mediated Memories* vertelt José van Dijk dat Maurice Halbwachs aan het begin van de 20e eeuw al stelde dat herinneringen niet een puur individueel of puur collectief fenomeen zijn. Het ene werkt in op het andere en vice versa.²⁷ Hierop voortbouwend, plaatst Pierre Nora, volgens Joanne Garde-Hansen, extra nadruk op het belang van de maatschappij en de eigen ervaringen in het materialiseren van deze herinneringen. Een nieuw persoon of nieuwe ervaring wordt onderdeel van hen en van de manier waarop zij de wereld begrijpen.²⁸

Herinneringen zijn door deze wisselwerking tussen het collectieve en individuele chaotisch en gefragmenteerd van aard. Daarom zijn mensen constant op zoek naar ankers om het verleden aan vast te leggen in een poging hun herinneringen te ordenen.²⁹ Doordat de media een steeds grotere rol is gaan spelen in ons alledaagse leven hebben mensen deze steeds meer gebruikt om te fungeren als een dergelijk anker.³⁰ Herinneringen worden daardoor niet alleen gefragmenteerd en gemanipuleerd, maar ook gemedieerd.³¹

Die groeiende remediatie gaat gepaard met discussie rondom de effecten van media (en specifiek televisie) op onze maatschappij. Zo maakte Jérôme Bourdon vanuit een collectief perspectief onderscheid tussen een destructief en een hyper-verbindend perspectief wat betreft de relatie tussen televisie en de maatschappij, waarbij de eerste ervan uitging dat televisie aan zou zetten tot een collectief vergeten en de tweede juist een nieuwe manier aanduidde om via media dichter bij elkaar te komen.³² Ook Ruth Ayaß gaat in op de deterministische kracht van de media. Zij zegt dat de mens meer is dan een leeg vat open voor

²⁵ Joanne Garde-hansen, *Media and Memory* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2011), 14-5, <http://ebookcentral.proquest.com>.

²⁶ Garde-Hansen, *Media and Memory*, 19.

²⁷ José van Dijk, "Mediated Memories: Personal Cultural Memory as Object of Cultural analysis," *Continuum: Journal of Media and Cultural Studies* 18, nr. 2 (oktober 2010): 266.

²⁸ Garde-Hansen, *Media and Memory*, 21-2.

²⁹ Andrew Hoskins, "New Memory: Mediating History," *Historical Journal of Film, Radio and Television* 21, nr. 4 (2001): 333.

³⁰ Ruth Ayaß, "Introduction: Media Appropriation and Everyday Life," in *Appropriation of Media in Everyday Life*, geredigeerd door Ruth Ayaß & Cornelia Gerhard (Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2012), 3; Hoskins, "New Memory," 333.

³¹ Hoskins, "New Memory," 334.

³² Bourdon, "Some Sense of Time," 6.

impressies van buitenaf. Iedereen heeft zijn eigen rituelen, gebruiken en achtergrondkennis om media te interpreteren en te begrijpen.³³

Televisie en de routine van het dagelijks leven

Wanneer een nieuw medium wordt geïntroduceerd zal het niet meteen onderdeel worden van de routines van het dagelijkse leven. Het medium – in dit geval televisie - zal eerst omhuld worden door fascinatie en interesse, maar ook achterdocht. Er zullen zelfs mensen zijn die de nieuwe technologie vrezen en zich actief verzetten tegen de invoering. Na verloop van tijd zal het nieuwe medium zowel deze positieve als negatieve connotaties grotendeels verliezen en wordt het onderdeel van de alledaagse routines en rituelen. Ruth Ayaß noemt dit proces ook wel *everydayification* en beschrijft daarmee de overgang van een nieuw medium naar een vanzelfsprekend onderdeel van het alledaagse leven.³⁴

Volgens Roger Silverstone kan het alledaagse leven gedefinieerd worden aan de hand van routines, rituelen, tradities en mythes. Dit zouden de bouwblokken voor de sociale orde zijn en daarmee ook allesbepalend voor de manier waarop de dagen voorbijgaan. Doordat het alledaagse zo is opgenomen in onze dagelijkse staat van zijn, wordt het omringd door een *taken-for-grantedness*. Oftewel, het is zo onlosmakelijk deel van ons doen en laten dat we het niet eens meer bewust opmerken.³⁵ Televisie is steeds meer verweven geraakt met deze bouwblokken en dus is daardoor, net als andere media, ook een proces van *everydayification* ingegaan, waardoor het ondertussen volledig geïntegreerd is met het dagelijkse leven. Zo zegt Silverstone: “Although, of course, it was not always so, and although we have had to learn how to incorporate the medium into our lives we now take television entirely for granted. We take television for granted in a way similar to how we take everyday life for granted.”³⁶

Een van de pioniers in het onderzoeken van de manieren waarop televisie deze positie verwierf is David Morley. Volgens David Gauntlett en Annette Hill begon hij met het onderzoeken van reacties op programma's, maar schakelde hij later over op het analyseren van de activiteit van het kijken zelf.³⁷ Hij voegde hier tevens aan toe dat de ‘basic unit of

³³ Ayaß, “Introduction,” 2.

³⁴ Ibid, 3.

³⁵ Silverstone, *Television and Everyday Life*, 18-9.

³⁶ Ibid, 3.

³⁷ David Gauntlett & Annette Hill, *TV Living: Television, Culture and Everyday Life* (London: Routledge Taylor and Francis Group, 1999), 3, E-Book.

consumption of television” niet de individu maar het huishouden was.³⁸ Hierdoor verdween de notie dat de kijker een autonome actor was die de complete macht heeft over de keuzes die gemaakt worden in de alledaagse kijk-setting. Gewoontes en rituelen die ontstaan rond televisie zijn het gevolg van de dynamiek tussen verschillende personen, zoals kind en ouder, vrienden, kennissen, of huisgenoten.³⁹

Wanneer je kijkt naar het onderzoek van Van Zoonen en Wieten zie je ook dat de context van het land ertoe doet bij de introductie en het verdere gebruik van een nieuw medium. Zij interviewden Nederlanders over de begindagen van televisie en kwamen erachter dat de introductie van televisie in Nederland niet zo massaal was als aanvankelijk was verwacht. Zij menen dat dit onder andere te wijten was aan de naoorlogse situatie en protestantse levensvisie van de Nederlandse bevolking.⁴⁰ Toch bleek in een onderzoek van Andries van den Broek, Wim Knulsten en Koen Breedveld naar de tijdsbesteding van Nederlanders tussen 1975 en 1995, dat televisie in die tijd al wel was uitgegroeid tot meest dominante huiselijke vermaak, terwijl andere bezigheden binnen het huishouden juist moesten inboeten. Dat wil echter niet zeggen dat televisie opeens de nummer één besteding van de vrije tijd was geworden. De tijd die mensen besteedden aan bezigheden buitenshuis, zoals uitgaan en sporten ging namelijk ook omhoog.⁴¹

Het dagelijkse leven herinneren

Het onderzoek van Van Zoonen en Wieten is tot stand gekomen door voornamelijk huisvrouwen en moeders te interviewen over hun herinneringen aan de introductieperiode van televisie. Een van hun conclusies was dat de ervaring van het scherm in het alledaagse leven per leeftijdscategorie en geslacht verschilde. De televisie zou bijvoorbeeld voornamelijk voor de kinderen en de man in huis worden gehaald, terwijl de vrouwen vooral meekeken.⁴²

Dergelijk onderzoek waarbij de individuele verhalen van mensen worden gebruikt om een versie van het verleden te construeren wordt ook wel *oral history research*, of levensverhalenonderzoek genoemd. Het doel van deze methode is het blootleggen van zowel

³⁸ Gauntlett & Hill, *TV Living*, 4, 14. Gauntlett en Hill breiden nog wel uit over de beperkte connotatie van het woord ‘huishouden’ in de onderzoeken van Morley. In hun eigen onderzoek rekken zij de definitie van het woord uit tot onder andere eengezinswoningen, studentenhuizen, eenoudergezinnen, etc.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Zoonen en Wieten, “‘It Wasn’t Exactly a Miracle’,” 154.

⁴¹ Van den Broek, Knulst & Breedveld, *Naar andere tijden*, 25.

⁴² Van Zoonen & Wieten, “‘It Wasn’t Exactly a Miracle’,” 145.

het alledaagse leven van mensen en de routines die daarbij horen als de relatie van diezelfde mensen met de publieke sfeer en de geschiedenis van een bepaald moment.⁴³ Zo gebruikt Jérôme Bourdon in samenwerking met Neta Kligler-Vilenchick televisie als een hulpmiddel om collectieve herinneringen van Joodse Israëliërs aan vroeger te ordenen.⁴⁴ Jukka Kortti en Tuuli Anna Mähönen doen dit ook, maar dan in Finland. Door middel van het houden van interviews met mensen over hun herinneringen aan vroeger zijn zij in staat om de opkomst van televisie en de impact daarvan op het alledaagse leven te reconstrueren.⁴⁵

Eerder werd al gezegd dat het bij dit soort onderzoek belangrijk is om te onthouden dat de resultaten geen harde feiten over televisie zijn.⁴⁶ Het zijn juist geconstrueerde verhalen van individuen, zoals herinneringen aan zich dat altijd zijn.⁴⁷ Door mensen te vragen naar hun persoonlijke levensverhalen en de manier waarop televisie daar een rol in heeft gespeeld, onthul je niet alleen een stukje televisie geschiedenis van onderaf. Er wordt ook een mogelijkheid gecreëerd om na te denken over die aspecten van televisie die normaal gesproken verstopt zitten in de routines van het alledaagse leven.⁴⁸ Het is echter goed om te onthouden dat de verhalen zeer subjectief zijn.⁴⁹

Grounded theorie in een levensverhalend onderzoek

Om mijn onderzoeksvraag te beantwoorden heb ik gebruik gemaakt van de grounded theorie. Volgens Kathy Charmaz is deze methode zeer geschikt voor het onderzoeken van sociale processen binnen een maatschappij, doordat er grote nadruk wordt gelegd op de manier waarop processen veranderen over tijd.⁵⁰ Het idee is dat theorievorming op een ongeforceerde manier voortvloeit vanuit de data door middel van waarneming, (open en axiale) codering,

⁴³ Jukka Kortti & Tuuli Anna Mähönen, "Reminiscing Television: Media Ethnography, Oral History and Finnish Third Generation Media History," *European Journal of Communication* 24, nr. 1 (2009): 52.

⁴⁴ Jérôme Bourdon & Neta Kligler-Vilenchick, "Together, Nevertheless? Television Memories in Mainstream Jewish Israel," *European Journal of Communication* 26, nr. 1 (2011): 33-4.

⁴⁵ Kortti & Mähönen, "Reminiscing Television," 50.

⁴⁶ Dhoest, "Audience Retrospection," 64.

⁴⁷ Dhoest, "Audience Retrospection," 68; Hoskins, "New Memory," 335.

⁴⁸ Dhoest, "Audience Retrospection," 65, 74.

⁴⁹ Dhoest, "Audience Retrospection," 70-3; Keightley, "From *Dynasty* to *Songs of Praise*," 396.

⁵⁰ Kathy Charmaz, "Grounded Theory," in *Rethinking Methods in Psychology*, geredigeerd door J.A. Smith, R. Harré & L. Van Langehoven (London: Sage Publications, 1996), 28-9; Kathy Charmaz, "Special Invited Paper: Continuities, Contradictions, and Critical Inquiry in Grounded Theory," *International Journal of Qualitative Research* 16, (2017): 3.

analysering, en terugkoppeling.⁵¹ In mijn geval bestaat de data uit de persoonlijke ervaringen van de onderzoeksgroep, die door middel van half-gestructureerde interviews verkregen is. Hierna heb ik toegewerkt naar een theorie die hun herinneringen aan deze ervaringen ten opzichte van televisie in hun dagelijkse leven kan verklaren.

Volgens Charmaz werd grounded theorie eind jaren zestig door Barney Glaser en Anselm Strauss ontwikkeld als een tegenreactie op het groeiende gebruik van kwantitatieve methodes in de sociologie. Door de rigoureuze, pragmatische analyse van data te combineren met een focus op de menselijke ervaring, wilden zij laten zien dat kwalitatief onderzoek ook kon leiden tot meer dan alleen beschrijvende casus studies.⁵² Uiteindelijk zijn Glaser en Strauss echter apart verder gegaan. Udo Kelle schrijft dat zij verschillende visies hadden op het concept van *theoretical sensitivity*.⁵³ Glaser zou van mening zijn dat een onderzoeker zo blanco mogelijk moest beginnen aan een onderzoek om te voorkomen dat de resulterende theorieën “besmet” zouden worden door een van te voren opgesteld theoretisch kader. In plaats daarvan moest de wetenschappelijke intuïtie van de onderzoeker genoeg zijn om grounded theorieën te laten opkomen.⁵⁴

In mijn onderzoek heb ik echter gebruik gemaakt van de Straussiaanse methode. Hij vond namelijk (in samenwerking met Juliet Corbin) dat *theoretical sensitivity* juist kon worden bereikt door een goed opgezet theoretisch kader. Vervolgens stelde hij verschillende stappen van codering voor om te voorkomen dat dit kader nieuwe theorieën zou forceren.⁵⁵ Ook maken de constructivistische invloeden, die Corbin benoemt in de derde editie van *Basics of Grounded Theory*, deze stroming erg toepasselijk voor het onderzoeken van herinneringen – die immers evengoed geconstrueerd zijn.⁵⁶ Net zoals de focus op de constructie van persoonlijke levensverhalen in *oral history* gaat het volgens Corbin in grounded theorie niet om “events themselves,” maar om “the meanings given to events and

⁵¹ Charmaz, “Grounded Theory,” 27-8; Helen Heath & Sarah Cowley. “Developing a Grounded Theory Approach: a Comparison of Glaser and Strauss.” *International Journal of Nursing Studies* 41 (2004): 142; Rob Leurs, *Onbegrijpelijk kwaad: Marc Dutroux als ‘ster van het kwaad’ en als sublieme media-ervaring*, (Amsterdam: Vossiuspers UvA- Amsterdam University Press, 2006), 8.

⁵² Charmaz, “Grounded Theory,” 29.

⁵³ Udo Kelle, “‘Emergence’ vs. ‘Forcing’ of Empirical Data? A Crucial Problem of “Grounded Theory” Reconsidered,” *Historical Social Research / Historische Sozialforschung. Supplement*, nr. 19 (2007): 137.

⁵⁴ Kelle, “‘Emergence’ vs. ‘Forcing’,” 140-1.

⁵⁵ *Ibid*, 137-9. Glaser stelde ook voor codes te gebruiken om deze *theoretical sensitivity* te bereiken, namelijk substantieve en theoretische codes. Deze leunde echter wel zwaar op het niveau van de onderzoeker. Beginners zouden bijvoorbeeld veel meer moeite hebben met deze methode, omdat hun algemene theoretische inzicht veel minder ver ontwikkeld is.

⁵⁶ Juliet Corbin, “Taking an Analytic Journey,” in *Developing Grounded theory: The Second Generation*, geredigeerd door Janice M. Morse et al. (New York: Taylor & Francis, 2009), 37; Hoskins, “New Memory,” 333.

the actions/interactions/emotions expressed in response, along with the context in which those responses and the events occur.”⁵⁷ Hierdoor kan ik de onderzoeken van bijvoorbeeld Bourdon en Dhoest omtrent televisieherinneringen gebruiken om mijn eigen bevindingen te verrijken.

Het gebruik van Grounded theorie heeft implicaties voor het gehele onderzoeksproces vanaf het opstellen van een onderzoeksopzet tot het daadwerkelijk opschrijven van de resultaten.⁵⁸ Naast het feit dat er constant wordt geschakeld tussen data analyse en theoretisch kader, moet er ook voor worden gezorgd dat de interviewvragen aan de hand waarvan de data wordt verzameld, los genoeg staan van het theoretisch kader. Of zoals Charmaz en Lisa Belgrave zeggen: “Grounded theory interview questions need to be sufficiently general to cover a wide range of experiences and narrow enough to elicit and explore the participant’s specific experience.”⁵⁹

De interviews – die gemiddeld ongeveer 40 minuten duurden – zijn op de eerste plaats vormgegeven aan de hand van mijn deelvragen. In grote lijnen wilde ik erachter komen welke rol televisie speelde in het alledaagse leven tijdens de kindertijd en hoe die rol veranderde naarmate de vrouwen opgroeiden tot tiener en jongvolwassene. Als laatste wilde ik ook weten welke rol televisie speelt in de tegenwoordige tijd, dus de volwassen levens van de vrouwen. De reden dat ik bij de kindertijd begin, terwijl de vormende jaren in de tienerjaren vallen, is om een totaalbeeld te kunnen vormen van de levensverhalen van de vrouwen. Daarnaast heb ik bij de opzet van de interviews ook gebruik gemaakt van Bourdons typologie.⁶⁰ Hij maakte deze onderverdeling oorspronkelijk om nuance aan te brengen in de manier waarop wij denken over televisie in relatie tot herinneringen.⁶¹ Aanvankelijk heb ik Bourdons categorieën gebruikt als ankerpunt voor de vrouwen om herinneringen op te roepen. Voor een verdere uiteenzetting van het onderzoeksproces verwijs ik naar bijlage 1.

Voor de gesprekken heb ik vijf vrouwen geïnterviewd, die geboren zijn tussen 1960-1965 en een Nederlandse achtergrond hebben. De vrouwen hebben zich allemaal via e-mail aangemeld naar aanleiding van een oproepbericht op social media. Een nadeel hiervan is dat de onderzoeksgroep enkel uit mijn eigen sociale netwerk is gekomen. De demografische

⁵⁷ Corbin, “Taking an Analytic Journey,” 38.

⁵⁸ Charmaz & Belgrave, “Qualitative interviewing,” 347.

⁵⁹ Charmaz & Belgrave, “Qualitative interviewing,” 351.

⁶⁰ Bourdon, “Some Sense of Time,” 13-4. In deze typologie onderscheid Bourdon vier verschillende vormen van interactie met de televisiewereld waaruit televisieherinneringen ontstaan: *wallpaper*, *media events*, *flashbulb* en *close encounters*. Deze herinneringen zijn respectievelijk herinneringen aan televisieroutines en -gewoontes; herinneringen aan grote live uitgezonden, (inter)nationale gebeurtenissen; herinneringen aan kleinere gebeurtenissen met een negatieve connotatie; en herinneringen aan gebeurtenissen die niet op het televisiescherm hebben plaatsgevonden, maar in het echte leven van het individu, zoals een ontmoeting met een idool.

⁶¹ Bourdon, “Some Sense of Time,” 6.

kenmerken van alle participanten zijn daardoor vergelijkbaar: blank, hetero, middenklasse. Een voordeel hiervan is echter dat er al vanaf het begin een vertrouwensband was tussen de vrouwen en mij, waardoor de gesprekken makkelijker verliepen met meer bruikbare data als resultaat.

De reden dat het een relatief kleine en eenzijdige onderzoeksgroep is geworden, komt omdat er niet genoeg tijd was voor een grotere en meer diverse casus. Ter vergelijking heeft Dhoest ter vergelijking veertig mensen geïnterviewd in een levensverhalenonderzoek, maar had hij hier een jaar de tijd voor en sprak hij zowel met mannen als vrouwen.⁶² De keuze voor vrouwen als focusgroep heb ik al toegelicht onder het kopje “voorbij de experimentele jaren van televisie”.

Vier categorieën

In bijlage 1 is te zien hoe ik in de analyse van mijn data ben uitgekomen op een theorievorming in de vorm van vier categorieën. Alle vier de categorieën zeggen op een specifieke manier iets over de plek die televisie had en heeft gekregen in het alledaagse leven van de vrouwen. Hieronder zal ik per categorie dieper ingaan op de inhoud en implicaties van die categorie, ondersteund door citaten uit de interviews. Ook zal ik waar relevant ingaan op de manier waarop de resultaten inhaken op bestaande literatuur en theorieën.

Ten eerste zal ik het gaan hebben over nostalgische herinneringen. Daarna komen herinneringen over televisie als technologie en behang herinneringen aan bod. Als laatste zal ik herinneringen aan versturende gebeurtenissen bespreken. Respectievelijk zijn dit herinneringen die toen en nu met elkaar vergelijken; herinneringen aan onder andere programmering en technologische ontwikkeling; herinneringen aan de verschillende gebruiksmanieren van en routines rond televisie; en herinneringen aan media-evenementen, zoals nationale feestdagen, maar ook aan slecht nieuws, zoals 9/11.

De vrouwen worden in de analyse niet bij naam genoemd, maar aangeduid als ‘verteller’ en navolgend een letter. Het woord ‘verteller’ heb ik overgenomen van Dhoest. Hij gebruikte het Engelse ‘narrator’ om te benadrukken dat interviewer en participant in een

⁶² Dhoest, “Audience Retrospection,” 70.

levensverhalenonderzoek samen een narratief aan het construeren zijn. Dit wil niet zeggen dat het fictief is, maar wel dat er een bepaalde subjectieve waarde aanzit.⁶³

Nostalgische herinneringen

Nostalgie herinneringen lopen sterk uiteen en gaan eerder over een bepaald sentiment naar vroegere tijden dan om specifieke gebeurtenissen. Een van de vrouwen koppelde de opkomst van televisie (en andere media) bijvoorbeeld aan het vervlakken van de samenleving. Dit kan erop wijzen dat zij televisie van vroeger veel verrijkender vond dan nu. Wel gaf zij aan te vinden dat wij als mens enige keuze hebben in de manier waarop wij televisie een plek geven in ons alledaagse leven.

A: Er is natuurlijk een gigantische vervlakking gekomen met de tv. Dat is zonder meer waar, maar ja dat is in alles wat je kunt zien en wat tot ons komt. We hebben er gewoon een uitdaging bij gekregen om daar onze keuzes in te maken en hoe... of we willen vervlakken of niet. Daar zal tv ongetwijfeld een rol in hebben gespeeld.⁶⁴

Dit soort herinneringen zijn ook sterk emotioneel geladen. Zo keek verteller S terug naar een tijd dat televisie nog een medium was dat mensen bij elkaar bracht. Als jongvolwassene had zij geen televisie, maar miste in die situatie niet de televisie zelf, maar juist het samenzijn eromheen:

R: Miste je het? Tv.

S: Nee, maar als het over missen gaat. Daar heb je hem weer. Is het misschien – je mist niet zozeer de tv, maar je miste wel een samenzijn. He, en de momenten vroeger van samenzijn daar hoorde de tv bij, snap je.⁶⁵

Door te kijken naar de manier waarop televisie terugkomt in herinneringen kan er een raamwerk worden opgezet aan de hand waarvan de verhalen in perspectief kunnen worden gezet. De verhalen van de vrouwen zijn immers geconstrueerd en gekleurd door de

⁶³ Dhoest, "Audience Retrospection," 67.

⁶⁴ Verteller A, geïnterviewd door Roos van der Kooij, 29 november, 2019, facetime (Nunspeet-Utrecht), bijlage 4.

⁶⁵ Verteller S, geïnterviewd door Roos van der Kooij, 30 november, 2019, Berg en Dal, bijlage 5.

individuele en collectieve context van de verteller.⁶⁶ Uit het voorgaande citaat is bijvoorbeeld te zien dat deze vrouw televisie vroeger heel erg associeerde met gezelschap en verbroedering. Dit kan dan leidend zijn in de manier waarop zij kijkt naar de verdere ontwikkeling van kijkrituelen rond de het televisiescherm.

Dit is ook terug te zien in de manier waarop verteller J terugblijkt op de waarde die televisie vroeger voor haar had en hoe dat is veranderd. Vroeger kon ze nog uitkijken naar een bepaald programma of een bepaalde dag in de week waarop ze er ‘goed voor gingen zitten’. Programma’s werden aandachtiger gekeken en mensen waren selectiever met wat ze keken. Tegenwoordig zien zij televisie eerder als makkelijk tijdverdrijf, wat niet per definitie als iets positiefs wordt aangeduid:

J: En vroeger was het – nou weet ik niet meer hoe laat dat laatste journaal – maar daarna was het gewoon klaar! Dan kon je je tv uitzetten, want er was gewoon niets meer. En ehm... wanneer dat dan precies was dat weet ik niet. Maar inderdaad ook de commerciële tv is natuurlijk daardoor heel veel veranderd. Ja die hele commercie. Ik weet niet of ik daardoor allemaal... ja we kunnen allemaal meer... nou moet dat natuurlijk allemaal fijner zijn of leerzamer of mooier zijn, maar is meer zo... altijd zo veel beter? Voor mij niet.

R: Haalde je vroeger meer genot uit tv kijken dan nu?

J: Nou... nu ik daar zo over praat en over nadenk, denk ik dat wel. Denk ik dat voor mij tv meer een bijzonderheid... of bijzonderder om gewoon lekker te kunnen gaan kijken naar iets wat je leuk vindt. Dan nu. Ja. Nu is het gewoon soms ook een beetje tijdverdrijf. Het sluipt er ook allemaal zo in. Ik lees graag, maar het komt er gewoon heel weinig van. Ik geef mezelf daar te weinig tijd voor en ’s avonds staat dan ook eerder die tv aan dan dat ik zou zeggen van ik zet hem niet aan, maar ik ga lezen.⁶⁷

Dat samenzijn wordt tegenwoordig nog verder weggedrukt doordat het voor veel programma’s ook niet meer opgaat dat erover wordt nagepraat met anderen, omdat er simpelweg te veel is om tussen te kiezen: "ja, er is zoveel wat je kan dus het heeft niet zoveel zin als je dan op je werk komt en dan gaat zeggen ‘joh, heb je gister tv gekeken?’ ‘Ja welke van de zoveel?’”⁶⁸ De potentie die Sonja de Leeuw aan televisie toebedeeld als verbindende factor van groepen ‘van uiteenlopende samenstelling en omvang,’ wordt zo meer en meer

⁶⁶ Garde-Hansen, *Media and Memory*, 14-5.

⁶⁷ Verteller J, geïnterviewd door Roos van der Kooij, 9 december, 2019, Vught, bijlage 6.

⁶⁸ Verteller N, geïnterviewd door Roos van der Kooij, 25 november, 2019, interview 1, Facetime (Leeuwarden-Utrecht), bijlage 2.

onderuit gehaald.⁶⁹ Mensen worden door de grote keuze nu juist opgedeeld in verschillende niches.

De vrouwen kwamen vaak op anekdotes waarbij het verleden en de tegenwoordige tijd met elkaar werden vergeleken. Op een bepaalde manier bekennen de vrouwen kleur met dit soort verhalen.⁷⁰ Volgens Dhoest is nostalgie “een gevoel van achteruitgang en terugverlangen naar het verleden”.⁷¹ Vandaar dat ik deze categorie heb bestempeld als nostalgische herinneringen.

Technologische herinneringen

Herinneringen aan televisie als technologie zeggen veel over de manier waarop nieuwe ontwikkelingen binnen de televisiewereld impact hadden op de rol van televisie in het dagelijkse leven. Onder ander het kijkgedrag en de relatie tussen de kijker en de televisie veranderden op de momenten dat televisie zich verder ontwikkelde. Neem bijvoorbeeld de ontwikkeling van de kleurentelevisie. Dit was een impactvolle gebeurtenissen. Het hebben van een kleurentelevisie was het hebben van een bepaalde status binnen een samenleving men moest vaak naar anderen toe om deze nieuwe ontwikkeling te beleven, omdat maar weinig mensen het geld hadden om meteen zo’n nieuw beeldscherm te kopen. Bij verteller J was deze gebeurtenis ook een bron van jaloeziegevoelens toen familieleden wel een kleurentelevisie konden aanschaffen en haar eigen ouders nog niet:

J: ...oh kan me ook nog herinneren toen de kleuren-tv kwam. Als ik dan – mijn oma die had – en mijn twee ooms (dat was een tweeling) en die hebben heel lang bij mijn oma... zijn die blijven wonen en die hadden op een gegeven moment een van de eerste kleuren-tv’s en toen sliep ik bij hun en ik denk dat het een beetje kinnesinne was of zo of jaloezie. Wij hadden dat dus niet. En dan zaten we ’s avonds met zijn vieren zo op de bank en zij helemaal trots die tv aan en ik zei ‘ik vind dat helemaal niet mooi die kleuren’. Ik wist dat ze een knop hadden toen nog, die konden ze omzetten en dan had je zwart wit en toen wilde ik heel graag dat zij zwart... op zwart witte zette, omdat ik dat helemaal niet gewend was... Maar achteraf dacht dat was gewoon jaloezie, want natuurlijk vond ik die kleuren leuk!⁷²

⁶⁹ De Leeuw, “Hoe komen wij in beeld?” 6.

⁷⁰ Dhoest, “audience retrospection,” 71.

⁷¹ Alexander Dhoest, “Nostalgie en collectief geheugen: kijkersherinneringen aan Vlaamse tv-fictie,” *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 8, nr. 1 (2015): 44.

⁷² Verteller J, bijlage 6.

Op de momenten dat ik ging doorvragen naar de manier waarop het kijkgedrag veranderde in de verschillende levensfasen werd de opkomst van nieuwe zenders veelvuldig gebruikt door de vertellers om herinneringen terug te halen. De komst van Nederland 2 en 3, Belgische en Duitse zenders, en commerciële televisie staat voor deze vrouwen echt voor een vergroting van de leefwereld. Dit kan enerzijds worden opgevat als een toename in amusementsprogramma's in de vorm van onder andere meer buitenlandse series en de ontwikkeling van genres zoals de soapserie. Anderzijds was het letterlijk een vergroting van de leefwereld doordat actualiteitenprogramma's steeds meer in staat waren om te rapporteren over gebeurtenissen op het moment dat ze plaatsvonden.⁷³ Zo zei een vrouw over het kijken van het nieuws op televisie:

A: Ik ben wat dat betreft echt nog in een veel kleiner wereldje opgegroeid. Ik bedoel het nieuws van de wereld kwam ook niet binnen eh. Dus of dat kwam een week later. Dat is echt... dat is zo'n ontzettend verschil. Vroeger was het niet zo dat je de tv aanzette om te weten wat er op de andere kant van de wereld gebeurd was of wat Trump uit zou halen of wat er met weet ik veel wat voor dingen... dat is echt pas veel later. Toen ben je dat ook – ben ik dat ook gaan volgen. Toen dat een beetje een op een ook op tv kwam. Maar dat is echt... toen was ik al volwassen. Ik kan me dat uit mijn kindertijd in ieder geval absoluut niet herinneren dat er nieuws dingen waren die mij interesseerde. Die echt nog actueel waren.⁷⁴

Naast meer diverse programmering ging het ook vaak over de toename van zendtijd. De vertellers zagen een toename in de hoeveelheid zendtijd en koppelde dat ook aan de toename van zenders aan sich.⁷⁵ In het bijzonder wordt ook ochtend- en nachttelevisie genoemd. Dit kwam op in de jaren '90 in de herinneringen van de vertellers en bracht een heel nieuw ochtendritueel met zich mee:

N: ja, en wat ik wel een specifieke vond is dat je op een gegeven moment ochtend televisie kreeg. Dat is ook vrij nieuw. Dan kreeg je van die dingen als *Koffietijd*. Dat heeft ook heel lang geduurd. Ik geloof dat het nog is. Dat was ook echt iets, toen ik zwanger was en thuis kwam te zitten... ging ik ook 's ochtend *Koffietijd* zitten kijken met een kop koffie. Dan zat je

⁷³ Er werd ook aangegeven dat actualiteitenprogramma's steeds belangrijker werden gevonden. Het was echter onduidelijk of dit kwam doordat de vrouwen volwassen werden of dat het aanbod kwalitatief vooruitging. Ook andere redenen worden niet uitgesloten, waardoor dit mij een goed onderwerp lijkt voor een vervolgonderzoek.

⁷⁴ Verteller A, bijlage 4.

⁷⁵ Verteller A, bijlage 4.

alleen thuis en dan ging je een beetje naar dat gebabbel zitten luisteren. Heel oubollig, maar dat, ja dat was wel lekker!⁷⁶

De verteller in dit fragment was zwanger ten tijde van haar herinneringen aan ochtendtelevisie, maar ook de andere vertellers zeggen televisie te kijken in de ochtend als onderdeel van het opstaan.

Bourdon zei dat het onmogelijk is om alleen maar te denken over televisie als technologie. In dit onderzoek is echter gebleken dat de technologische aspecten wel degelijk impact hebben gehad op de verhalen van de vertellers.⁷⁷ Verhalen spelen zich niet alleen af op individueel niveau, maar zijn ook verbonden met de collectieve ervaring binnen een samenleving. Een verhaal over televisie is daardoor ook een verhaal over hoe deze vrouwen naar de modernisatie van een maatschappij keken.⁷⁸

Behang herinneringen

Behang herinneringen zijn minder emotioneel geladen en gaan over vaste rituelen rond de televisie. Er zijn sterke overeenkomsten met de *wallpaper* categorie van Bourdon. Beide focussen namelijk op kijkgebruiken en routines. Naarmate de vrouwen ouder worden en televisie zich verder ontwikkeld, veranderen deze routines.⁷⁹ Behang herinneringen laten dus zien hoe de standaard rituelen rond televisie in verloop van tijd veranderen.

In de kindertijd wordt televisie bijvoorbeeld vaak als een bijzonder moment van de week aangeduid:

N: Nou het was wel heel bijzonder als je tv mocht kijken. Dus dan kon je ook wel... en er was ook niet altijd tv, dus op woensdagmiddag was er dan tv, maar dat was er bijvoorbeeld pas om 4 uur of zoiets was er iets op tv. Daar kon ik me altijd wel op verheugen. Zo van 'oh, dan mag ik tv kijken'.⁸⁰

⁷⁶ Verteller N, bijlage 2.

⁷⁷ Bourdon, "Remembering Television," 32.

⁷⁸ Kortti & Mähönen, 57.

⁷⁹ Bourdon en Kligler, "together, nevertheless," 36

⁸⁰ Verteller N, bijlage 2.

Onder deze momenten viel bijvoorbeeld het vaste avondritueel voor bedtijd zoals samen eten en daarna de *Fabeltjeskrant* en het journaal kijken. Nog belangrijker waren echter de zaterdag en zondag. Deze werden extra bijzonder omdat het hele gezin dan samenkwam om een show te kijken.⁸¹ Zo zeiden twee vrouwen elke zaterdagmiddag met het hele gezin *Stuif es in* te kijken. Dit een soort spelshow van de AVRO gepresenteerd door Ria Bremer.⁸² Op de vraag waarom ze dat dan deden zei een vrouw: “ja, je ging ervoor zitten. Als ik terugkijk dan passen de woorden ‘we gingen ervoor zitten’ – we keken ernaar uit.”⁸³ Een andere vrouw voegt daaraan toe dat het extra bijzonder werd, omdat er dan bijvoorbeeld chips op tafel kwam en ze langer op mocht blijven.⁸⁴

Opvallend is dat veel behang herinneringen met specifieke personen over de vaders gaan. Zo kunnen veel vrouwen zich nog goed herinneren hoe zij met hun vaders het journaal of studio sport keken. Moeders spelen hier vaak meer een achtergrondrol en een vrouw zegt zelfs dat ze überhaupt geen herinneringen heeft over specifiek haar moeder.⁸⁵ Dit is iets wat Van Zoonen en Wieten ook al ondervonden in hun interviews met huisvrouwen over de beginjaren van televisie in Nederland: “Television was bought for the sake of their husbands and their children, rarely because of a need of their own.”⁸⁶ Dit onderzoek – welke zich richt op ruwweg dezelfde generatie als de kinderen waar Van Zoonen en Wieten aan refereren – lijkt deze stelling te bevestigen.

Wanneer je de tijdlijn van de vrouwen gaat bekijken, is goed te zien dat televisie in de kinderjaren veel minder in het middelpunt stond. De vertellers noemde zich meermaals echte buitenkinderen en ook bezigheden zoals lezen en bordspellen vormde nog steeds een groot onderdeel van de vrijetijdsindeling. Naarmate de vrouwen ouder werden, wordt het duidelijk dat televisie steeds meer vanzelfsprekend is binnen het alledaagse leven. Neem bijvoorbeeld popcultuur. Dit begon een steeds grotere rol te spelen in de samenleving en uit de interviews lijkt televisie een van de manieren te zijn waarop de vrouwen in aanraking kwamen met die cultuur. Zo werd bijvoorbeeld *Toppop* genoemd als een programma wat dan werd gekeken om vervolgens op andere momenten met vrienden over de muziek na te praten.⁸⁷

⁸¹ Ik gebruik hier het woord ‘show’ omdat de vrouwen tijdens de gesprekken veelal dit woord gebruikte om een specifiek genre aan te wijzen.

⁸² Beeld70, “Stuif es in (1970) - Door Ria Bremer,” Youtube, geplaatst op 22 juli, 2009, <https://www.youtube.com/watch?v=kzSaNDemRH8>.

⁸³ Verteller S, bijlage 5.

⁸⁴ Verteller N, bijlage 2.

⁸⁵ Verteller S, bijlage 5; Verteller P, geïnterviewd door Roos van der Kooij, 29 november, 2019, Driebergen, interview 2, bijlage 3. Verteller P is hier een uitzondering op, aangezien haar vader al vroeg is overleden.

⁸⁶ Van Zoonen & Wieten, “It wasn’t exactly a miracle” 155.

⁸⁷ Verteller A, bijlage 4; Verteller J, bijlage 6.

Op het moment dat de vrouwen het ouderlijk huis verlieten verdwijnen de wekelijkse rituelen rond televisie echter. Activiteiten als studie, werk en afspreken met vrienden werden belangrijker geacht. Veel vrouwen vertellen ook dat hun leven dusdanig onregelmatig werd. Hierdoor was bijvoorbeeld het volgen van programma's ook moeilijker, die immers gebonden zijn aan tijdschema's. Hier is heel mooi te zien hoe de ingang van een nieuwe levensfase gepaard gaat met een bepaalde mate van chaos en wanorde. Televisie en het alledaagse leven vereisen juist een bepaalde mate van orde en herhaalbaarheid en dat is juist iets wat niet kenmerkend is voor de dagelijkse bezigheden van deze jongvolwassen vrouwen.⁸⁸

Dit is mogelijk ook een reden dat er niet zoveel waarde werd gehecht aan het hebben van een televisie. Zo wordt er verteld dat er periodes zijn geweest dat ze überhaupt geen televisie hadden en deze ook niet miste. Er zijn nog wel series die worden gevolgd, maar televisie wordt op dat moment meer gebruikt als behang terwijl zij met andere alledaagse handelingen bezig waren:

J: Op mijn 26e ging ik op mijzelf wonen en toen had ik wel weer vaak de tv aanstaan als zijnde van niet echt per se alleen maar als ik ging kijken, maar gewoon als ik alleen thuis ben van ja...

R: Geluid...

J: Geluid en toch iets om me heen [...] ik had gewoon een open keuken dus vanuit de keuken kon ik de tv ook wel zien dus [als ik dan] alleen was en ik was aan het afwassen dan vond ik het ook wel lekker om dan... te kijken naar de tv. Ja, om zoiets te volgen, maar niet per se ervoor te hoeven zitten.⁸⁹

Wanneer de vertellers aankwamen bij de herinneringen over hun volwassene leven tot nu viel het op dat televisie eigenlijk nooit meer die status terug heeft gekregen als in de herinneringen aan de kinder- en tienerjaren. De vrouwen hebben wel bepaalde programma's die ze volgen, maar het hele idee dat je moet kijken en andere afspraken eromheen bouwt, is min of meer verdwenen. Dit komt overeen met de conclusie die Van den Broek et al. trekken in hun onderzoek naar tijdsbesteding van Nederlanders tussen 1975 en 1995. Zij ondervonden dat het dagelijkse leven steeds minder onderworpen is aan routine.⁹⁰ Dit neemt niet weg dat de televisie nog steeds een centraal onderdeel kan zijn van bijvoorbeeld het avondritueel, maar wel dat de waarde die eraan wordt gehecht aan het veranderen is. Televisie is iets

⁸⁸ Cavalcante, Press & Sender, "Feminist reception studies," 4.

⁸⁹ Verteller J, bijlage 6.

⁹⁰ Van den Broek, Knulst & Breedveld, *Naar andere tijden* 153.

geworden wat je ‘gewoon doet’. Kijk bijvoorbeeld hoe een vrouw haar avondritueel van tegenwoordig omschrijft: “weet je dan gaat het burgerlijk: de wasmand komt eraan en de tv gaat aan en dan gaan we kijken – of ga ik kijken, of wie maar wil.” Hier moet wel bij benadrukt worden dat zij (en de andere vrouwen) het niet per definitie als een negatief tijdverdrijf ziet.

Herinneringen aan verstorende gebeurtenissen

Herinneringen aan verstorende gebeurtenissen gaan juist in op die media-evenementen die onze dagelijkse ritmes verstoren. Herinneringen in deze categorie lopen uiteen van positieve herinneringen over vieringen zoals Koninginnedag en negatieve herinneringen zoals de terroristische aanslag op de Twin Towers in 2001. Net als het genre van het media-evenement volgens de definitie van Dayan en Katz, zijn dit gebeurtenissen die de routine van het dagelijkse leven juist doorbreken.⁹¹ Dit komt tevens overeen met de *media event* en *flashbulb* categorieën uit Bourdons typologie doordat het zich daarmee richt op die uitzendingen die de dagelijkse gang van zaken verstoren.⁹² Dat de data uit mijn onderzoek naar deze samentrekking leidt is niet gek. Bourdon zei in een later onderzoek met Kligler-Vilenchick namelijk al dat de scheiding tussen deze twee categorieën steeds meer vervaagt.⁹³

Over de levens van de vertellers is er een verschuiving te zien in de manier waarop die verstoringen impact hebben op het dagelijkse leven. Tegenwoordig is er namelijk zelfs sprake van een ‘taken-for-grantedness’ in deze categorie. Zie bijvoorbeeld de manier waarop de volgende vrouw verteld waarom ze naar nationale vieringen op televisie keek:

S: Ja wel je keek, omdat anderen keken. Niet dat ik het zelf op zou zetten, maar dat waren programma’s dat je - dat was een beetje het cultureel bepalende. Misschien wel een beetje het oranjegevoel. Toch een tompouce gaan halen.⁹⁴

⁹¹ Daniel Dayan & Elihu Katz, *Media Events: The Live Broadcasting of History* (Harvard University Press, 1992), 5.

⁹² Bourdon “Some Sense of Time,” 13-4.

⁹³ Bourdon en Kligler, “together, nevertheless,” 40-1.

⁹⁴ Verteller S, bijlage 5.

Bij het vragen naar media-evenementen in de klassieke zin van het woord was er een duidelijke tweedeling tussen sportwedstrijden en feestdagen zoals koninginnendag.⁹⁵ Sportwedstrijden zoals voetbal en schaatsen waren grote bepalende factoren om televisie te kijken, terwijl speciale uitzendingen gerelateerd aan het koningshuis meer gekeken werden vanwege het gebeuren eromheen. Een vrouw omschreef dergelijke evenementen als bijzonder, maar dat gevoel schreef ze meer toe aan het feit dat ze die beelden bijna hypnotiserend vond.⁹⁶ Geen enkele vrouw had overigens hele grootse gevoelens bij het koningshuis. Dat kan dus een reden zijn dat zulke herinneringen ook niet heel diepgaand waren.

Daartegenover stonden juist weer hele heldere herinneringen aan sportwedstrijden, maar dit lijkt meer te komen doordat het herinneringen waren met hun vaders. De voornaamste reden hiervoor was dat ze niet die specifieke wedstrijd wilde kijken, maar omdat ze het met hun vader wilde kijken: “Ik weet niet of ik het nou leuker vond omdat het met mijn vader was of omdat het om het boksen ging. Snap je? [...] dus ja de context en de onderlinge relaties zijn heel bepalend.”⁹⁷

Net als de *media events* van Bourdon hebben al deze gebeurtenissen echter wel gemeen dat de herinnering eraan veelal meer om het kijkproces en de bijkomende emoties gaan dan om datgene wat er werd gekeken.⁹⁸ Dit was vooral goed terug te zien in de anekdotes over 9/11. Vertellers wisten vaak ontzettend gedetailleerde herinneringen op te halen over de situatie waarin zij zich bevonden op het moment dat ze het nieuws te horen kregen.⁹⁹ Neem bijvoorbeeld het volgende fragment waarin een verteller haar verbazing uitte over de manier waarop de gebeurtenis over het televisiescherm de huiskamers binnen kwam:

Ja ik kan mij precies herinneren waar ik was toen dat voor het eerst – ik zat in de auto, hoorde het op de radio – ik weet precies waar ik was. Ik weet ook dat ik toen - dat was tijdens mijn werk nog, want het gebeurde 's middags - en ik haalde aan het eind van de dag Floor op bij de oppas en daar stond de tv aan.¹⁰⁰ Die had vanaf de eerste melding aangestaan.¹⁰¹

⁹⁵ Dayan & Katz, *Media Events*, 1-24. Met ‘klassieke zin van het woord’ bedoel ik die evenementen die aansluiten bij de definitie van een media-evenement zoals die door Dayan en Katz uiteen is gezet. Denk hierbij aan kenmerken zoals gepland, live, veelal vanuit een publieke omroep.

⁹⁶ Verteller N, bijlage 2.

⁹⁷ Verteller S, bijlage 5.

⁹⁸ Bourdon “Some Sense of Time,” 14.

⁹⁹ Verteller A, bijlage 4.; Verteller S, bijlage 5.

¹⁰⁰ Floor is de dochter van verteller A

¹⁰¹ Verteller A, bijlage 4.

Ook in deze categorie is te zien hoe het kijken van televisie een bezigheid is die steeds minder collectief ervaren werd. Tegenwoordig is televisiekijken iets wat je doet als makkelijk tijdverdrijf of om informatie tot je te nemen over bepaalde gebeurtenissen aldus een verteller over verslaggeving van 9/11: “[De televisie] had vanaf de eerste melding aangestaan. Ik had zoiets van ‘waar kijk je naar, zet uit dat ding’. Als je ernaar kijkt dan doe je dat afgeschermd.”¹⁰²

Categorieën als raamwerk

De volgorde van de categorieën kan doen vermoeden dat er een hiërarchie in de herinneringen zit en ergens klopt dat ook. De nostalgische herinneringen geven immers een kader waarbinnen de andere verhalen in perspectief kunnen worden gezet. Technologische herinneringen laten zien welke ontwikkelingen van het televisiescherm genoeg impact hebben gehad dat ze zijn onthouden door de vertellers. Behang herinneringen laten weer zien hoe bepaalde kijkrituelen veranderden naar aanleiding van die technologische herinneringen. Versturende gebeurtenissen zijn een rare eend in de bijt, maar vertellen ons ook iets over hoe al die verschillende herinneringen samenkomen in een bepaald genre.

Aan de andere kant is het ook belangrijk om te onthouden dat elke categorie implicaties heeft voor de andere drie categorieën. Vaststellen welke belangrijker is of de grootste rol speelt in de herinneringen van de vrouwen neigt al snel naar een ‘kip of ei’-discussie. Het gaat uiteindelijk om het feit dat de categorieën samen een raamwerk bieden waarbinnen veranderende processen zichtbaar gemaakt kunnen worden.

Conclusie

In mijn onderzoek wilde ik de volgende hoofdvraag beantwoorden: Welke rol speelt televisie in de herinneringen aan het alledaagse leven van Nederlandse vrouwen geboren in 1960-1965? Om deze vraag te beantwoorden heb ik mij gericht op die dingen die vrouwen zich kunnen herinneren van televisie en het alledaagse leven in vier verschillende levensstadia, namelijk die van het kind, de tiener, de jongvolwassene en de volwassene. Hier heb ik

¹⁰² Verteller A, bijlage 4.

uiteindelijk aan de hand van een grounded analyse vier categorieën aan herinneringen uit gehaald.

Het onderzoek samengevat

Als eerste speelde nostalgie een grote rol. De herinneringen in deze categorie zijn op het eerste gezicht niet super gedetailleerd en gaan vaak over hoe zij, als de persoon die zij op het moment van het interview waren, terugdachten aan televisie in het algemeen. Ze waren echter wel sterk emotioneel geladen met een bepaald sentiment naar hun vroegere jaren. In de ogen van de vertellers is televisie uitgegroeid tot een medium van overdaad met een dusdanige positie in het alledaagse leven dat het gevoelens van angst en een terugverlangen naar vroeger aanwakkert.

De tweede categorie ging over herinneringen aan de technologische aspecten van televisie. Ontwikkelingen zoals een toename in zenders en programma's brachten meer mogelijkheden met zich mee. Er is meer keuze, maar dit betekent ook meer stress. In plaats van een klein zenderaanbod wat iedereen collectief kijkt, kiezen mensen programma's aan de hand van individuele voorkeur. Daarbij zorgen ontwikkelingen zoals de opkomst van de kleurentelevisie ook voor verdeeldheid. Niet iedereen kan meer dezelfde dingen op dezelfde manieren kijken doordat niet iedereen de nieuwste technologie kan kopen. Televisie wordt steeds meer een privé medium.

De derde categorie – behang herinneringen – was afgeleid van de *wallpaper* categorie van Bourdon en richtte zich op kijkgebruiken en alledaagse routines. In deze categorie is goed te zien hoe televisie steeds meer onderdeel wordt van de dagelijkse gang van zaken. Als kind waren de momenten dat er televisie gekeken mocht worden nog bijzonder en een bewuste afwisseling van andere alledaagse bezigheden. Naarmate de vrouwen ouder werden, begon televisie echter steeds meer op te gaan in een 'taken-for-grantedness'. Er wordt steeds meer televisiegekeken omdat dat nou eenmaal iets is wat je doet om de tijd te doden en niet per se omdat de televisie bewust voor een specifiek iets wordt aangezet. In deze categorie is ook goed te zien hoe technologische ontwikkelingen nieuwe routines aanwakkerde waarna vaak ook nostalgisch wordt teruggedacht aan de routines die daarvoor kwamen.

De laatste categorie was die van herinneringen aan verstorende gebeurtenissen. In deze categorie is te zien hoe grote gebeurtenissen de dagelijkse routine juist kunnen verstoren door simpelweg de dagelijkse uitzendprogrammering te onderbreken. Deze gebeurtenissen kunnen

feestelijk van aard zijn, maar ook heftige gebeurtenissen en nieuws, wat aan de lopende band via uitzendingen van updates wordt voorzien, vallen onder deze categorie. Bij de vrouwen is het wel goed te zien dat naarmate zij ouder worden zij minder meedoen met de collectieve evenementen zoals koninginnendag. Actualiteiten worden nog wel gevolgd, maar alleen wanneer het hen uitkomt. Je zou bijna kunnen zeggen dat media-evenementen steeds meer kenmerken krijgen die eigenlijk eerder bij televisie als behang horen. Er zijn bepaalde routinematigheden te zien in het kijkgedrag van tegenwoordig.

Televisie is tegenwoordig altijd beschikbaar. De grote hoeveelheid keuzes geeft vrijheid, maar ook stress, die zij vroeger niet of minder ervoeren. Aan de ene kant hebben de vrouwen meer vrijheid en keuzemogelijkheden erbij gekregen naarmate ze verder kwamen in hun leven. Aan de andere kant is het ook duidelijk dat er een bepaald verlangen is naar vroegere tijden waarin televisie niet het middelpunt van de vrije tijd vormde.

In dit onderzoek stonden Nederlandse vrouwen geboren tussen 1960-1965 centraal. Zij bieden een unieke kijk op televisie en het alledaagse leven omdat zij parallel met het medium volwassen zijn geworden. Hierdoor zijn zij in hun eigen manier *natives* van het televisietijdperk. Zij hebben zelf een weg moeten vinden in het gebruik van televisie. In dit proces heeft televisie een unieke positie gevonden in de ritmes van het alledaagse leven.

Een van de gevolgen is echter dat het bijzondere karakter dat televisie in zijn begin dagen (en daarmee in de kindertijd van de vertellers) genoot is vervangen door een 'taken-for-grantedness'. Televisie zou perfect mee komen met de routines van alledaagse leven, waardoor het op een gegeven moment zo voor lief wordt genomen dat het uit het zicht verdwijnt. Dat wordt door dit onderzoek bevestigd. Er wordt niet zozeer meer nagedacht over de manier waarop televisie wordt geconsumeerd; het wordt (met enkele uitzonderingen) 'gewoon gedaan,' omdat het iets is wat je nou eenmaal doet.

In de toekomst

Levensverhalenonderzoek kan nuttig zijn in het onderzoeken van de veranderende processen rond televisie over een lange tijd. In dit onderzoek ben ik echter nog redelijk aan de oppervlakte gebleven door onder andere de keuze voor de specifieke casus van Nederlandse vrouwen geboren tussen 1960 en 1965. Een grotere variatie in leeftijd, geslacht en afkomst kan laten zien op welke vlakken verschillende demografische groepen dezelfde televisie ervaringen hebben of op welke juist niet.

Daarnaast heb ik aan het begin ook vertelt dat televisie zich vanaf de jaren vijftig snel door ontwikkelde en dat dat gepaard ging met ontzuiling. Hier ben ik echter verder niet meer op ingegaan omdat het een dusdanig groot onderwerp is. Er zou bijvoorbeeld verder in kunnen worden gegaan op de manier waarop verzuiling wel of niet een rol is blijven spelen in ons mediabestel. Wat voor impact kan het hebben op de ‘mediataal’ die wij leren?

Bibliografie

- Ayaß, Ruth. "Introduction: Media Appropriation and Everyday Life." In *Appropriation of Media in Everyday Life*, geredigeerd door Ruth Ayaß & Cornelia Gerhard, 1-15. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2012.
- Bolin, Göran. "Media Generations: Objective and subjective media landscapes and nostalgia among generations of media users." *Participations: Journal of Audience & Reception Studies* 11, nr. 2 (november, 2014): 108-131.
- Bourdon, Jérôme & Neta Kligler-Vilenchick. "Together, Nevertheless? Television Memories in Mainstream Jewish Israel." *European Journal of Communication* 26, nr. 1 (2011): 33-47.
- Bourdon, Jérôme. "Some Sense of Time: Remembering Television." *History and memory* 15, nr. 2 (herfst/winter, 2003): 5-35.
- Broek, Andries van den, Wim Knulst & Koen Breedveld. *Naar andere tijden*. Sociaal en Cultureel Planbureau (1999).
- Cavalcante, Andre, Andrea Press & Katherine Sender. "Feminist reception studies in a post-audience age: returning to audiences and everyday life." *Feminist Media Studies* 17, nr. 1 (2017): 1-13.
- Charmaz, Kathy. "Grounded Theory." In *Rethinking Methods in Psychology*, geredigeerd door J.A. Smith, R. Harré & L. Van Langehoven, 27-49. London: Sage Publications, 1996.
- Charmaz, Kathy. "Special Invited Paper: Continuities, Contradictions, and Critical Inquiry in Grounded Theory." *International Journal of Qualitative Research* 16, (2017): 1-8.
- Corbin, Juliet. "Taking an Analytic Journey." in *Developing Grounded theory: The Second Generation*, geredigeerd door Janice M. Morse et al., 35-54. New York: Taylor & Francis, 2009.
- Dayan, Daniel & Elihu Katz. *Media Events: The Live Broadcasting of History*. Harvard University Press, 1992.
- Dhoest, Alexander. "Audience Retrospection as a Source of Historiography: Oral History Interviews on Early Television Experiences." *European Journal of Communication* 30, nr. 1 (2015): 64-78.
- Dhoest, Alexander. "Nostalgie en collectief geheugen: kijkersherinneringen aan Vlaamse tv-fictie." *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 8, nr. 1 (2015): 41-62.

- Dijck, José. "Mediated Memories: Personal Cultural Memory as Object of Cultural analysis." *Continuum: Journal of Media and Cultural Studies* 18, nr. 2 (oktober 2010): 261-277.
- Frissen, Valerie. *Veelkijken als sociaal handelen: Een empirisch onderzoek naar het verschijnsel veel televisiekijken in Nederland*. Nijmegen: Instituut voor Toegepaste Sociale Wetenschappen, 1992.
- Garde-hansen, Joanne. *Media and Memory*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2011. 14-5, <http://ebookcentral.proquest.com>.
- Gauntlett, David & Annette Hill. *TV Living: Television, Culture and Everyday Life*. London: Routledge Taylor and Francis Group, 1999. Taylor & Francis E-Book.
- Heath, Helen & Sarah Cowley. "Developing a grounded theory approach: a comparison of Glaser and Strauss." *International Journal of Nursing Studies* 41 (2004): 141-150.
- Hoskins, Andrew. "New Memory: Mediating History." *Historical Journal of Film, Radio and Television* 21, nr. 4 (2001): 333-346.
- Keightley, Emily. "From *Dynasty* to *Songs of Praise*: Television as Cultural Resource for Gendered Remembering." *European Journal of Cultural Studies* 14, nr. 2 (2011): 395-410.
- Kelle, Udo. "'Emergence' vs. 'Forcing' of Empirical Data? A Crucial Problem of 'Grounded Theory' Reconsidered." *Historical Social Research / Historische Sozialforschung. Supplement*, nr. 19 (2007): 133-156.
- Kortti, Jukka & Tuuli Anna Mähönen. "Reminiscing Television: Media Ethnography, Oral History and Finnish Third Generation Media History." *European Journal of Communication* 24, nr. 1 (2009): 49-67.
- Leeuw, Sonja de. "Hoe komen wij in beeld? Cultuurhistorische aspecten van de Nederlandse Televisie." Oratie hoogleraarschap, Universiteit van Utrecht, 2003.
- Leurs, Rob. *Onbegrijpelijk kwaad: Marc Dutroux als 'ster van het kwaad' en als sublieme media-ervaring*. Amsterdam: Vossiuspers UvA- Amsterdam University Press, 2006.
- Silverstone, Roger. *Television and Everyday Life*. London: Routledge Taylor and Francis Group, 1994.
- Skeggs, Bev, Nancy Thumim & Helen Wood. "'Oh goodness, I am watching reality TV' How methods make class in audience research." *European Journal of Cultural Studies* 11, nr. 1 (2008): 5-24.
- Zoonen, Liesbet van & Jan Wieten. "'It Wasn't Exactly a Miracle': The arrival of television in Dutch family life." In *Television: Critical Concepts in Media and Culture Studies*, geredigeerd door Toby Miller, 139-158. London: Routledge, 2003.

Plagiaatverklaring

Verklaring Intellectueel Eigendom

De Universiteit Utrecht definieert plagiaat als volgt:

Plagiaat is het overnemen van stukken, gedachten, redeneringen van anderen en deze laten doorgaan voor eigen werk.

De volgende zaken worden in elk geval als plagiaat aangemerkt:

- het knippen en plakken van tekst van digitale bronnen zoals encyclopedieën of digitale tijdschriften zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het knippen en plakken van teksten van het internet zonder aanhalingstekens en verwijzing;
- het overnemen van gedrukt materiaal zoals boeken, tijdschriften of encyclopedieën zonder aanhalingstekens of verwijzing;
- het opnemen van een vertaling van teksten van anderen zonder aanhalingstekens en verwijzing (zogenaamd "vertaalplagiaat");
- het parafaseren van teksten van anderen zonder verwijzing. Een parafrase mag nooit bestaan uit louter vervangen van enkele woorden door synoniemen;
- het overnemen van beeld-, geluids- of testmateriaal van anderen zonder verwijzing en zodoende laten doorgaan voor eigen werk;
- het overnemen van werk van andere studenten en dit laten doorgaan voor eigen werk. Indien dit gebeurt met toestemming van de andere student is de laatste medeplichtig aan plagiaat;
- het indienen van werkstukken die verworven zijn van een commerciële instelling (zoals een internetsite met uittreksels of papers) of die al dan niet tegen betaling door iemand anders zijn geschreven.

Ik heb bovenstaande definitie van plagiaat zorgvuldig gelezen en verklaar hierbij dat ik mij in het aangehechte BA-eindwerkstuk niet schuldig gemaakt heb aan plagiaat.

Tevens verklaar ik dat dit werkstuk niet ingeleverd is/zal worden voor een andere cursus, in de huidige of in aangepaste vorm.

Naam: Roosmarijn van der Kaaij

Studentnummer: 5681413

Plaats: Utrecht

Datum: 5-2-2020

Handtekening:

Bijlage 1 - Casus-analyse

Onder het kopje operationalisering ben ik al kort ingegaan op mijn keuze voor de *grounded* theorie voor het analyseren van mijn data. Deze theorie veronderstelt een constante terugkoppeling tussen data en theorie om tot een steeds abstractere conceptualisering van het onderwerp te komen.¹⁰³ Straus (en Corbin) hebben hun conceptualisering van deze theorie uitgedacht in drie stappen waarna een theorie gevormd kan worden. De eerste is open codering, waarbij zo veel mogelijk verschillende thema's aan de data wordt gekoppeld. De tweede stap is axiaal coderen, waarbij de thema's uit de eerste stap op hun plaats in meer abstracte categorieën worden ondergebracht. De derde en laatste stap is selectief coderen. Hier worden de categorieën meer uitgewerkt en wordt er vervolgens een kern uit te geselecteerd, wat uiteindelijk zal resulteren in een theorie.¹⁰⁴ In navolging van Rob Leurs laat ik in deze bijlage stapsgewijs zien hoe het proces van codering en theorievorming in dit onderzoek is verlopen.¹⁰⁵

Hierbij is het volgens Leurs belangrijk uit te wijden over mijn persoonlijke betrokkenheid bij dit onderwerp.¹⁰⁶ Natuurlijk wordt het onderzoek beïnvloed doordat ik mijn eigen meningen heb over de rol die televisie in ons alledaagse leven speelt en welke rol televisie zou moeten spelen. Dit kan bijvoorbeeld doorwerken in de manier waarop ik de interviews heb gestuurd. Wat hier echter tegenover staat is het feit dat dit onderzoek zich vooral richt op een periode waarin ik nog niet geboren was. Er zit een bepaalde kenniskloof tussen wat ik weet van vroegere tijden en hoe het daadwerkelijk was om in die tijd te leven. Op dat gebied hebben de vertellers een bepaalde autoriteit in het onderwerp.

Bij het benaderen van mijn onderzoeksgroep heb ik volledig gebruik gemaakt van mijn sociale netwerk. Op deze manier ben ik met vrouwen in gesprek gekomen die ik in meer of mindere mate al kende voordat ik dit onderzoek begon. Dit had als nadeel dat ik een minder objectieve houding kon aannemen tegenover hen tijdens de gesprekken. Aan de andere kant was er al een vertrouwensband opgebouwd buiten academisch gewin om. Hierdoor waren sociale onhandigheden minimaal en kon ik veel meer de diepte in gaan met mijn gesprekspartners. Daargelaten nam de hoeveelheid bruikbare informatie per gesprek wel

¹⁰³ Leurs, *Onbegrijpelijk kwaad*, 101.

¹⁰⁴ Heath & Cowley, "Developing a grounded theory, 146.

¹⁰⁵ Leurs, *Onbegrijpelijk kwaad*, 101.

¹⁰⁶ Leurs, *Onbegrijpelijk kwaad*, 102.

toe, aangezien ik steeds beter wist wanneer ik op welke dingen moest doorvragen en wanneer ik juist over moest gaan op andere onderwerpen.

Stap 1 – verzamelen van data

Al vanaf het moment van het verzamelen van mijn onderzoek data ben ik eigenlijk al begonnen met het coderen van mijn bronnen. Ik heb er immers in mijn deelvragen voor gekozen mij te focussen op leeftijdsfases. Hieruit zullen dus op een natuurlijke wijze de categorieën voorstromen van herinneringen als kind, tiener, jongvolwassene en volwassene. Met het programma NVivo 12 heb ik vervolgens citaten uit de transcripten van de interviews opgedeeld en aan de verschillende categorieën toegevoegd.

Conclusie 1

De herinneringen aan de verschillende levensfases lopen deels in elkaar over. Dit is geen gek verschijnsel, aangezien herinneringen over een mensenleven constant nieuwe gedaantes krijgt. De meeste herinneringen zijn grofweg aan de tienerperiode. Herinneringen aan de kinder- en jongvolwassene tijd komen daarna en de minste herinneringen gaan over hun volwassene leven.

Stap 2 - vragen stellen

In deze stap heb ik per categorie de citaten doorgelezen. Hieruit volgend heb ik een aantal vragen opgesteld om mijzelf een richtlijn te geven om op te focussen tijdens de verdere analyse:

1. Met wie wordt er televisiegekeken?
2. Wat wordt er gekeken wanneer er televisie wordt gekeken?
3. Wanneer wordt er televisiegekeken?
4. Welke waarde wordt er aan de televisie gegeven?
5. Op welke manier maakt de televisie impact in het dagelijkse leven van de vrouwen?
6. Wat wordt er gedaan als er geen televisie wordt gekeken?

Stap 3 – vragen beantwoorden

Ik heb grotendeels Rob Leurs zijn stappen gebruikt als leidraad tijdens mijn eigen analyse dus ook bij mij was stap 3 de tweede leesronde aan de hand waarvan ik antwoorden op de vragen heb geformuleerd.

Conclusie 3

Er was een duidelijke verdeling tussen algemene, specifieke en vergelijkende herinneringen. Vragen 1, 2, en 3 wisten de vertellers over het algemeen makkelijk te beantwoorden en gingen voornamelijk over programma's, rituelen en gebruiken. Deze algemene herinneringen vormde vaak wel een mooie opstap naar meer specifieke herinneringen. Ze fungeerde als het ware als een soort trigger voor het geheugen. De specifiekere herinneringen gingen echt over duidelijke momenten die de vertellers nog voor ogen konden halen, zoals waar ze waren toen 9/11 plaatsvond bijvoorbeeld.

Vergelijkende herinneringen zie ik als aparte herinneringen omdat ze vaak ingingen op de manier waarop de vertellers bijvoorbeeld tegen bepaalde ontwikkelingen van televisie aankeken en niet zozeer over moment opnames zoals samen het journaal kijken. Denk hierbij aan de vergelijking tussen amusement- en actualiteitenprogramma's of nostalgische herinneringen.

Stap 4 – kenmerken

In stap 4 heb ik per levensfase gekeken waar de herinneringen aan die levensfase door worden gekenmerkt met de antwoorden op de vragen als leidraad.

Levensfase	Kenmerk
Kind	<ul style="list-style-type: none">- Focus op het gezin- Kinderprogramma's- Zaterdag- en zondagmiddag, bedtijd- Televisie nooit volledige middelpunt in het alledaagse leven- Televisiekijken is bijzonder- Buitenspelen, bordspellen
Tiener	<ul style="list-style-type: none">- Focus op gezin en vrienden

	<ul style="list-style-type: none"> - Kinder- en familieprogramma's - Zaterdag- en zondagmiddag, bedtijd, - Regels/restricties op kijkgedrag - Opkomst kleurentelevisie - Popcultuur
jongvolwassene	<ul style="list-style-type: none"> - Kijken is een individuele activiteiten (op grote media-evenementen na) - (Buitenlandse) series - Onregelmatig ritme in het alledaagse leven - Televisie als behang of zelfs (bijna) geheel afwezig in het dagelijkse leven - Studeren, activiteiten buitenshuis
Volwassene	<ul style="list-style-type: none"> - Meekijken met anderen of individueel kijken - Actualiteitenprogramma's over amusementsprogramma's - 24/7 televisie mogelijk - Televisie is niet meer bijzonder - Nostalgisch naar vroeger - Makkelijk tijdverdrijf

Tabel 1

Conclusie 4

Uit de kenmerken is te concluderen dat televisie verschillende transities is doorgestaan in de levens van de vertellers. Waar televisie begon als een medium wat bij uitstek in groepsverband werd gekeken is het over de levens van de vertellers steeds meer veranderd in een medium wat individueel wordt bekeken.

Het programma-aanbod en mogelijke genres is sterk toegenomen en ook de momenten waarop er televisie kan worden gekeken is kwantitatief gezien omhooggegaan. Vroeger kon de vertellers alleen op specifieke momenten televisiekijken door onder andere het

programma-aanbod en regels van de ouders, terwijl het nu in principe mogelijk is om 24/7 de televisie aan te hebben.

Ook de positie van televisie in het dagelijks leven is constant aan fluctueren. Als kind en tiener wordt er echt tijd vrij gemaakt om respectievelijk met het gezin of met vrienden televisie te kijken. Als (jong)volwassene begint televisie zo'n onderdeel te worden van het alledaagse leven dat het minder wordt gezien als een speciaal moment. De televisie wordt nu eerder aangezet als behang of als makkelijk tijdverdrijf. Ook uit de vertellers nostalgische gevoelens naar de televisie van vroeger.

Stap 5 - categoriseren

Vanuit de verschillende kenmerken en herinneringen heb ik gekeken of ik in dezelfde trant als Bourdons "Some Sense of Time: Remembering Television" categorieën kon opzetten waarin alle herinneringen van de vertellers in onder verdeeld konden worden. De categorieën in tabel 2 zijn herinneringen die respectievelijk gaan over de manier waarop er op terugkerende, herhalende manieren wordt geïnteracteed met de televisie, de sociale context van televisiekijken, de technologische aspecten van het medium, en vergelijkende herinneringen tussen toen en nu met een nostalgische connotatie.

Categorie	Kenmerk/herinnering
Rituelen	<ul style="list-style-type: none"> - Zaterdag- en zondagmiddag - Bedtijdritueel - Televisie als 'behang' - Televisie als makkelijk tijdverdrijf
Gezelschap	<ul style="list-style-type: none"> - Gezin - Vrienden - alleen
Technologie	<ul style="list-style-type: none"> - Zwart-wit televisie - Kleurentelevisie - Toename genres - Toename programma-aanbod
Nostalgie	<ul style="list-style-type: none"> - Beschikbaarheid van vroeger t.o.v. nu

	<ul style="list-style-type: none"> - (Te) snelle ontwikkeling media - Geen bijzonder gevoel meer bij televisie
--	--

Tabel 2

Conclusie 5

Deze eerste categorisering vind ik uiteindelijk niet toereikend. Zo is er geen goede plek om herinneringen aan media-evenementen, zoals Koninginnedag, en speciale gebeurtenissen, zoals de maanlanding, in onder te verdelen. Op het eerste gezicht representeren deze herinneringen niet een groot deel van het leven van de vertellers. Dit betekent echter niet dat de emotionele, sociale, en maatschappelijke impact van de gebeurtenissen er niet toe doen. Juist deze herinneringen waren namelijk vaak ontzettend helder voor de geest te halen door de vertellers.

Daartegenover wordt weer te veel aandacht besteed aan rituelen en het gezelschap; twee categorieën die achteraf beter samen gevoegd hadden kunnen worden, doordat de verschillende specifieke rituelen vaak gekoppeld zijn aan een specifieke groepsamenstelling.¹⁰⁷ Daarbij zijn het in tegenstelling tot media-evenementen minder beladen herinneringen, ondanks dat het de meest voorkomende herinneringen zijn.

De categorie van technologische en nostalgische herinneringen laat ik voor nu wel staan. Op de eerste plaats laten nostalgische herinneringen namelijk goed zien op welke manier er een bepaalde partijdigheid bestaat richting de positie van televisie in het alledaagse leven vroeger tegenover nu. Op dezelfde manier laten technologische herinneringen goed zien hoe televisie over de jaren is veranderd en hoe de vrouwen die veranderingen een plaats hebben gegeven in hun dagelijkse leven.

Stap 6 – academische literatuur

Volgens de *grounded* theorie zoals Straus die heeft opgezet, is het mogelijk om literatuur te gebruiken tijdens het analyseren van de data, zolang de data zelf maar leidend blijft.¹⁰⁸ Om te kijken of ik mijn eigen onderverdeling inclusiever kon maken, heb ik de typologie van Bourdon erbij gepakt. Zoals eerder vertelt maakt hij onderscheid in *wallpaper*, *media events*,

¹⁰⁷ Denk bijvoorbeeld aan het avondritueel als kind wat in de basis een gezinsactiviteit is.

¹⁰⁸ Leurs, *Onbegrijpelijk kwaad*, 16.

flashbulb, en *close encounter* herinneringen. Vervolgens heb ik gekeken op welke manier zijn typologie wel of juist niet toepasbaar was op mijn data.

Conclusie 6

Er was redelijk wat overlap te vinden tussen mijn eigen eerste typologie en die van Bourdon. Daarom heb ik zijn categorieën grotendeels overgenomen al zij het in aangepaste vorm. De minste verandering heb ik aangebracht in de *wallpaper* herinneringen. Volgens Bourdon gaan dit soort herinneringen over routines en gebruiken en is het daarmee de minst emotioneel geladen categorie. Wat echter niet klopt is de uitspraak van Bourdon dat dit soort herinneringen het minst makkelijk worden opgeroepen.¹⁰⁹ Vertellers gingen juist heel makkelijk over op het noemen van wekelijks terugkerende programma's. Het was wel zo dat dit soort herinneringen het minst gedetailleerd waren. Zelf wil ik bij deze categorie (die ik vanaf nu 'behang' herinneringen zal noemen) de 'taken-for-grantedness' benadrukken. Dit soort behang herinneringen laten goed zien hoe televisie constant sluimerend in de achtergrond aanwezig is in het alledaagse leven van de vertellers.

De categorieën van *media events* en *flashbulb* herinneringen heb ik in mijn eigen onderzoek besloten samen te voegen tot de categorie 'verstorende gebeurtenissen'. Bourdon maakt hier onderscheidt tussen respectievelijk grote media-evenementen met een vaak feestelijke connotatie en kleinere evenementen met een negatieve connotatie.¹¹⁰ Uit mijn data bleek echter het bij dit soort herinneringen niet zozeer om het genre van het evenement gaat, maar meer om de verstorende werking. Bij de vertellers was het veelal zo dat deze evenementen werden gekenmerkt door het feit dat het anders was dan normaal. Het standaard televisieprogramma werd onderbroken en de gebeurtenis wakkerde gesprekken aan op school of op werk.

De laatste categorie van Bourdon (*close encounter* herinneringen) was lastig toe te passen op mijn eigen data. Deze categorie gaat namelijk over de overlap van de televisiewereld met die van de wereld van de kijker in de vorm van bijvoorbeeld de ontmoeting van een televisiester of een deelname aan een programma door zichzelf of een kennis.¹¹¹ Dit is niet iets wat waar de vertellers in mijn onderzoek over hebben gesproken.

¹⁰⁹ Bourdon, "Some Sense of Time," 13.

¹¹⁰ Bourdon, "Some Sense of Time," 13-4. Bourdon noemt *flashbulb* herinneringen ook wel *bad-news* herinneringen, omdat het veelal over gebeurtenissen in de echte wereld waarvan verslag wordt gedaan in bijvoorbeeld het journaal.

¹¹¹ Bourdon, "Some Sense of Time," 14.

Wat niet betekent dat dit soort herinneringen zich niet voor doen, maar wel betekend dat het binnen de context van dit onderzoek niet relevant is. In plaats daarvan heb ik deze categorie veranderd naar herinneringen over de technologische en institutionele aspecten van televisie. Hierdoor wordt de categorie nog steeds gekenmerkt door een interactie tussen de individu en de televisie, maar wordt de locatie van interactie verschoven. Binnen deze categorie valt bijvoorbeeld de opkomst van kleurentelevisie. Deze gebeurtenis werd door verschillende vertellers aangeduid als invloed hebbend op de sociale context van televisie in het alledaagse leven. Het hebben van een kleurentelevisie werd onder andere aangeduid als een statussymbool.

Kanttekening

Zoals de categorieën van Bourdon niet perfect waren, zullen die van mij dat ook niet zijn. Zo hebben grote media-evenementen vergelijkbaar met behang herinneringen ook iets ritualistisch in zich en weten vertellers er veelal niet super veel over te vertellen anders dan dat het bijvoorbeeld jaarlijks terugkeerde en met wie ze dan keken. Ook is er nog steeds een onderscheid te maken tussen de geplande aard van media-evenementen zoals het defilé en de ongeplande, plotselinge aard van gebeurtenissen zoals 9/11. Voor mij is de werking van het evenement in het alledaagse leven belangrijker dan het specifieke genre.

Stap 7 – nostalgie

Op dit punt had ik het gevoel een groot deel van de overkoepelende herinneringen in een categorie onder gebracht te hebben. Bij alle vertellers kwamen echter verhalen naar voren die niet per se aansloten bij de deelvragen of bij de typologie van Bourdon. Het gaat hier over die anekdotes en momenten in de interviews waarin de vrouwen niet per se een specifieke herinnering ophaalden, maar juist ingingen op hun visie van de veranderende rol van televisie in het alledaagse leven. Vaak ging het over emotioneel geladen vergelijkingen tussen de situatie van nu en die van vroeger, waarbij het verleden vaak als beter werd omschreven dan het heden. Dit heeft mij geleid tot nostalgie als aparte categorie toe te voegen, zoals te zien in tabel 3.

Categorie	beschrijving
Nostalgische herinneringen	<ul style="list-style-type: none"> - Vergelijkend toen en nu - Gevoel van terugverlangen - Gevoel van overdaad/vervlakking - Emotioneel geladen
Herinneringen aan tv als technologie	<ul style="list-style-type: none"> - Toename/verandering programmering - Technologische ontwikkelingen - Beleid/regelgeving
Behang herinneringen	<ul style="list-style-type: none"> - Herhalend/ritualistisch - 'Taken-for-granted' - Minder emotioneel geladen - Gezelschap-specifieke genres
Verstorende gebeurtenis herinneringen	<ul style="list-style-type: none"> - Grote media-evenementen - Heftige gebeurtenissen - Receptie staat boven gebeurtenis zelf - Verstoord de standaard programmering

Tabel 3

Conclusie 7/eindconclusie

De vier categorieën zeggen allemaal iets over de manier de televisie een plek heeft gekregen in het alledaagse leven van de vertellers. Nostalgische herinneringen laten bijvoorbeeld zien binnen welk raamwerk de herinneringen van de vrouwen tijdens de gesprekken worden gepresenteerd. Volgens hen was de televisie van vroeger in veel opzichten beter dan nu, doordat het in veel mindere mate aanwezig was. Herinneringen aan televisie als technologie gaan over de manier waarop nieuwe ontwikkelingen binnen de televisiewereld impact hadden op de rol van televisie in het dagelijkse leven. Behang herinneringen laten zien hoe de standaard rituelen rond televisie zijn veranderd over de tijd heen. Tot slot gaan verstorende gebeurtenis in op die media-evenementen die onze dagelijkse ritmes verstoren. Over de levens van de vertellers is er een verschuiving te zien in de manier waarop die verstoring impact heeft op het dagelijkse leven. Tegenwoordig is er zelfs sprake van een 'taken-for-grantedness' in dit genre, doordat het kijken van dit soort programma's zodanig routinematig elk jaar wordt gedaan.

Bijlage 2 - Transcript 1

Geïnterviewde: Verteller N

Interviewer: Roos van der Kooij

Datum: 25 november, 2019

Locatie: Facetime (Leeuwarden – Utrecht)

R: Oké, het is vandaag – hoeveelste is het vandaag? - 25 november, 2019. Dit is een onderzoek voor een eindschrijving over televisiegeschiedenis en hoe mensen terugdenken aan vroeger. Dus je snapt bij deze dat deze informatie gebruikt kan worden voor het onderzoek en om analyses te maken?

N: Ja, dat begrijp ik! Ja, is goed!

R: Zou je je even voor willen stellen dus, kort.

N: Ik ben [verteller N]. Ben geboren in september '62 in Sleeuwijk en dat is gemeente Werkendam, maar dat ligt in Noord-Brabant.¹¹²

R: Oké, en waar ben je opgegroeid?

N: In Noord-Holland. In Noord Scharwoude. Daar ben ik heen verhuist toen ik 4 jaar oud was.

R: We gaan het interview een beetje inrollen met inleidende vragen en dan steeds verdiepend en verdiepend naar meer specifieke gebeurtenissen en programma's. Dus de eerste vraag: Wat is je eerste herinnering aan televisie?

N: Mijn eerste herinnering?! Poeh, dat is moeilijk. Waar ik dan direct aan denk is ehm... *Paulus de boskabouter*, *Floris*, Kinderseries.

R: Hoe oud denk je dat je toen was?

N: Ik denk dat ik dan een jaar of... nou, 8 was.

R: En waren dat dan ook dingen die je altijd elke week keek of?

N: *Paulus de boskabouter* dat was iets wat elke avond was of regelmatig was. Nou vast niet elke avond. Weet ik eigenlijk niet. Eh, Je had maar heel weinig avonden dat je tv had. Middagen en je mocht niet altijd tv kijken.

R: Als in je had regels van je ouders opgelegd gekregen van wanneer je tv mocht kijken?

N: Ja en *Floris* dat was een keer in de week.

R: Oké.

N: *Boskabouter* was net zoiets als *Fabeltjeskrant* of als *Sesamstraat* tegenwoordig.

¹¹² Gemeente Werkendam is tegenwoordig onderdeel van gemeente Altena

R: En weet je nog dat je er veel mee bezig was? Want je hebt dus wel regels gekregen van hoe vaak je bijvoorbeeld mocht kijken en er was niet altijd televisie, maar als het was en je mocht kijken, keek je dan ook echt? Of had je ook nog andere dingen?

N: Nou het was wel heel bijzonder als je tv mocht kijken. Dus dan kon je ook wel... en er was ook niet altijd tv, dus op woensdagmiddag was er dan tv, maar dat was er bijvoorbeeld pas om vier uur of zoiets was er iets op tv. Daar kon ik me altijd wel op verheugen. Zo van 'oh, dan mag ik tv kijken'.

R: Dus het was wel iets spannend, iets interessants, want je bent er wel mee opgegroeid op een bepaalde manier.

N: Ja, het was iets bijzonders, ja. Ja, tv kijken was wel iets bijzonders. Ja.

R: Waren er momenten in je vroege leven - van je 18e tot 30^e bijvoorbeeld - dat je meer of juist minder televisiekeek?

N: Ik denk dat ik toen ik studeerde dat ik veel minder tv keek.

R: En waar lag dat dan aan?

N: Nou ja, dan was je druk met allerlei andere dingen. Dan was je aan het studeren of dan gebruikte je tv nog weleens als behang. Dus als je in je uppie aan het eten was bijvoorbeeld op je kamertje dat je dan tv aan had staan als een soort gezelschap.

R: Een soort achtergrondgeluid.

N: Klopt, en dan had ik ook alleen een klein tv'tje. Een klein zwart wit tv'tje. Met een antenne die nog weleens stoorde, dus dat was... nou ja, nog best lastig.

R: Had je toen nog wel echt programma's die dan volgde? Of maakte het je eigenlijk niet zo heel veel uit wat je keek.

N: Dan maakt het me niet zoveel uit. Dan was het meer gewoon aanzetten.

R: Oké, het was ook niet meer iets waar je, zoals je als kind nog wel naar uit keek, dat je nog steeds zo'n bijzonder gevoel had bij tv?

N: Nee, ik denk dat er altijd wel series zijn geweest, die dat dat nog wel hadden. Waar je dan naar uit keek. Waar je dan naar ging kijken, maar ik kan me niet zo goed herinneren welke dat dan waren tijdens mijn studietijd. Later... ja, wat had je dan voor series. Je had *Dallas* bijvoorbeeld wat dan wel heel leuk was om te volgen.

R: En hoe oud was je toen ongeveer?

N: Nou dan ben je toch, ja hoe oud waren we dan? Ja, 24 of zo? Zoiets?

R: En *Dallas* was een Amerikaans programma?

N: Ja, dat ging over een familie.

R: Had je dat veel, dat je op een gegeven moment veel buitenlandse tv überhaupt had?

N: Ja, je had wat Engelse series en Amerikaanse series. En je had ook wel Nederlandse series, zoals *Zeg eens A*. Dat was ook wel een serie waar je... wat ook wel leuk was om te volgen, wat je dat wel regelmatig keek. En je had die serie... van die schoenverkoper die nu ook weer op tv is.

R: *Zwiebertje*? Nee.

N: Nee, ja had *Zwiebertje* had je vroeger ook, haha! Nee die Amerikaanse serie. Die schoenverkoper. Die irritante man.

R: oooh, ehhh, *Married with Children*! Echt zo'n sitcom achtige.... En heb je dat echt gevolgd of was dat inderdaad zo'n wallpaper programma.

N: Nee, dat was wel een wallpaper programma. [onhoorbaar] Gewoon een beetje makkelijk kijken, maar dat was *Dallas* ook wel. Maar *Dallas* was natuurlijk altijd wel spannend dat je dan... ja dan was er een cliffhanger en dan wou je weer de volgende aflevering zien.

R: dus daar ging je wel echt – dat je meer wilde zien om te weten wat er gebeurde?

N: ja, ja. En je had natuurlijk ook die periode met die grote quizen en dergelijken. Van Mies Bouwman? Die 8 of zoiets. Ehhhh. *I van de 8*. Daar keek je naar. En je keek naar de *Willem Ruis show*. Dat waren allemaal van die zaterdag avondprogramma's waar je dan wel met het hele gezin naar keek. En dan had je - dan mocht je langer op blijven als kind en dan kreeg je chips en dat soort dingen, ja.

R: Het was dus wel nog steeds een soort gezinsevenement om televisie te kijken soms. Was dat dan alleen op de zaterdag of alleen met bepaalde programma's? Hoe stonden jouw ouders ertegenover om dat zo'n onderdeel te laten worden?

N: Nee eigenlijk alleen op zaterdag ja.

R: Dus je keek als kind keek je of alleen met broers of zusjes, denk ik? Of op zaterdag met het hele gezin, maar was het ook nog iets wat echt een sociaal leven om zich heen had? Dat je met vrienden ging kijken of dat je specifiek ging afspreken om bepaalde programma's te kijken? Of bleef dat echt binnen het gezin?

N: Nou, als kind had je wel dat je met vriendjes en vriendinnetjes keek. Of als je dan bij iemand aan het spelen was, dat je daar dan keek. Dus zo, kwam ik ook in aanraking met kleurentelevisie. Want wij hadden thuis gewoon zwart wit televisie heel lang. Zij hadden al kleuren-tv. Dat was wel heel apart om te zien.

R: Dus dan ging je daar weer heen omdat het weer bijzonder en spannend en nieuw...

N: Ja! En tv was natuurlijk ook altijd wel iets waar je de volgende dag nog weer over praatte. 'Heb je dit gezien?' 'Heb je dat gezien?' ja.

R: En was dat dan op school of ook in je studenten tijd. Of is dat iets wat altijd wel is gebeven?

N: Nou dat heb je nu niet meer. Nou ja soms nog wel eh. Sommige programma's, zoals *Lubach op Zondag* en zo daar wordt nog wel over gesproken. Of praatshow of zo. Maar andere series of dingen. Ja, er is zoveel wat je kan dus het heeft niet zoveel zin als je dan op je werk komt en dan gaat zeggen "joh heb je gister tv gekeken?" "Ja welke van de zoveel?"

R: Voelde het meer als een verbroedering om zo weinig zenders te hebben? Dat het echt verbindend was.

N: Ja je keek wel allemaal naar hetzelfde, ja. Maar het was ook wel beperkt natuurlijk. Je had weinig keuze en soms kon je ook iets niet zien, want dan keek een anders. Je had niet twee tv's in huis, je had maar 1 tv. Je had maar één scherm, dus er was één iemand de baas en je had ook geen afstandsbediening. Je moest gewoon naar de wc – naar de wc? – naar de tv lopen om hem op een andere zender te zetten.

R: Dus je had ook meer de neiging om op dezelfde zender te blijven bijvoorbeeld? Of was dat niet per se het geval.

N: Ja, zeker, en je had natuurlijk, ja. Als je ouders bijvoorbeeld het nieuws wilden zien dan had je niets in te brengen. Dan ging het nieuws op.

R: Ouders waren wel de baas dus?

N: Ja! Dus dat is dan lekker als je later gewoon op je studentenkamer je eigen kleine tv'tje hebt, dat je daar zelf de baas over bent.

R: Een stukje vrijheid door een televisiescherm, eigenlijk.

N: Ja precies, haha.

R: Oké, en jij bent natuurlijk opgegroeid met tv in een tijd dat het eigenlijk voornamelijk publieke omroep was en dat heel langzaam het commerciële erbij werd. Maar het is altijd wel een discussie geweest over amusement tegenover educatie. Merkte jij daar iets van? Had je zelf voorkeuren voor het een of voor het ander? Of is het iets wat je nooit bewust hebt meegekregen, dat kan natuurlijk ook.

N: Jawel, want wij zijn altijd wel bewust lid geweest van de VPRO, bijvoorbeeld. Omdat die een ander soort programma's maakte. Wat meer aparte programma's ook. Dat je dan ook wil dat dat soort programma's ook blijft. Dat dat niet ten ondergaat aan alle commerciële of alle ... alles wat ja heel erg publieksvriendelijk moet zijn. Terwijl die heel bijzondere programma's maakte.

[11:15,00 – 11:19.16: facetime was een moment aan het storen.]

N: Oh! Dus daarom zijn wij lid geworden van de VPRO en daar zijn we ook heel lang lid van geweest. Later ook van de BNN, die hadden ook een beetje dezelfde rol. Beetje dwars, beetje anders, beetje andersoortige programma's brengen.

R: Kun je een voorbeeld noemen?

N: Vind ik heel moeilijk. Ja, VPRO had ook hele vrije programma's met veel bloot erin bijvoorbeeld, die wat doorbrekend waren. Hele gekke programma's. Was dat op de VPRO? De Wim T. Schippers show en dergelijken?¹¹³ Ja was dat ook VPRO, dus die een beetje aanstootgevend waren, ja. En BNN had dat ook wel. Die had natuurlijk die Bart. Die jongen met die nierproblemen die er zo oud uitzag. Ja, die schopte ook overal - beetje net als Lubek... Lubach nu. Overal beetje tegenaan schoppen. Beetje... ja...

¹¹³ Er was niet zoiets als de Wim T. Schippers show. Schippers was wel onder andere verantwoordelijk voor de *Fred Haché show* en het controversiële *Hoepia*, bekend om de eerste blote vrouw op tv. Schippers is wel inderdaad verbonden geweest aan de VPRO.

R: Een beetje aan de tand voelen.

N: Ja en dingen als *sputten en slikken* en dergelijken kwamen toen. Dat is al heel oud eigenlijk.

R: over hoeveel jaar geleden hebben we het nu?

N: Ik denk dat het zeker tien jaar al is als niet langer.¹¹⁴

R: dus zo rond 2000 eigenlijk?

R: En bij je ouders thuis, toen je daar nog woonde? was er toen ook al een beetje zo'n?

N: Nou, toen had je wel van die dingen als de *Barend Servet show* en zo. Ja, woonde ik toen thuis? Daar was ik weleens thuis, denk ik. Maar dat waren niet de shows waar mijn ouders naar.... Nee dat hoorde niet zo.

R: Die hadden nog wel een iets conservatiever idee over televisie en wat daarop moest komen?

N: Ja.

R: Waren daar weleens discussies over? Of is dat gewoon voorbij gegaan?

N: Nee dat gingen we gewoon naar een andere zender, haha.

R: dan was [je vader] de baas

N: Ja of het kwam gewoon niet op. Werd er gewoon een andere zender gekeken.

R: Oké, toen je kind was - of jongvolwassene - had je toen ook een televisie idool? Want je had wel programma's die je als kind veel keek zoals *Floris* en later ging je naar... **N knikt hard met hoofd** Ja was *Floris* jouw... haha

N: Ja en we hadden nog zoiets als *Thierry de slingeraar*. Dat was ook helemaal geweldig. Of *Kunt u ons de weg naar Hamelen vertellen, meneer*. Daar was dan ook iemand waar je dan helemaal fan van kon zijn. ja.

R: Deed je daar dan ook meer mee naast de televisie of bleef het echt bij het echt...?

N: Ja! Dan ging je bijvoorbeeld *Thierry de slingeraar* spelen of je ging *Floris* spelen. Dus... [onhoorbaar] dan ging je ook gewoon met buiten spelen gingen je gewoon doen.

R: Ging je ze gewoon nadoen?

N: ja.

R: En ook verder in tijdschriften of zo? Kwam het daar ook in terug? Of was dat toen nog geen een ding? Of is dat bij jou nooit een ding geweest?

¹¹⁴ Dit gaat over BNN en Bart. Niet Over Schippers.

N: Nou wij hebben pas heel laat dat wij tijdschriften en dergelijken kregen. Best wel duur. Dus we hebben pas veel later hebben we de leesportefeuille gekregen en daar zaten dan wel strip tijdschriftjes in, maar dat ging niet over de televisie... nee.

R: Dus dat was wel echt zijn eigen medium?

N: Ja... misschien dat je in de krant nog kleine stripjes had, weet je wel. die daar dan wat mee te maken hadden. Of die... volgens mij was er wel iets van een *Fabeltjeskrant* wat ook in de krant stond. Zoiets.

R: Dus er was niet heel veel overlap met andere media?

N: Nee, [onhoorbaar].

R: Toen je tiener of twintiger was, had je toen het gevoel dat er programma's werden gemaakt specifiek voor jouw doelgroep? Voelde je je aangesproken door wat er werd uitgezonden op een persoonlijk niveau. Of was het gewoon heel breed?

N: Volgens mij werd daar niet echt over nagedacht. Nee, je keek eigenlijk altijd – volgens mij keek je eigenlijk altijd of iets wat net iets meer gericht op kinderen of op volwassenen, maar niet echt op die tussengroep. Nee dat gevoel heb ik niet.

R: Miste je daar iets mee ook, denk je? Of kijk je er nu op terug dat je dat wel had gewild?

N: Daar heb ik nooit bij stilgestaan, nee.

R: Waren er ook programma's die je echt totaal niet wilde kijken? Dat als je vader ze opzette dat je zoiets had van 'moet dit nou nu?'

N: Ja vast wel, voetbal. Zondag was natuurlijk studio sport. Dus dat was vrij lang, dus dan kon je totaal niks anders kijken. Dat was de hele avond studio sport. Ja. Daar vond ik niets aan.

R: Geen voetbalmeisje?

N: nee, haha.

R: Maar was er wel iets van andere sport? Voetbal is inderdaad iets wat heel erg tekenend is geweest voor tv.

N: Studio sport was natuurlijk gewoon allerlei sporten. Wat je ook wel kreeg is dat je bijvoorbeeld schaatsen had, wat dan de hele dag werd uitgezonden. Dat kreeg je ook op een zeker moment. Ik weet nog dat mijn vader, die ging vloerbedekking leggen in mijn kamertje maar toen was er ook schaatsen, dus dan hield hij steeds op met vloerbedekking leggen, want dan ging hij weer schaatsen kijken. Dat vond ik zo irritant! Haha.

R: Dingen werden gewoon niet gedaan, omdat iemand zo ingenomen was door tv?

N: Ja, moest schaatsen kijken.

R: Heb je dat zelf ook wel met programma's gehad? Dat je op latere leeftijd zo iets had van 'ja ik moet het nu doen, maar dit is nu op...' En je kon het bijvoorbeeld nog niet opnemen of je kon het niet terugkijken terugkijken.

N: Dat had je natuurlijk met heel veel programma's. Je kon het alleen maar op dat moment kon je het zien. Dus dan, ja, je bleef ook wel thuis voor programma's of je werkte daar een beetje omheen. Dat kon ook. Als je het echt wilde zien, dan bleef je ervoor thuis.

R: Dus *Dallas* was echt zo'n programma?

N: Ja of als het journaal was. Ja, dan moest je koffie hebben staan en alles ingeschonken hebben en dan ging je journaal kijken. Dus je moest zorgen dat je op tijd de koffie had zodat je kon zitten met je koffie om journaal te kijken. Ja, zo. Je kon niet even stil zetten om wat te pakken.

R: haha even pauze!

N: haha ja dat kon niet.

R: Dus je moest je nog rennen tussen programma's door.

N: Ja, gelukkig had je toen ook omroepsters. Dus je had wat meer tijd tussen programma's.

R: Wat is een omroepster?

N: haha, weet je dat niet? Dat was iemand die kwam tussen de programma's en die ging vertellen wat je dan te zien kreeg. En hoe laat dan het volgende programma ging beginnen.

R: Oké, dus een soort...

N: je hebt ook wel een aantal beroemde omroepsters gehad. Het waren meestal vrouwen, die dan de hele avond aan elkaar praatte. Net als dat je nu op de radio een dj hebt, had je vroeger omroepsters, ja.

R: Was dat dan vooraf opgenomen? Of live?

N: Live?

R: nou weer wat geleerd!

N: Ik weet het niet, ik geloof het wel?

R: waren die vrouwen dan echt iconisch?

N: Ja er waren wel een aantal die echt iconisch waren. Ja die echt beroemd waren. Ik weet zo niet een paar namen, maar dat moet je maar eens opzoeken. Maar er waren echt een aantal dat waren echt gezichten. Het waren echt...

R: als je die zag dan wist het je het meteen?

N: ... uithangbord van bepaalde omroepen ook. Die hoorde dan ook bij de KRO bijvoorbeeld of juist bij de AVRO.

R: Dus die hadden allemaal hun eigen omroeper om dit soort dingen bij elkaar te praten?

N: Ja.

R: Wanneer is dat dan gestopt?

N: Toen ik een jaar of 15 was of zo? Steeds meer omroepen stopte daarmee? Ja zoiets?

R: Dus jaren '70/'80?

N: Ja, en steeds meer omroepen stopte ermee... ja zoiets.

R: Wat kwam daar dan voor in de plaats? Reclames?

N: Het ging gewoon over van de een naar de ander. Je hebt van die overgangsfilmpjes en reclames kwamen er op een zeker moment tussen. Maar je had eerst natuurlijk de ster ook.

R: Bij de NPO.

N: ja, en daar zaten ook nog weer allemaal tekenfilmpjes tussen en dat waren vrij lange blokken. Had je ook allemaal animaties. Zagen we daartussen, dus dat was een heel gebeuren, de STER.

R: Was dat echt een ding waar mensen over praten, de STER? Want nu heb je gewoon reclame en telkens minder mensen kijken reclame.

N: Nee, want je had daartussen had je loekie bijvoorbeeld. En veel eerder had je nog wel meer figuurtjes en mensen vonden ze irritant of juist heel leuk of die maakte de verkeerde grapjes.

R: Dus dat was nog wel een controversieel iets eigenlijk?

N: ja best wel. Onbenullig he? Haha.

R: haha. Ja, nou ja als je gaat nadenken hoe tv begon met vijfhonderd schermen en nu heeft iedereen wel een tv in huis. Dus dan is het eigenlijk wel logisch dat het zo'n plek in neemt in mensen hun levens, I guess? Daar is dit onderzoek ook voor: erachter komen hoe groot die rol eigenlijk is. Oké, iets specifieker, want we hebben het dus al over die kleuren-tv gehad. Dat dat voor jou wel iets wat op latere leeftijd ook nog wel bijzonder was. Dus toen je twintig was en je eigen zwart-wit tv had, maar dat andere mensen wel een kleuren-tv hadden. Ja dus dan ga je ook verder dat de NPO – of np... de publiek omroep – als een soort doel voor zich hadden om heel veel rapportages te maken over dingen. Dus je had natuurlijk de grote mediaevenementen van de kroning van Beatrix, maar ook het Eurovisie en de sportwedstrijden waar we het eerder over hebben gehad. Was het in jouw beleving een groot iets, dat iedereen dan met zijn allen tv ging kijken of was het veel individueler.

N: Nee, sportwedstrijden daar keek iedereen eigenlijk wel naar. Vooral omdat Nederland dan goed deed, bijvoorbeeld. Dat heb je nu nog steeds wel dat voetbal bijvoorbeeld dat je grote schermen hebt. Dat mensen naar gaat kijken. Ja, dat ergens een tv was waar iedereen dan ging kijken. Sport, Eurovisie songfestival, ja daar keek ook iedereen naar. Dat was echt wel een ding.

R: Was dat dan ook iets... want nu heb je een week lang Eurovisie en dat houdt bepaalde mensen dan ook echt een week lang helemaal bezig. Hadden jullie dat ook?

N: Nou nee, dat was eigenlijk alleen maar die ene avond, misschien dat er ook nog iets was op de radio, maar niet zoveel als nu.

R: En bijvoorbeeld de kroning van Beatrix?

N: Ja dat zijn net als de verjaardag van de Koningin, Juliana. Dat defilé bijvoorbeeld. Daar ging ook iedereen voor zitten voor, voor de tv. Daar keek je naar. Daar keek ik ook naar. Heel lang ook nog.

R: ja?

N: ja, best wel.

R: Waarom keek je dat dan?

N: Ja, het heeft ook iets, ja... Ehh, iets hypnotiserends haast. Die koninklijke familie die daar dan staat en al die mensen die erlangs komen lopen. Het is op een dag, toentertijd. Toen was er met Koninginnedag gewoon nog niet zoveel te doen. Je had ook niet veel anders dan de tv, bijvoorbeeld. Op zo'n dag dat je vrij had en dat het toch bijzonder was. Dan kon je ook eigenlijk dat bijzondere alleen maar meemaken door op de tv naar dat defilé te kijken. Dus dat was wel bijzonder. En, eh, intocht van Sinterklaas, natuurlijk. Dat was ook helemaal geweldig. Hey, en die grote spelshows kreeg je toen! *Willem Ruis show* en dergelijke.

R: Dus het begon wel een beetje de vrije tijd over te nemen of de bijzondere momenten. Werden ze daardoor minder bijzonder?

N: Ja, het bleef wel bijzonder. Dat was dan je zaterdag avond. Het was dan ook gezellig. Dan werd je vermaakt. En iedereen sprak er ook wel over. Ja.

R: Heb je het gevoel dat televisie in de plaats gekomen voor iets anders bijvoorbeeld op de zaterdagavond?

N: ja, spelletjes doen. Gewoon bordspelletjes doen met elkaar. In ons gezin deden we dat dan op zondagmiddag. Ja dat werd het nieuwe spelletjes moment.

[25:30.50 – 26:25.40, opnieuw storing in de opname]

R: oh je wordt een beetje haperig... ja je bent er weer

N: Ja de zaterdagavond was wel echt ja de tv nam dat helemaal over.

R: Ja, we hebben het al een beetje gehad over specifiek Nederlandse programma's. Want NPO had, toen ze net begonnen, besloten dat er echt een focus moest liggen op Nederlandse programma's. Dus dat zag je bijvoorbeeld in de rapportages van de verjaardag van de Koningin of prinsjesdag. Heb je het gevoel dat dat al heel snel overging op Engelse, Franse en Duitse programma's of is Nederlandse programmering wel heel lang het toonbeeld geweest?

N: Nou het toonbeeld... Nee, volgens mij was het wel ongeveer gelijk. Je had ook wel wat Nederlandse series, maar er zijn een hele periodes geweest dat er juist weinig series waren. Veel meer Engelse series,

Amerikaanse series. Het wisselde af. En de grote programma's, zoals sport of defilé of prinsjesdag. Dat zijn van die vaste momenten, die waren er wel.

R: Hoe oud was je op die momenten? Heb je het gevoel dat er bijvoorbeeld in je studententijd meer Engels of juist Nederlandse programma's waren?

N: Ja dat denk ik wel. Ik denk dat er in mijn kindertijd wat meer Nederlandstalige programma's waren en toen een hele periode veel meer Engels/Amerikaans is geweest en een enkele Nederlandse en dat dat later weer is toegenomen. Ik heb een zeker moment dat je wel echt meer Nederlandse programma's had. Voor een aantal jaren terug wat minder en nu weer wat meer.

R: Zou je er dan ook genres op kunnen leggen denk je? Van wat voor programma's dat dan zouden zijn?

N: Ja de Engelse programma's waren wel vaak detectives. Veel van dat soort programma's. Maar ook families. Ja, jeetje *Coronation street* had je dan, *Dallas*, dat soort programma's. *Bold and the beautiful*. Ja.

R: Je had het aan het begin ook al over dat je wel voorkeur had voor de wat meer apartere programmering. Dus *Sputten en slikken* en zo, best wel recent. (Oh jee mijn opname?)

N: Alles oké?

R: Ik hoop het...

N: Moet je even kijken?

R: Ja doe maar! Haha. ja oké en we zijn weer terug, haha! Ik was begonnen met een verhaal over *sputten en slikken* en over dat je de meer apartere programmering wel interessant vond. Nu heb ik een feit gevonden dat in 1973, toen was jij 11 denk ik, waarschijnlijk? Toen werd voor het eerst het woord 'neuken' gebruikt. In de literatuur staat dat als heel erg belangrijk en groot...

N: Ja! Wij hadden een soort voorlichtingsprogramma's op tv in die periode. En daar werd op school ook wel over gesproken. En sommige kinderen mochten dat kijken en andere kinderen dat niet

R: Op school? Of überhaupt?

N: Nee thuis. En op school praatte we daar dan weer over.

R: Als een soort lesmethode?

N: Nee, als een... zeg maar als kringgesprek. Van wat heb je meegemaakt. Eigenlijk gebruikte de leraar toen datgene wat sommige leerlingen hadden gezien om er verder over door te praten.

R: Als een soort leermomentje voor de rest?

N: Als een leermoment voor de rest om ook iets aan voorlichting te doen.

R: Oké, en wat vonden de ouders daarvan van die kinderen die dat echt niet mochten kijken?

N: Geen idee, vonden ze vast niet goed, ha ha.

R: Dus jij mocht dat wel kijken?

N: Nee, ik keek dat ook niet. Of ik het gewoon niet keek, of dat ik het niet mocht kijken weet ik niet precies.

R: Dus je weet niet of het expres van je is gehouden is, of dat je er gewoon geen interesse in hebt.

N: Ja.

R: Had je dan ook het gevoel dat wat je keek überhaupt niet controversieel is als je erop terugkijkt? Dat de tv wel of niet preuts was bijvoorbeeld.

N: Ja op het moment dat je.... Ja, de tv was voor een heel groot gedeelte wel preuts, maar er waren een aantal programma's die dat wat openbraken. Wat vernieuwend waren en daarom ook controversieel waren. De stratenmaker op zee show was dan ook zo'n soort show voor kinderen als er dan dingen gezegd werden dan 'ohhh'. Ja en zo'n voorlichtingsprogramma. En later het eerste bloot op tv en dergelijken.

R: Denk je dat dat effect heeft gehad? Dat dat soort beelden voor iedereen zichtbaar was.

N: Ja de hele maatschappij was natuurlijk aan het veranderen en was minder preuts aan het worden. De tv is dan toch een uiting van de maatschappij. Die gaat daarin mee, dus dan zie je ook die tweedeling. Tv was toen ook heel erg verzuild, eh. Dus je had hele christelijke zenders, daar ging je echt niet... daar kreeg je geen bloot te zien. En je had wat meer... nou je had de VARA, dat was een rode, vooruitstrevende zender, PvdA, en dat ja, dat liet ook wat meer zien. Was ook wat meer de 'armen opvoeden', 'het plebs verheffen in.' Dus die gaven al wat meer opvoedkundige dingen of wat meer ontwikkelingsgerichte programma's. VPRO was daar dan weer wel heel erg apart en een beetje dwars en een beetje- ja hoe noem je dat - overal tegenin.

R: Tegendraads?

N: Tegendraads, ja... beetje opruiend, ja. Zo.

R: Duidelijk. je hebt dus over die verzuiling en dat zenders dus wel meegingen in de verdeling in gelovigen en niet gelovigen en specifieke doelgroepen. Had je ook het gevoel dat er specifiek meisjes of jongens programma's waren? Dat je als meisje bijvoorbeeld heel anders met tv omging dan dat je dacht dat de jongens dat deden bijvoorbeeld?

N: Ja, maar daar sta je niet zoveel bij stil, he. Ennn... ja, weet ik niet...

R: Geen duidelijke herinneringen aan.

N: Nee, kijk, ik vond programma's zoals *Floris* en dergelijke ook heel erg leuk. Dat was misschien wel iets meer gericht op jongens dan op meisjes.

R: Maar het was niet iets waar je niet met je vriendinnen over kon praten?

N: Nee, ik had altijd al vriendinnen die dat ook leuk vonden. Paardrijden, *Floris* spelen. Haha. Het is ook maar net wat voor soort kind je ook bent.

R: Heb je het gevoel dat mensen best wel veel dezelfde dingen kijken en leuk vonden of was er een duidelijke scheiding. Nu heb je bijvoorbeeld dat sommigen mensen houden van sitcoms en anderen niet dood gevonden willen worden bij een sitcom.

N: Ik denk dat iedereen dan wel zijn eigen programma's noemt die ze dan leuk vinden. Jij had bijvoorbeeld *Flipper*, een dolfijn. Ook wel leuk was, maar dat is niet zo blijven hangen als *Floris* bijvoorbeeld. Ja, zo heb je wel meer programma's waar mensen wat meer herinneringen aan hebben.

R: Kun je er een vinger op leggen hoe dat dan door komt?

N: Ja, het is een beetje wat jou aanspreekt. Waar jouw... ja... waar je toen meer bij voelde, denk ik.

R: En bij jou was dat *Floris*.

N: Bij mij was het *Floris*, ja.

R: Oké, ik ben eigenlijk wel door mijn vragen heen, zolangzaamerhand.

N: Ja, mooi op gepland of niet?

R: Ja, wel lekker op schema, eigenlijk. Zijn er nog dingen die we niet of weinig hebben aangekaart, waarvan jij zoiets hebt van als we het over tv-geschiedenis hebben of over mijn ervaring met tv dan moet je dit echt nog weten.

N: Nou kijk, ik heb natuurlijk ook meegemaakt dat je de eerste *Big brother* kreeg. Dat vind ik toch ook wel een specifiek tv-ding. En de eerste *Big brother* daar ging ik echt voor zitten. Het was iets wat je misschien wel kon opnemen of zoiets, maar dat wilde je niet. Je wilde het gewoon live zien.

R: Je wilde kunnen meepraten?

N: Ja, je wilde het meemaken, direct op dat moment. En je wilde mee kunnen praten, ja.

R: Kun je vertellen waar dat door kwam, dat je die behoefte had?

N: Nou omdat... omdat erover gesproken werd, denk ik. Maar ook omdat er op dat moment heel veel gebeurde en het was zo nieuw. Het was zo nieuw om die gewone mensen eigenlijk te kunnen volgen. Wat ze meemaakte. Het was ook heel makkelijk om te kijken. Het was ook heel relaxt.

R: Was dat iets wat door iedereen kon worden gekeken? Was het niet iets wat werd afgeschermd door abonnement zenders.

N: Volgens mij niet, volgens mij kon iedereen dat wel zien.

R: Dus het was eigenlijk het nieuwste media event als je dat zo zou kunnen noemen. In echt rijtje van Defilés en dat soort dingen.

N: ja, en wat ik wel een specifieke vond is dat je op een gegeven moment ochtend televisie kreeg. Dat is ook vrij nieuw. Dan kreeg je van die dingen als *Koffietijd*. Dat heeft ook heel lang geduurd. Ik geloof dat het nog is. Dat was ook echt iets, toen ik zwanger was en thuis kwam te zitten, en jullie kreeg, ging ik ook

's ochtend koffietijd zitten kijken met een kop koffie. Dan zat je alleen thuis en dan ging je een beetje naar dat gebabbel zitten luisteren. Heel oubollig, maar dat, ja dat was wel lekker!

R: Gewoon lekker luchtig kijken. Keek je dan ook echt of was het weer zo'n wallpaper idee?

N: Nee, dat keek je dan een beetje naar dat gebabbel. Ja, je kon even bijkomen of je zat tegelijkertijd met de baby op schoot te voeden of drinken en dan ging je weer verder. Het was echt een momentje dat je even kon denken 'dan ga ik even zitten'. Dan ga ik gewoon op de bank even tv kijken.

R: Een soort figuurlijk boek lezen?

N: Een boek kwam je niet aan toe of daar moest je dan echt in verdiepen en dit was ja ook weer een beetje dat behang, ja. Makkelijk.

R: Maar oké je zei dat ochtend tv iets is wat best wel laat kwam. Was er een bepaalde tegenstrijd tegen ochtend tv heel lang. Of was het gewoon niet iets wat mensen dachten te willen?

N: Ja, misschien was het wel iets wat eigenlijk niet hoorde zo van ja je hoort niet in de ochtend voor de tv te zitten. Ja dat ook. Of wie gaat er nou 's ochtends tv kijken. Zo van dat gaat toch niet niemand doen.

R: Dus er is in een relatief korte tijd wel veel veranderd over wat wel en niet oké was met tv?

N: Ja, en het werkte gewoon want heel veel mensen gingen kijken, het werd heel populair.

R: goede laatste noot, dank je wel voor dit gesprek.

N: nou succes ermee, haha.

Eind

Bijlage 3 - Transcript 2

Geïnterviewde: verteller P

Interviewer: Roos van der Kooij

Datum: 29 november, 2019

Locatie: Driebergen

Opmerkingen: Verteller P heeft twee jaar voor dato een beroerte gehad, waardoor spreken voor haar lastiger is. Hierdoor kan het zijn dat sommige monologen haperend overkomen.

R: Het is vandaag 29 november, 2019. Dit is het tweede interview voor een eindscriptie voor Media en Cultuurstudies met [verteller P]. Zou je jezelf willen voorstellen?

P: Ik ben [verteller P]. Ik ben geboren 8 augustus, 1960 in Vinkeveen en ik heb ook tot mijn 18e in Vinkeveen gewoond. Gewoon thuis met moeder. Vader was al lang overleden en met nog eerst nog een zus en een jongere en een oudere broer en vanaf – ik denk - mijn twaalfde is de zus getrouwd en vanaf mijn zestiende, ja, die oudste broer ook al voor studie uit huis.

R: Oké, dus je was wel de jongste van je gezin?

P: Nee ik heb nog een broer van anderhalf jaar jonger, maar die broer en mijn moeder - wij met zijn drieën - daar heb ik de meeste herinneringen aan.

R: Oké dan gaan we inderdaad meteen lekker terug naar je kindertijd. Kun je omschrijven wat je zoal deed in je vrije tijd in je jeugd.

P: Ja, nou, dat is een groot verschil tot mijn 9e woonde we in een oud huis en daarna... de meeste herinneringen heb ik aan daarna. Zal ik het daarbij houden?

R: Is goed.

P: Toen hadden we inmiddels, ja, wij vonden het een nieuwe huis. Het was een huis denk ik zo oud als ik, haha. En daar hadden we een zwart-witte tv met Nederland 1 en 2. We hadden wel –denk ik- een tweedehands tv want mijn moeder als weduwe had nooit veel geld. En ja of we tv kijken dan vooral?

R: Ook, maar ook wat je daarnaast deed.

P: Ja, ik ging vanaf mijn twaalfde naar de middelbare school eerst de mavo en toen de havo. Die mavo was ook in Vinkeveen op loopafstand. Mijn moeder was huisvrouw en die werkte in de schoonmaak bij mensen thuis een paar ochtenden in de week. Mijn broertje, zeg maar, die ging twee jaar later naar de middelbare school en dan ging hij op de fiets –moest hij vanuit Vinkeveen naar Uithoorn zo'n 12 km verderop. Dan ging hij 's zomers fietsen en als het slecht weer was met de bus. Die havo, van 6 tot '78 zat ik ook in Uithoorn op de havo en dus ook met mooi weer op de fiets en met slecht weer op de bus.

Vanaf '69, dat we daar kwamen wonen, speelde ik met kinderen van de burens uit de straat buiten. Vooral na het eten 's avonds gingen we met de hele groep verstoppertje doen. Dat vond ik altijd heel leuk. Dan gewoon een straat verderop ergens tussendoor me verstoppen en dan altijd kon je tussendoor om de hoek en dan weer je vrijbuten. Dan iedereen weer vrij en moest diegene opnieuw beginnen. Het was een

nieuwbouwwijk die nog heel lang in ontwikkeling bleef. Steeds straten erbij, dus er was altijd wel ergens een bouwput. Een hele poos was -wat wij de zandberg noemde - [er] werd later namelijk een viaduct aangelegd dus dat zand moest heel lang inklinken en naar mijn idee was er gewoon heel erg lang een zandberg en dat was heel erg leuk om dat te gaan spelen.

R: Oké, dus je speelde dus wel heel erg veel buiten? Deed je ook nog aan lezen of was je echt een buitenkind?

P: Ik denk dat ik vooral een buitenkind was en ja lezen. Ik had een peettante die was juffrouw en als ik jarig was, kreeg ik van haar een leesboek. En nou meestal vond ik niet leuk wat zij uitzocht. We waren wel lid van de bibliotheek en daar kon ik dan leuke boeken uitzoeken, maar het waren niet de boeken die mijn tante uitzocht. Dus ik las wel, maar ik denk 's avonds in bed vooral. Hoewel ik heel lang met mijn broertje op een kamer sliep en dan gingen we meer aan elkaar verhalen vertellen en niet lezen, nee.

R: Welke rol speelde televisie hierin? Want je speelde dus veel buiten.

P: Nou sowieso had je die eerste jaren op zaterdagavond – middag, *Swiebertje*. En, eh... op woensdagmiddag zal geregeld wel slecht weer geweest zijn dat we dan ook keken. Ik kan me *Paulus de boskabouter* herinneren en *Swiebertje* én *Pipo de clown*. Later kwam daar 's avonds de *Fabeltjeskrant* - dat kwam voor het journaal, was al om 7 uur. Dat was echt een ding – de *Fabeltjeskrant*- dat moest elke dag.

R: Hoezo was dat zo'n ding? Omschrijf eens hoe zoiets zou gaan als je ervoor zou gaan zitten?

P: Eh... nou we gingen om een uur of zes eten en daarna dan was echt het punt van de avond *Fabeltjeskrant*. Ik denk dat we om kwart over zes al klaar waren met eten dus dan hadden we nog een poos. Ik hoefde nooit te helpen met de afwas, dus ik denk dat het dan nog wat kletsen of we speelden binnen. Als we binnen was en nou dan *Fabeltjeskrant*. Maar hoe dat dan moest met verstoppertje spelen, dat weet ik niet. Hoe dat zich verhoudt.

R: Met wie keek je dan *Fabeltjeskrant*?

P: Met het hele gezin. Ten tijden dat mijn zus en die oudere broer nog thuis waren, zij ook. Ik had er laats nog over – denk met mijn zwager. Ja *Fabeltjeskrant* dat was een ding. Ook voor hem. Dan keek die ook mee.

R: Dus dat is iets wat je bij anderen ook hoort?

P: Ja, maar die zwager die is dus tien jaar ouder dan ik en mijn zus ook en die keken met ons mee. Het was een gezinsding.

R: En keek je ook weleens met vriendjes of vriendinnetjes toen je nog jonger was? Naar de *Fabeltjeskrant* of iets anders?

P: Als klein kind hadden we nog geen tv en dan gingen we *Zwiebertje* bij de burens kijken. Maar toen was het... de *Fabeltjeskrant* bestond nog niet. Dus kinderprogramma's dat was wel iets voor samen.

R: En toen je ouder werd, veranderde dat ook? Toen je tiener werd. Toen ging studeren.

P: Als tiener, toen ik thuis woonde. Moeder was erg op het broertje en mij gericht omdat ze alleen was als vrouw. Dan gingen vrijdagavond – dat was koopavond - dan gingen we boodschappen doen. Daar hoorde

ook bij dat we dan tv gingen kijken en op zaterdagavond mochten we langer opblijven om tv te kijken. En altijd samen met haar. Ja, programma's zoals *Farce majeure* daar werd de politiek op de hak genomen, die ken ik van die tijd en natuurlijk van die quizzen: *1 van de 8* en *berend boudewijn show*, die heb ik ook met mijn moeder en mijn broertje waarschijnlijk gezien.

R: Dus dat zijn wel de programma's die eruit springen of zijn er ook nog andere dingen die je terug kan halen?

P: Eh, ik bedenk me nog een kinderprogramma. *Ja zuster nee zuster* en die liedjes. Mijn moeder hield erg ook van liedjes zingen. Ze leeft al jaren niet meer, maar als ik dan een zinnetje zou zingen, dan viel ze in. Ik heb nog steeds van dat soort liedjes van tv en radio dat ik ook blijk meer tekst te kennen dan veel mensen om mij heen. Waarschijnlijk ook door mijn moeder. Ik ratel wel door, eh.

R: ik vind het geweldig, ga door!

P: haha. Ja, en de *Schaap met de vijf poten* en dan had je nog een heel stel ook van Annie m.g. Smid. Ik weet niet meer hoe die heette, maar die keek ik ook met mijn moeder en mijn broertje. En *Wie van de 3*. Dat was met Albert Mol en De Bijl, een vrouw, De Bijl. Dan moesten van die bekende Nederlanders raden wie de echte was, en dat waren dan dus 3 burgers, die moesten hun vragen beantwoorden van 'ja u zegt dat u postbode bent, en hoe gaat dat dan?' en dan moesten zij raden wie de echte postbode is zeg maar.

R: Dat is je goed bij gebleven dus. Had je een voorkeur aan programma's vroeger? Of was het zo dat je het keek omdat het gewoon op tv was?

P: Nee, wat ik noem dat vond ik leuk. Dat keken we.

R: Daar ging je echt voor zitten?

P: Ja, en mijn moeder ze had dus geen abonnement op de krant of andere tijdschriften soms, maar er was wel een tv-gids. Het was wel een goedkope, kleine, van de TROS. Troskompas denk ik? En ja, dat moest er zijn.

R: Dus geen krant, maar wel een tv-gidsje. Oké, dus nu zijn we ongeveer in je tienerjaren. Had je het ook buiten je huissituatie over tv, kwam dat ook nog terug bij je vriendinnen?

P: Ik denk dat we het er weleens over hadden, maar niet echt dat het mij bijgebleven is. Een vriendin van die mavotijd die was ook veel bij ons thuis, ook 's avonds en dan zaten wij huiswerk te maken bij de eettafel. Verderop bij het bankstel stond de tv, en dan zaten mijn moeder en broertje wel tv te kijken en dan zaten wij dus ook wel mee te kijken. Naar mijn beleving zaten we de hele avond met ons huiswerk of met tv. Dat liep door elkaar.

R: Oké, en als we dan weer een stukje verder gaan naar je twintiger jaren, dertiger jaren. Hoe veranderde dat toen?

P: Nou, dat ik 18 was, ging ik in Amsterdam wonen en had ik een opleiding in een ziekenhuis en toen kreeg ik als zuster wisseldiensten meteen, dus series volgen was heel gauw afgelopen. En, ik woonde in een zogenaamd zusterhuis met een gastvrouw, die bleef ook slapen en we mochten geen bezoek op onze kamer hebben, dus ik zat veel beneden. En we hadden een aparte televisiekamer. We zaten of in een soort zitjes in die grote kamer of als we iets op tv wilde kijken, gingen we met een stel in de tv-kamer zitten. Het kon zijn dat de gastvrouw ook dat programma wilde kijken en dan zat zij daar ook, maar ik kan me daar niet

specifiek een naam van herinneren. Wel dat er een item was van dat ze daar zitten of in de tv-kamer zitten en samen kijken en ik kan me niet heugen dat we ruzie hadden over wat gekeken moest worden. Om maar wat te noemen.

R: Met hoeveel zouden jullie bijvoorbeeld in die televisiekamer zitten op een gemiddelde kijkavond.

P: Nou... vijf was weinig denk ik, ja. Het konden er ook tien zijn denk ik, maar ik heb daar niet zoveel gezeten. Ik zat toch wat meer in die andere kamer. Ik denk dat tussen mijn 18^e en dat ik daar weg ging om met een vriendin samen in een huis te gaan wonen, dan was ik 22 die vier jaar, tv niet echt een item was.

R: Dus toen je uit huis ging, ging je minder tv kijken en toen ben je gaan samenwonen met iemand, met een vriendin van je?

P: Ja, met nog een paar mensen. Wisselende samenstelling en toen hadden we wel altijd een tv. Ja, ik ben eens in het anderhalf verhuist op een gegeven moment dus niet overal hadden we dan gezamenlijk een tv. we hadden ieder een eigen kamer en een paar jaar hadden we überhaupt geen tv zelf.

R: En wat deed je dan als je geen tv had?

P: Uitgaan, of bij een vriendin kijken die in huis woonde, of werken. Ja, dat waren de drie smaken. Of sporten!

R: Wat voor sport deed je?

P: Ja, dat wisselde ook weleens in het anderhalf jaar: fitnesssen, ballroom – nee niet ballroom, dat was daarvoor nog – eh, hoe heet dat... jazzballet, zo heette dat.

R: Oké, dus toen je uit huis ging, is tv dus een minder grote rol gaan spelen in je leven.

P: Ja! En dat ging samen met die wisseldiensten. Een soort kip en ei.

R: Ja, wat kwam eerder inderdaad.

P: En wat was belangrijker en waarom wilde ik wel of niet. En, eh... tv is altijd onbelangrijker gebleven. Want ik weet - ik ging alleen wonen in '84 en ik had eerst geen tv en een vriend die vond – die kon zich dat niet voorstellen. Die heeft toen voor mij een tweedehands tv gekocht en gewoon neergezet van 'kijk een tv, want je kan niet zonder!' en ik dacht 'nou moet ik een tv kwijt in m'n kamertje, waar moet die staan?' en ik weet dat ik een – ik had een kabel-tv toen – een hele lange rol kabel gehad en dat is altijd zo gebleven, want die tv was een klein zwart-wit tv'tje. Dat had een naam – zo'n ding wat je op kon bergen... een portable, natuurlijk, ja! En die stond toen ook in een boekenkast onderin zo in een vak zo open, maar ik moest hem niet in de kamer hebben. Als ik dan tv ging kijken, werd die neergezet en dan werd de kabel uitgerold, dus dat bleef flexibel.

R: Oh, wat grappig, oké. Eens kijken, we zijn al door heel veel vragen heen, fijn. Ja, had je in die tijd – want je weet dus eigenlijk nog het meest van televisie als kind zijnde en toen vond je dus *Zwiebertje* en *Fabeltjeskrant*... dus dat zijn een beetje jouw favoriete programma's geweest toen. Had je ook idolen of echt programma's waar je meer mee deed dan alleen kijken? In je latere jaren ook?

P: Meer mee deed... nou die *Fabeltjeskrant* was wel echt belangrijk. Die types daarin – zo'n eigenwijze juffrouw... juffrouw Ooievaar – ik kan nog zeggen als iemand als iemand heel druk doet en wil

schoonmaken ‘oh tutttut tut zuste mier, [onhoorbaar] kleedjes kloppen” Dat dat is gebleven.¹¹⁵ En ook, ehm... een ondeugend iemand zo. En we hebben – mijn man begrijpt het als ik zeg “moet de zuster zo schroeven hebben ow we moeten ook [onhoorbaar] halen bij Ed en Willem bever”. Want er zit hier ook een zaak, die twee broers –heel serieus – nou ik vind ze Ed en Willem bever lijken.

R: Oh oké, dus je gebruikt dingen van vroeger om nu met mensen te communiceren.

P: Ja!

R: Oké, ehm...

P: En ook gewoon zo’n stem van – hoe heet hij – Frans van Dusschoten. Die de stem van de uil van de *Fabeltjeskrant* had. Heb ik later nog wel gehoord van ‘hey, dat is Frans van Dusschoten.’ Als kind niet. Dat is een aangeven van André van Duin.

R: Ahh, oké. Om nu verder te gaan dan de programma’s die je je herinnert. Daar weet je nog super veel van. Superknap eigenlijk.

P: ja!

R: In jouw tijd - toen tv net op kwam - oen kreeg je ook al snel de discussie gehad tussen educatie en amusement. [Onhoorbaar] vertrossing en zo. Ik weet niet of u daar iets van hebt meegekregen?

P: Aha, ik denk dat wij vooral voor amusement gingen. En wel dat we het leuk vinden de maatschappelijke kritiek daarin, van zo’n *Farce majeure* of *Schaap met vijf poten*.

R: Dus het was wel amusement op één.

P: ja! Het journaal was ook wel echt een ding. Het acht-uur journaal. De *Fabeltjeskrant* zeven uur – vijf over zeven – en het journaal acht uur.

R: Dat was echt een setje wat bij elkaar hoorde. Was het journaal ook iets wat je elke dag keek? Wat was het ritueel daaromheen?

P: Ja, dat was wel echt een belangrijk ding en dan de ster ervoor en erna. Dan kon er koffie gemaakt worden, maar acht uur moest echt het journaal, ja.

R: Maar waarom dan? Waarom was het journaal zo’n belangrijk ding?

P: Nou we hadden geen krant en dat was een blik op de wereld.

R: Dat je wist wat er aan de hand was?

P: Ja, en veel later heb ik dan gemerkt hoe gekleurd – en ik weet niet of het toen ook al zo gekleurd was. Ik heb het idee, maar dat hebben veel mensen die ouder worden, dat het vroeger beter was.

R: Ja dat is een beetje de vloek van het ouder worden.

¹¹⁵ Ik heb nog een poging gedaan de daadwerkelijke quote te vinden, maar uit dat onderzoek is verder niets gekomen.

P: Ja, dus ja... dat weet ik niet!

R: Want wat jij zag, nam jij aan van 'dit is zo'.

P: Naar mijn idee was het journaal onbevooroordeeld, zeg maar.

R: Oké, en ook, want vroeger was televisie best wel veel live.

P: Ja, ja, ja.

R: Tenminste van wat ik ervan weet. Waren er ook speciale uitzendingen waar je echt voor ging zitten? Bijvoorbeeld de kroning van Beatrix was zo'n ding wat dan in de boeken heel erg groot is.

P: Ja nou het koningshuis was helemaal geen item en zoals we de 4-mei viering – dat was ook niet van vroeger, dat ik dat van tv weet, nee. Ja, Koninginnedag, zo'n gouden koets of zo, nee ook niet.

R: Nooit gekeken, of gewoon nooit aandachtig gekeken?

P: Nou zeker in die eerste achttien jaar niet, nee.

R: Oké, dus toen was het dus [onhoorbaar] was je natuurlijk ook jonger.

P: Ja, en toen was de periode Vinkeveen-thuis. En dus... en dat soort dingen op tv kijken dat ken ik van mijn schoonouders en dat ik veel later in een woongroep ging wonen. Dan heb ik het over '89.

R: Oké, dat is al een heel stuk verder.

P: ja.

R: Ja want ik hoor ook wel van mensen dat bijvoorbeeld sportwedstrijden een groot ding waren.

P: Ja dat wij een tv kregen, die heeft mijn vader in het andere huisje nog gekocht. Hij leefde toen nog. Dat was ik denk – ik had het naar aanleiding van jouw interview met mijn man over – dat zal in '66 geweest zijn en dat was vanwege schaatsen. Ik denk de olympische spelen en mijn man dacht dat dat dan de winter van '65/'66 geweest moest zijn. Van Jan Bols en Art Schenk.

R: Dus jouw vader heeft een tv gekocht om het schaatsen te kunnen zien?

P: Hij was niet van het voetballen, maar wel van het schaatsen.

R: Oké, dus zonder schaatsen – als dat bijvoorbeeld niet op tv was gekomen- dan...

P: Dan was er geen tv gekomen.

R: Dan was dat veel later gebeurt.

P: Ik denk het, ja. Het was een tweedehands. Ik denk alleen Nederland 1. Mijn man zegt 'had je dan tv zo een waar je alleen Nederland op kon hebben? Maar of wij hadden met de antenne alleen die ontvangst. In mijn beleving was de tv maar één zender.

R: Want hoe oud is uw man, misschien zorgt dat voor het verschil.

P: Nou niet veel jonger, hij is van '62. Maar zij kregen later tv nog dan wij, haha. Zijn allebei atypisch, ja.

R: Ja het is inderdaad wel dat er heel lang maar één zender is geweest.

P: Maar of het aan de tv lag.

R: Of aan de zender.

P: Dat weet ik niet.

R: Oké, ja je zei al wel dat je het nieuws volgde dat wel.

P: Ja.

R: Het nieuws staat er ook wel bekend om om heel heftig gebeurtenissen uit te zenden, zodat mensen dat weten. Heb je daar hele sterke herinneren aan of sterke emoties?

P: Nee, ik heb maar een sterke herinnering van nieuws van tv en dat is 9/11.

R: Ja. Die overschaduwde het allemaal wel heel erg. Had je het gevoel dat 9/11 ook een soort kantelpunt was, dat er veel meer van dat soort nieuws kwam.

P: Dat kan best, maar niet bij mij. Ik was toen al meer van kranten.

R: Dus je bent van televisie juist naar meer analoge media gegaan.

P: Ja en nog veel later naar de smartphone.

R: Ja doet u daar veel mee? Meer dan tv?

P: Door de beroerte is het beperkt, wat ik kan, maar ik doe meer op m'n laptop die daarbeneden ligt of mijn smartphone of tv.

R: Oké, dat had ik niet verwacht.

P: Al jaren heel weinig tv. ik heb misschien – daar staat eentje... eentje die ondertussen de kleinste is die je gewoon kan krijgen. Het is nog steeds zo dat ik het een lelijk ding vind in huis, haha.

R: U vindt een tv echt lelijk. Terwijl het wel een hele lange tijd echt een aanwezig iets is geweest.

P: Ik weet dat mijn zwager en burens hebben zo'n groot flat screen aan de muur. Ik vind het lelijk.

R: Nou we zijn zo ongeveer wel door mijn vragen heen eigenlijk. Is er iets wat we nog niet hebben besproken of niet veel hebben besproken, maar wat je wel graag zou willen aankaarten? Wat je altijd een interessant iets hebt gevonden.

P: Nee, dat het niet zo belangrijk is, maakt dat het ook niet iets is waar ik verder iets over kwijt moet, nee.

R: Oké, nou ja dan bij deze eindig ik de opname.

Einde

Bijlage 4 - Transcript 3

Geïnterviewde: verteller A

Interviewer: Roos van der Kooij

Datum: 29 november, 2019

Locatie: Facetime (Nunspeet- Utrecht)

R: Het is 29 november, 2019 en dit is een opname voor een interview voor een eindscriptie Media en Cultuurstudies. Met mij is [verteller A]. Zou je je willen voorstellen [verteller A]?

A: Ja, ik ben [verteller A], [verteller A]. Ik ben 57 jaar. Geboren dus in 1962 in Juni. In Arnhem. Daar waar jouw opa vandaan komt en Daar ben ik ook eigenlijk opgegroeid zo'n beetje tot mijn 21/22^e. Toen ben ik naar Friesland verhuist. Ja?

R: Ja, helemaal top. Zou jij om te beginnen willen vertellen over hoe jij als kind je vrije tijd indeelde en hoe televisie daar dan ook een rol speelde?

A: Ja, nou, als kind heb ik het een beetje over de leeftijd dat je buiten gaat spelen, dus dat is kleuterleeftijd zit je dan. Ik denk dat ik dan echt buiten speelde en met – ik had twee buurmeisjes vlakbij waar ik heel veel mee optrok, waar ik ook heel veel kwam. Die kwamen ook weer veel bij mij. Ja, dat was allerlei vormen van spelen. We speelden bibliotheekje, wij speelde met poppen, wij speelden met alles wat we tegenkwamen en ook veel buiten en dan dus spelletjes als verstoppertje met meer jongeren uit de buurt. Ehh, en clubjes – als vrijetijdsbesteding als kind. Ik heb op ballet gezeten, maar dat was niet echt een succes, maar dat vond ik wel heel leuk. Dat heb ik een paar jaar gedaan. Verder weet ik het eigenlijk niet, of ik op clubjes ben geweest. Totdat ik ben gaan paardrijden, maar dat was weer een stuk later, dus er zit denk ik een beetje - in mijn herinnering in ieder geval - een gat in. Nee, volgens mij niet – oh ik heb ook nog een blauwe maandag getennist, maar toen zat ik al op de middelbare school, dus basisschool tijd – volgens mij zat ik toen niet op heel veel verenigingen... oh gymnastiek heb ik ook nog wel gedaan, zoiets. Maar niet echt met hard en ziel dat soort dingen allemaal.

R: Wel lekker divers.

A: Ja van alles, ja.

R: En wanneer kwam televisie in het hele verhaal? Kun je je überhaupt je eerste televisie momenten herinneren?

A: Ja, ik kan me niet herinneren dat we geen televisie hadden en ook niet als ik dan denk, want herinneringen zijn altijd een beetje vervormt door wat je ziet op foto's en dia's en zo, zo. Maar ik kan me

eigenlijk niet herinneringen dat we geen televisie hadden. De oudste is echt een – zo'n retro televisie: zo'n oude kast, met beetje zo'n afgerond hoekenbeeld en zwart-wit natuurlijk. Eh, en wat ik daarop zag. Ik denk dat mijn verste herinnering gaat naar een kinderprogramma met een of andere figuur die heette Gompie.¹¹⁶ Ik weet niet meer hoe dat programma heet. Dat waren poppen... grote poppen... waar mee gespeeld werd. Dat is nog zwart wit in mijn herinnering. Dus dat hoe oud ik toen geweest ben – een jaar of 5? Nou ik kan het koppelen aan een verhuizing. We zijn verhuisd van Arnhem-zuid naar –noord en van zuid weet ik sowieso niets meer en toen zijn we daar nog een keer... toen zijn we op de Mathenalaan gaan wonen. Toen was ik 4 jaar, dus daar ja. En op het huis daarvoor hadden we al televisie. Nou ja rond de 3, 4 jaar denk ik. Dat ik toch wel iets van televisieherinneringen heb. En dat was dan dit programma en verder niets. Dat zijn de eerste, ja!

R: Ja, en dan de rest van zeg maar je jeugdtijden. Welke programma's kan je terughalen en met wie keek je ze bijvoorbeeld?

A: Ja! Ehm, daar kwamen programma's bij. Die ik nog weet: *Stuif es in*. was een heel leuk programma op zaterdag middag. Die heb je vast al meer gehoord?

R: Nee nog niet!

A: Ohh, dat was heel leuk. Zo'n spelprogramma, maar dan met kinderen. Meestal was dat van een hele school of een hele klas van een school en die deden allerlei spelen met elkaar en wedstrijden. En nou ja er was dan een winnaar en die hele klas won dan of iets. Dat was een leuk programma. Ik weet niet meer wie het presenteerde. Ik moet nu denken aan die Mies Bouwman, maar volgens mij was het iemand anders, maar dat waren allemaal dezelfde types vond ik in die tijd. Die leken allemaal wat op elkaar, ja. Eh, *Stuif es in*... nou de *Fabeltjeskrant*, die noemde je al net, die heb ik natuurlijk ook gezien. Ik vind het heel moeilijk om te zeggen welke tijd dat dan was! Ik denk zo van ja, toen ik een jaar of 8 was, was ik al wel een beetje klaar met de *Fabeltjeskrant*, waarschijnlijk. Dus dat zal voor die tijd zijn geweest en dat was wel een vast programma waar je elke avond naar keek.

R: Zat er dan ook een heel ritueelje omheen zo van zo ging die avond en zo werkte je dan naar *Fabeltjeskrant* toe.

A: ... Naar bedtijd toe.

R: Ha ha, ja.

¹¹⁶ Dit was de *Kijkkast*.

A: Ja, dat was wel een beetje ene programma voor bedtijd, want daar eindigde die uil altijd mee natuurlijk. Ehh, nou heb ik niet zo'n omljnd – ik denk dat ik daarna naar bed ging. Naar bed gebracht werd of ging, dat weet ik niet meer.

R: Ja.

A: Nee, dat heb ik niet zo vast. Ik weet wel, nou als het gaat om zo'n avondritueel dan was dat meestal denk ik een beetje in die ballast van eh, zo'n programma nog kijken. Dat is dan een hele tijd inderdaad de *Fabeltjeskrant* geweest. Dan naar bed. Het was nog niet de tijd dat je elke dag onder de douche ging. Ik ging op zaterdag in bad, klaar! Ehm... en dan ging ik naar bed en volgens mij kreeg ik dan meestal nog wel een verhaaltje van mijn vader. Ja dat deed mijn vader altijd en die verzon ze. Die verzon verhalen. Die last niet voor, maar die verzon verhalen.

R: Ja, creatief!

A: Ja eigenlijk wel eh.

R: En ehm, keek je ook met andere mensen dan behalve met je thuissituatie zeg maar naar televisie?

A: Ehm... nou als je verderop – net noemde ik al he, die buurmeisjes. Je hebt vroeger -misschien heb je die ook nog wel gezien, want die is weleens herhaalt – *Lassie*...

R: Ja!

A: Dat is zo'n schotse collie. Nou, dat waren van die jank verhalen natuurlijk!

R: Ja!

A: ...Verschrikkelijk zielig! En die keek ik dan meestal met Marie, Cecil en Meloniek. Mijn buurmeiden en het meeste herinner ik me dat ik dan bij hun meestal inderdaad op de bank zat. Dat we met zijn drieën elkaar stevig vasthielden en daar naar *Lassie* keken. En weetje dat is dat het leuke van herinneringen. Dat maak ik nu heel groot. Misschien is dat een of twee keer gebeurt, maar die is blijven hangen.

R: Oké, ja.

A: Dus daar zit een flinke herinnering aan.

A: Blijkbaar heeft het waarde voor jou dan?

A: Jazeker! Misschien is het samen televisiekijken ook veel leuker dan alleen.

R: Ja.

A: ja, verder thuis. Ik denk dat er wel iemand met mij mee keek. Maar ik heb, ik heb een broer. Die is een stuk ouder, dus die interesseerde zich absoluut niet voor waar ik dan keek, dus samen televisiekijken met mijn broer heb ik – nou dat ken ik helemaal niet. Dus ja ik denk dat er weleens een van mijn ouders meekeek, maar of ze nou echt naast me zaten. Geen idee!

R: Dat is wel heel interessant om te horen. En... want je keek dan *Lassie*. Dat kan je je nog heel erg goed herinneren. Ging dat dan ook verder dan het televisiescherm? Gingen jullie dan buiten spelen en was iemand dan *Lassie* bijvoorbeeld?

A: Oh, of we dat nagespeeld hebben?

R: Ja.

A: Nee, nee. *Lassie* zeker niet. Dat was veel te zielig. Haha. En andere tv-programma's of ik die wel na gespeeld heb.

R: Ja of op een andere manier of je er zelf verhaaltjes over schreef of zo.

A: Wat zei je?

R: Of je er zelf bijvoorbeeld verhalen over hebt gemaakt of tijdschriften over hebt gekocht.

A: Aan de hand van tv-programma's?

R: Ja. En als kind, maar ook misschien als tiener of student.

A: Nee. In die zin. Wij keken weleens tv, maar niet heel erg veel. Ehhmm... en ja, ik kan me nog wel herinneren. Op een gegeven moment kwam er een tijd dat je 's avonds... dat dat was wel... dat de avond tv een beetje. Dat ik de leeftijd kreeg dat ik 's avonds naar een bepaald programma mocht kijken. En dat is bijvoorbeeld een en die heb ik wel echt samen met mijn ouders gekeken en dat was de serie *Bartje*, die niet voor bruine bonen bidt. Een Drents jochie; een Drents streekverhaal was dat en dat was echt ook een serie, dus een verhaal wat verder ging. Wat nu heel gewoon is, maar toen vrij uniek was: van dat soort series. Oh wacht! Er komt er toch een binnen die ik wel met mijn broer gekeken heb. Ja, daar is die! Ze komen wel! *Floris*!

R: Ooh, oké, ja!

A: Ja dat was natuurlijk ook. Maar dat waren echt van die zaterdagmiddag, zondagmiddag dingen.

R: Ja.

A: Dan keken we nog weleens 's middags naar tv en toen ik nog heel jong was - 's avonds dus – naar misschien dat van de *Fabeltjeskrant* totdat ik wat ouder werd en op een avond wel wat langer mocht opblijven om tv te kijken en dat was dan bijvoorbeeld *Bartje* – dat was de eerste serie – die heb ik echt met mijn ouders gekeken. Dat vonden zij ook leuk en dat vond ik ook interessant. En eh, ja. Dat.

R: En was het dan iets waar je systematisch voor ging zitten of was het juist sporadisch?

A: Ja, er was nog geen NPO start of terugkijken of zo of Netflix. Het was gewoon – dat was echt een agenda ding. Zo van dat spreek je niets anders af want dan ga je naar dat kijken. Dat was wel de plek die tv vroeger had. Ik moet even, ik heb een draadje hier hangen en er komt nou een hond zeuren anders vlieg jij zo door de lucht.¹¹⁷

R: Haha ook heel interessant!

A: Ook leuk, ja! Roos kan vliegen is het dan.

R: Ehm, je vertelde over, oké - dat het wel echt een plek inam in het dagelijks leven dus? Op het moment dat er een serie kwam dat je dat ook echt elke week met elkaar ging kijken als een soort afgesproken punt?

A: Ja, echt een afgesproken iets. En dat... dan stond dan ook echt voor die tijd. We moesten echt wel – nou ja of het heilig was dat weet ik niet, maar dat deden we gewoon. Klaar. Dat daar hield je dan rekening mee, ja. Het is ook, als je er niet was dan kon je het ook niet meer zien eh. Herhalingen waren er toen denk ik nog niet eens. Dat is ook iets van jaren later dat dan weleens iets een dag later of twee dagen later nog een keer herhaald werd. Er waren toen ook nog twee tv-zenders eh.

R: Ja, dat is ook nog heel lang zo gebleven inderdaad.

A: Ja, toen is 3 er wel bij gekomen en wij hadden dan nog wel de mazzel dat we niet zo ver van Duitsland af woonde dat wij ook Duitse zenders konden ontvangen. Dus dat deden wij ook nog weleens.

¹¹⁷ Dit gesprek heeft plaatsgevonden via facetime en [verteller A] had destijds haar mobiel in de oplader. De hond was daarmee aan het spelen vandaar de grap 'anders vlieg jij straks door de lucht'.

R: Deden jullie dat veel of wat keken jullie als jullie zo'n Duitse zender aanzette?

A: Nee! Eh nou, wat we wel op Duitse – nou het kerstcircus is heel beroemd op eh, haha, op Duitsland. Dat was altijd wel vaste prik. Daar was mijn vader een beetje de aanstichter van daar hield hij erg van. Een serie als *Tatort*, dat is een Duitse krimi. Die is nog heel lang door – volgens mij worden ze nog weleens gemaakt. Ehm. Dat was oprecht ook wel een kwaliteitskrimi. Die werd toen nog niet in Nederland uitgezonden en die was al wel op Duitsland. Zo had je nog zo'n serie: *Derk*. Als je die nu ziet – dat is een harstikke foute serie. Dat was toen wel spannend.

R: Zijn dat programma's die je in Nederland niet kon zien?

A: Ja ja, nou ja, die heb je toen die zijn later die zijn ook wel op de Nederlandse tv gekomen, maar in eerste instantie waren die alleen maar op de Duitse tv te zien. Ik kan me ook wel herinneren dat we heel lang nog herhalingen zagen. Zo 'oh ja die hebben we al gezien'.

[Praten door elkaar heen]

A: Nee ik zei iets. Dat we, ehmm.... Dat was allemaal op een leeftijd – ik denk dat ik dan een jaar of 14. 12, 13, 14 – jonger niet. Dus dat was echt al dat ik in ieder geval op de middelbare school zit. Ja, ik denk een beetje die leeftijd. En dat was meestal... keken we dan gewoon 's avonds. Als je het dan hebt over rituelen dan was het op vrijdag avond weleens even boodschappen doen en dan 's avonds tv. (Even naar de buurman zwaaien.)

R: Dat hoort er ook bij, haha. Ehm, en inderdaad toen je tiener werd, had je het gevoel dat je bepaalde dingen niet meer deed. Toen je bijvoorbeeld meer tv mocht kijken?

A: Ehm, nee. Tv was echt iets voor mij wat je – je bleef er niet voor thuis. Wij zaten ook – er werd weleens iets, maar stel dat je bijvoorbeeld... ik kan me wel voorstellen dat we iets minder gezelschapsspellen deden of samen een puzzel maakte, maar zelfs dat minimaal, want dat zijn dingen die waren over het algemeen belangrijker. Die deden wij meer dan tv kijken. Dus dat, nee. Er werd niet zo heel veel tv gekeken. Niet zoveel als nu. Terwijl nu denk ik ook nog wel 'dat valt eigenlijk best mee' maar dat valt niet in verhouding. Zo van nu is het heel vaak zo van ja dan zet je gewoon dat ding aan en er is altijd wel wat te zien. Vroeger was er ook niet altijd wat te zien. Het was niet altijd interessant, haha.

R: Er was überhaupt niet altijd iets op tv toen of wel?

A: Nee, ik denk ook dat het pas laat – pas aan het eind van de middag kinder-tv en dan eh, nou ja 's avonds dan nog wat programma's, maar goed je had ook maar twee zenders in principe.

R: Het aanbod was minimaal. Toen je dus nog wat ouder weer wordt. Dus denk bijvoorbeeld aan 18, of je ging net studeren of je ging net uit huis. Hoe veranderde je tv-kijkgedrag toen?

A: Even denken. Nou, toen werd het waarschijnlijk nog minder, want ik was vanaf mijn 16^e – ging ik elke avond naar de paarden toe. Werd ik na het eten eigenlijk altijd opgehaald door een een kennis en dat werd meestal laat. Dus dan was ik, nou ja eigenlijk rond een uur of elf, twaalf pas thuis. Dan was ik met de paarden aan de gang. Daar stond geen tv, haha. Dus eigenlijk keek ik toen zelden tv. Ik denk eigenlijk alleen in het weekend, want dan ging ik – ja meestal zaterdag overdag nog wel, maar nee. Tv was in die zin helemaal niet... nee... niet zoveel aanwezig toen.

R: Dus ook bijvoorbeeld geen series of dingen die je veel keek op zaterdag. Had je nog steeds die vaste prik van een serie die je volgde?

A: Ik zit even te denken naar series die er later nog geweest zijn waar ik naar gekeken heb. Er zijn er vast een aantal geweest, maar ze ploppen niet zo op. Maar het is echt niet heel veel geweest, maar een heleboel – dat ik echt... toen ik op mezelf ging wonen... dat was... nou ik heb eerst nog een tijdje in Arnhem op een kamer gezeten. Daar keek ik wel tv, maar wat? Goeie vraag. Geen idee. Daarna maar goed dan ben ik al 21, denk ik, dat ik naar Friesland verhuisde. Ik denk dat ik toen vaker 's avonds tv ben gaan kijken met het nieuws volgen en dat soort dingen en ook een beetje stom kijken wat er is. Wat er maar is. Nou heb je wel die series, maar goed dan ben ik niet meer... dat is na mijn 21^e. Soapseries, die kwamen toen een beetje op tv, denk ik. *Medisch centrum west* of zo dat was een of andere serie. *Ziekenhuis serie*. *The flying doctors*: een Australische serie. Die vond ik ook heel erg leuk, maar dat is echt allemaal pas na mijn 20^e. Toen ben ik dat gaan kijken. Toen had ik ook denk ik van 'ja toen woonde ik op mezelf.' Dan ben je ook veel meer op jezelf aangewezen natuurlijk. Dan heb je niet altijd iemand om tegenaan te kletsen dus, ja, dan zet je die tv aan en dan kijk je. Alhoewel ik toen ook heel veel met de radio deed. Als ik dan thuis kwam, ging de radio aan. Daar hadden we het laatst nog over. Je had toen zo de *Avondspits met Frits Spits*. Ontzettend fijn. Van zes tot zeven. Heerlijk radio programma. Altijd naar geluisterd, maar goed die was niet op tv.

R: Maar wat is dan je keuze om dan soms de radio aan te zetten in plaats van de tv?

A: Ik had, haha, een heel klein televisietjes. Zo'n 30 bij 30 ding.

R: Oh wauw.

A: Ja! Nee, want thuis hadden – toen was kleurentelevisie nog veel duurder, dan een zwart-wit tv, dus toen ik in Friesland ging wonen toen heb ik van mijn ouders volgens mij een klein zwart-wit tv'tje gekregen. Dus ja daar heb ik het een aantal jaren mee gedaan en die stond ergens – ook niet op zo'n plek, zo prominent als je nu een tv hebt, die zet je aan en dan wat je ook maar doet dan zie je die tv wel ergens. Dus

toen was ik ook meestal gewoon met van alles en nog wat bezig, dus ja, dan zie je die tv toch niet. Dan hoefde die ook niet aan en radio, die gaat met je mee, die hoor je wel overal.

R: Dus voor jou was de radio een soort display – zo'n zeg maar zo'n grote tv zoals je hem nu hebt zoals je hem aan zou zetten, was radio voor jou?

A: Ja, als je zo naar tv kijkt - dat doe ik nu nog niet hoor. Ik zet eigenlijk alleen de tv aan als ik op de bank ga zitten, op de stoel ga zitten om dan zo te kijken. Anders staat hij hier niet aan. Ik kom voor mijn werk bij mensen die hebben gewoon de hele dag gewoon de tv aan staan altijd. Ja nee, dat heb ik nog nooit gedaan.¹¹⁸

R: Nooit?

A: Nee, heb ik nooit gedaan.

R: Ehmm...

A: Heb je nog een leuke vraag voor me? Die heb ik wel nodig hoor, haha.

R: Ja, ik heb nog een heel rijtje. Ja, want je hebt dus wel inderdaad dat je tv vooral kijkt op vaste momenten en eigenlijk ook niet zoveel tot nu toe in je leven. Alleen als je het echt wil zien, eigenlijk.

A: Ja, nou als ik het over nu heb, vind ik dat ik wel heel veel kijk hoor. Zeker nu dit weer - 's avonds donker is. Dan kan ik hier niet zo heel veel. Ik woon in het bos, eh. Dus, haha. Je ziet het waarschijnlijk straks wel donker worden achter mij. Dan... ja dan kijk ik gewoon meer tv, dan is het als het klaar is hier: eten is gedaan, boel is opgeruimd... weet je dan gaat het burgerlijk: de wasmand komt eraan en de tv gaat aan en dan gaan we kijken – of ga ik kijken, of wie maar wil. Ja, dan wordt er wel serie en dat soort dingen, dat is natuurlijk heerlijk. En wat vaste programma's, maar ja... ja!

R: Ja, je zegt al dat je dan vaste programma's kijkt. Ehm, ja... we kunnen nu wel een beetje naar de verdiepende vragen. Toen jij vroeger tv keek was of 's avond of op zaterdag, maar kwam het ook weleens terug dat je over tv sprak op school of werk, omdat er een bepaald programma was geweest of een bepaalde gebeurtenis?

¹¹⁸ “Ik werk bij MEE. Daar ben ik trainer en social worker. Ik train professionals in het sociale domein, en als social worker/ clientondersteuner help ik mensen bij het vinden van die begeleiding die nodig is om zo zelfstandig mogelijk door het leven te gaan. Ook ben ik betrokken bij het programma Volwaardig leven als netwerkgid. (Min. VWS heeft daar wel info over als je er dieper in wil duiken)” WhatsApp 16-12-2019

A: Ik kan me – ik noemde net die serie *Bartje* eh. Dat was wel zo'n... volgens mij zo'n serie, waar meer... waar klasgenoten ook naar keken, dus daar had je het wel eens over. Misschien dat er ook wel bepaalde dingen die dan Bartje zei. Die zei bijvoorbeeld 'hij bidt niet voor bruine bonen' dat was dan zo'n uitdrukking en eh... ja die vond hij heel vies en hij moest altijd bidden voor het eten en dan weigerde dat jochie. Zo'n Ciske de rat type was dat. Die altijd ook allerlei avonturen beleefd en stoute dingen. Nou, misschien dat we dat dan, nou ja in ieder geval de dingen zeiden, die er dan werden gezegd, op het schoolplein. Zoiets kan ik me wel vaag herinneren dat het daar weer terugkwam. Verder... ik kan me niet herinneren dat ik het nieuws volgde en dat we het daar dan over hadden. Het nieuws haalde je...

R: Nee?

A: Nee, nee. NOS-journaal. Ja dat was er al. Ik – mijn ouders waren niet heel strikt in dat er altijd naar gekeken werd. Dat was ook maar hoe het uit kwam. En volgens mij interesseerde ik mij daar helemaal niet in. Absoluut niet. Nee.

R: Is daar een reden voor of haalde je het ergens anders vandaan?

A: Vond ik helemaal niet nodig, haha. Nee, weetje - ik denk ja op een gegeven moment toen ik op de middelbare school zat dan moet je natuurlijk wel een beetje en dan wordt je wel – dan groei je daar een beetje in, maar ik heb ook geen idee hoe... nou ik denk dat nu, als ik naar mijn eigen dochter kijk, dat die op veel jongere leeftijd al veel meer betrokken is dan – met alles wat er in de wereld gebeurt. Ik ben wat dat betreft echt nog in een veel kleiner wereldje opgegroeid. Ik bedoel het nieuws van de wereld kwam ook niet binnen eh. Dus of dat kwam een week later. Dat is echt... dat is zo'n ontzettend verschil. Vroeger was het niet zo dat je de tv aanzette om te weten wat er op de andere kant van de wereld gebeurt was of wat Trump uit zou halen of wat er met weet ik veel wat voor dingen... dat is echt pas veel later. Toen ben je dat ook – ben ik dat ook gaan volgen. Toen dat een beetje een op een ook op tv kwam. Maar dat is echt... toen was ik al volwassen. Ik kan me dat uit mijn kindertijd in ieder geval absoluut niet herinneren dat er nieuws dingen waren die mij interesseerde. Die echt nog actueel waren.

R: Als je dan nu terugkijkt naar vroeger. Waarom denk je dat je dan wel de tv aanzette?

A: Vroeger?

R: Ja.

A: Nou, om een kinderprogramma te zien of inderdaad zo een serie te volgen. Maar ik denk dat ik heel lang ook gewoon maar een of twee keer in de week tv keek. Ik heb helemaal geen idee dat het een dagelijks terugkerend... ja de *Fabeltjeskrant*, maar daarna was het klaar. Dan ging de tv ook weer uit. Wat mijn

ouders daarna keken – geen idee? Misschien was er wel veel meer hoor, maar dat heb ik niet meegekregen. Hij ging echt aan voor een programma en daarna ging hij weer uit.

R: Ja, je zei dat je niet echt het nieuws volgde. Nou werden er ook wel vroeger en nu nog steeds speciale gebeurtenissen uitgezonden. Als er dan iets is: Prinsjesdag of Koninginnedag, daar zijn altijd reportages van de hele dag.

A: ja, intocht van Sinterklaas.

R: Precies, ja!

A: Koninginnedag... ja. Nou, ik denk dat dingen zijn. Koninginnedag heb ik geen herinneringen in. Sinterklaas dat was zeker wel een ding. Intocht van sinterklaas was zeker wel een ding dat je – vroeger had je nog de landelijke intocht. Die was op een andere dag op alle plaatsen, he. Dan kwam hij eerst aan ergens in het land en dan pas een week later kwam hij in jouw regio aan. Nou ja die landelijke intocht daar heb ik zeker wel naar gekeken. Het sinterklaasjournaal bestond niet. Dat was er zeker niet. Wat ook een hele belangrijk is geweest. En die is nog altijd – als ik even kijk dan kijk ik ernaar – is het songfestival. Dat is al wel een hele oude. Dus daar keken we vroeger – daar kan ik me zelfs... of nou ja dat weet ik niet. Ook zo'n verwarrende herinnering. Ik wou al zeggen die kan ik mij ook nog wel in zwart-wit herinneren, maar volgens mij is dat nog altijd als je nu naar het songfestival gaat kijken dat zelfs die ster – ken je die ster van het songfestival? Dat Eurovisie-teken dat die ook altijd nog even in zwart-wit langs kwam. Dat was vroeger in ieder geval en die tune die is al gewoon honderd jaar hetzelfde. Dus dat is - daar keken we wel altijd naar en echt nog met lijstjes...

R: **tussendoor** en wie is 'we'?

A: ...En bijhouden. Punten. Dat gaat nu allemaal wat makkelijker. Dat kun je goed zien. Vroeger was het niet digitaal. Jeetje wat ben ik oud, haha. Dus dan moest je dat bijhouden als je dat wilde weten. Dan werd er gewoon gebeld en dan werden de punten gegeven en dat werd ergens op een scorebord bijgehouden, maar dat deden we dus zelf ook.

R: En je zei 'we' wie is 'we' dan?

A: Ik denk mijn ouders, mijn broer zal daar niet bij zijn geweest. Misschien heb ik dat ook weleens met mijn buurmeiden gekeken. Geen idee dat zou kunnen.

R: Maar het is dus in ieder geval iets wat jij altijd keek?

A: Ja, en mijn vader, die was in dat soort dingen heel erg geïnteresseerd. Liedjes en muziek en circus noemde ik al. Daar hield hij erg van. Dan keek hij en dan keek ik mee. Zo ben ik daar misschien ook wel enthousiast voor geworden, dat weet ik niet.

R: Ja, als je het zo mee krijgt in je jeugd. Dus je vader hield van muziek. Ik hoor ook wel vaak dat de vader dan op zondag een wedstrijd aanzetten. Was dat bij jou ook zo?

A: Nee, absoluut niet. Studio sport was bij ons nooit aan. Er werd ook nooit naar het schaatsen gekeken. Nee.

R: Gewoon niet ook?

A: Nee.

R: Oké, duidelijk. twee hele specifieke momenten in de geschiedenis die jij waarschijnlijk ook heb meegekregen is de kroning van Beatrix in ieder geval. Heb jij dat ook gekeken? Of was dat iets wat helemaal niet zo op het nieuws werd gevolgd?

A: Nou, op zich, dat was wel iets wat werd gevolgd en ik weet zeker dat – weet je welk jaar dat was?

R: Ik wil zeggen '72...

A: Ik krijg een pauze ben je iets anders aan het kijken?

R: Ik ben even snel aan het googelen, haha.

A: haha!

R: '82.

A: 82 ja? Ja dat weet ik wel. Dan was ik dus 20 en toen... dat is... dat heeft alles te maken met hoe het bij ons. Toen woonde een oom van ons bij ons in huis en die had – nou ja die nam nogal wat ruimte in, die meneer. Hele lieve man hoor en die had – alles was helemaal oké, maar hij was er altijd en het interesseerde mij helemaal niets, dus ik was er niet. Haha. Dus dat is de tijd en dat was ook al een beetje in mijn paardentijd, dus ik was ook eigenlijk altijd bij de paarden toen. Daar zaten ook mijn vrienden, dus dan gingen we daar – daar deed ik van alles mee. Ik kan mij eigenlijk van de hele – bijvoorbeeld van dat verhaal van de kroning van Beatrix – ik kan me vooral de rellen in Amsterdam tijdens de kroning, die kan ik mij herinneren omdat dat later in het nieuws was. Ik vond dat behoorlijk bedreigend allemaal. Maar verder heb ik daar eigenlijk – ik heb daar misschien een samenvatting van gezien, maar ik heb niet aan de

buis gekluisterd gezeten voor die kroning. Het was vooral wat anders dan toen bijvoorbeeld Alexander en Maxima trouwde, maar Beatrix dat vond ik nog niet zo interessant. Dat was gewoon nog vrij [onhoorbaar].

R: Je geeft wel heel mooi aan de je je dus bedreigd voelde door die rellen en dat ze dan werden uitgezonden op het journaal en dat je daardoor wist van de rellen. Klopt dat?

A: Ja, ik weet niet hoe dat precies tot me is gekomen. Of ik dat in de krant gelezen heb of – niet zo rechtstreeks, maar meer van ‘jeetje dat dit gebeurd.’ Dat eigenlijk – ik bedoel ja krakersdingen... dat soort dingen, voor mij waren dat sympathieke mensen, maar dat koningshuis zijn ook geen kwaai koppen, dus waarom zou je elkaar zo beetje lastigvallen. Ja dat paste niet zo binnen mijn denkwereld. Een beetje aardig voor elkaar blijven, is dan een stuk makkelijk. Maar ja dat mensen op die manier voor hun principes strijden. Dat was voor mij tot dan toe vrij nieuw dan, denk ik.

R: Heb je als je dan denkt aan een situatie met tv – heb je wel vaker zo’n moment gehad van ‘jeetje’ en dan ook echt het moment dat je het op tv onthoudt?

A: ehmmm... nou ja, er zijn wel zeker dingen die – maar de gruwelijke dingen, merk ik... daar heb ik de neiging om me ervan af te sluiten. Er zijn er genoeg geweest natuurlijk. Dingen als 9/11, weet ik veel. Ja ik kan mij precies herinneren waar ik was toen dat voor het eerst – ik zat in de auto, hoorde het op de radio – ik weet precies waar ik was. Ik weet ook dat ik toen - dat was tijdens mijn werk nog, want het gebeurde ’s middags - en ik haalde aan het eind van de dag Floor op bij de oppas en daar stond de tv aan.¹¹⁹ Die had vanaf de eerste melding aangestaan. Ik had zoiets van ‘waar kijk je naar, zet uit dat ding’. Als je ernaar kijkt dan doe je dat afgeschermd, maar daar was het als behang aan. Dat zou ik zelf niet zo gauw doen. Dus ik... ik denk dat ik in die zin mij niet zo heel veel herinner met beeld. Dingen komen op een andere manier binnen denk ik bij mij. Dat merk ik eigenlijk naarmate – tijdens dit gesprek merk ik dat ook. Zo van herinneringen zijn lang niet altijd bij mij plaatjes. Het zit veel meer als een verhaal in mijn hoofd en daar zit dan wel een plaatje bij. Ik bedoel ik kan prima het plaatje van de twin towers voor me halen. Die plopt ook wel meteen op, maar ik heb veel meer nog de plek waar ik was toen dat gebeurde en toen ik via de radio tot me kreeg. Dat is veel scherper dan dat plaatje en alle beelden eromheen. Snap je dat verschil van beeld of gedachte of...

R: Ja.

A: Ja?

R: Ja, ik snap wel wat je daarmee bedoelt. Dat het meer om je eigen ervaring van het nieuws gaat om dat verhaal dan de manier waarop dat verhaal naar je toe is gekomen.

¹¹⁹ Floor is de dochter van [verteller A].

A: Ja, op zich is het feit op zich. Dat is een feit, maar de herinnering zit hem vast aan de emotie die het bij mij heeft opgeroepen en als ik dan denk aan... er plopte er net een op. Oh ja. De val van de muur. Nou is er toevallig laats weer – het was zoveel jaar of zo van de Berlijnse muur. Dat heb ik nog volgens mij nog helemaal op mijn zwart-wit tv – dat is wel iets wat ik nog echt gevolgd heb. Ik weet het nog goed. Het was op een vrijdagavond en ik heb de hele avond op de grond voor mijn tv gezeten om alles... om alles te kunnen volgen daarvan. Dat heb ik wel nog helemaal... ik moet heel even een appje lezen... ehmmm dat kan ik echt nog helemaal terughalen. Maar ook weer hoe ik daar zat toen die beelden tot mij kwamen, maar dat is geen [onhoorbaar] dat je denkt 'ik vind het heel mooi wat daar allemaal gebeurde' en dus dat heb ik veel sterker in mijn geheugen met beelden dan al die nare toestanden. Dus ik denk dat ik mijzelf daar een beetje voor afscherm.

R: Oké, dus in jouw woorden waarom trok het kijken van de Berlijnse muur – de val van de Berlijnse muur jou dan wel, maar het kijken van de 9/11 dus niet. Dat was echt omdat je het ene een hele nare gebeurtenis vind waar je niets van hoefde te zien en het andere juist een hele mooie?

A: Ja! Kom maar op! Dat is leuk. Daar wil ik meer van zien en dat wil ik helemaal volgen dat ik alles wil weten en die narigheid dat heb ik liever dat dat – dat lees ik dan liever misschien. Zo van het is niet dat ik mij afsluit voor nare dingen in de wereld, maar ik hoef dat niet zo in detail allemaal te zien. Ik kan ook niet naar horrorfilms kijken, dat is niet.

R: Jij en ik allebei hoor, haha. Oké, ja, dat waren eigenlijk wel alle grote vragen die ik had. Oh nee wacht! Nog een laatste, want jij bent dan in '62 geboren en er zijn wetenschappers/onderzoekers die zeggen dat de periode '62 tot en met '80 noemen ze dan de 'vertrossing'.

A: Hoe noemen ze dat?

R: De vertrossing. Dat komt van het woord TROS.

A: Van de omroep TROS

R: Ja precies. Dat zou dat een periode zijn dat mensen bang waren dat tv te veel amusement zou worden te veel... onzedelijk. Heb jij daar iets van meegekregen?

A: Oeh, leuke vraag! Nee, ik heb er helemaal niets van meegekregen, maar ik word heel nieuwsgierig naar of – want als ik het zo vertel – wat ik zo vertel, heb ik eigenlijk tot nou ja mijn 18^e heel weinig tv gekeken en ik kom wel uit een redelijk christelijk nest. Mijn ouders gingen altijd naar de kerk, dus ik merkte ook dat ik zei op zondag was er niet veel tv. misschien was dat wel bewust. Geen idee eigenlijk. Ik heb dat niet zo - ik denk dat als er echt iets was wat we de moeite waard vonden dat we ook op zondag wel keken hoor,

maar geen idee of mijn vader daar een idee bij heeft gehad of zo. Zo van niet te veel – of dat dat in die zin niet gestimuleerd is. Ik heb het in ieder geval nooit gemist. Er is nooit strijd over geweest en ja, weet je, in zeker zin. Er is natuurlijk een gigantische vervlakking gekomen met de tv. Dat is zonder meer waar, maar ja dat is in alles wat je kunt zien en wat tot ons komt. We hebben er gewoon een uitdaging bij gekregen om daar onze keuzes in te maken en hoe... of we willen vervlakken of niet. Daar zal tv ongetwijfeld een rol in hebben gespeeld. Of mijn ouders dat als een gevaar... nee die hebben dat nooit als een gevaar gezien en ik al helemaal niet. Nee, nee, nee.

R: Denk je dat daar een verschil in is? Hoe jij omgaat met, die vervlakking noem je het dan, van tv omdat je ermee bent opgegroeid, want je zei aan het begin van het gesprek dat je je eigenlijk niet kan herinneren dat je geen tv had. Heb je het gevoel dat je er daardoor ook anders mee omgaat dan je ouders?

A: ehhhh als je – ik kan me niet herinneren dat we geen tv hadden en mijn ouders hebben natuurlijk wel gekend dat er geen tv is. Ehm, nou nee. Ik denk eigenlijk als ik nu kijk – mijn vader leeft eigenlijk al heel lang niet meer, maar mijn moeder wel. Die kijkt heel graag en veel tv. dus ik denk dat die gewoon meegegroeid is met het aanbod wat er is. Het is niet zo dat zij alles langs zapt, maar ze is eigenlijk wel heel trouw aan haar NCRV-gids en Nederland 1, 2 en 3. Dus in die zin is dat dan wel weer een beperking, maar ik denk dat daar elke avond de tv aanstaat. Dat zij altijd kijkt. Die is ook wel heel geïnteresseerd in wat er in de wereld gebeurt. Zij ziet het gewoon als iets – ja het is mooi dat dat er is en dat we dat hebben. Ja, geen kwaad – er zit geen kwaad achter de tv. Ik woon hier vlakbij Elspeek op de biblebelt...

R: Oh...

A: ... En daar... daar is... daar staat de tv nog op zolder eh, want daar mag je dat niet hebben.

R: Echt?

A: Ja, ja, ja, nee daar mag eigenlijk – de dominee mag niet zien dat je tv kijkt.

R: Maar ze kijken wel allemaal?

A: Tuurlijk ze hebben allemaal een tv op zolder. Denk ik. Nou dat is het verhaal ik weet het niet. Ik kom er nooit binnen. Zeker niet op zolder.

R: Oeh, dat zou wel heel interessant zijn.

A: Ja, dat is een leuk onderzoek!

R: Ja! Ik krijg echt meteen allemaal ideeën erbij!

A: Oh, dan moet je – dan zou je eens moeten kijken. Als je daar iet zover zou willen weten dan zou je moeten kijken of je de - bijvoorbeeld de Giedo de Bregschool in Amersfoort. Dat is een streng christelijke school. Ik denk dat – dat weet ik niet zeker, hoe ver dat nu is – dat ze zelfs nog geen internet gebruiken thuis. Maar dan zou je eigenlijk zo eens moeten kijken met ‘mag ik met een hele wereldse kijk’...

R: Bij jullie naar binnen mag kijken.

A: Ik ben geïnteresseerd in hoe jullie in de wereld staan! En waar jullie dan naar kijken, want daar zit wel degelijk invloed van de kerk op wat je wel en niet mag zien, ja.

R: Klinkt als een hele andere wereld eigenlijk.

A: In Amersfoort zit een aantal van dat soort streng reformistische scholen. Middelbare scholen, basisscholen ook wel. Of middelbare scholen hier natuurlijk ook. In Udolf zit er een. Ja goed dat is echt heel bijzonder. Ik woon tussen Nunspeet en Elpeet. Dat is een zeg maar provinciale weg die zie ik daar voor me. Daar fietsen kinderen van Elspeet naar Nunspeet naar de speciale school die voor hun kerk er is en andersom dezelfde colonne die fietst de andere kant op. Dus er zit in Elspeet – of in udolf – zit zo’n school en in Nunspeet zit zo’n school. Dat is ook water en vuur. Die kunnen niet met elkaar opschieten. Dat is echt bizar. Zo gaat dat nog. Maar hun tv leven, dat is wel een hele interessante!

R: Mooi vervolgonderzoek. Nou om het gesprek af te sluiten, zijn er nog dingen die we bijvoorbeeld heel kort hebben aangestipt of helemaal niet, waar je nog iets over zou willen vertellen of waar je zoiets hebt van nou ja dit vind ik echt iets.

A: dDaar heb je nog geen recht aan gedaan?

R: Bijvoorbeeld.

A: Nee weet ik echt niet. Nee ik zit nog te denken. Ondertussen draaien er bij mij wat radartjes van er zijn vast nog series of kinderprogramma’s die ik niet genoemd heb, maar ik weet ze zo niet. Ze ploppen niet op, maar die komen later. Wil je ze dan nog weten?

R: Ja! Is goed!

A: Ja? Oké. Als er nabranders zijn dan zal ik ze wel mailen. Het kan best gebeuren dat ik vanavond of morgen – dat er allemaal ‘ohh daar keek ik naar, daar keek ik naar’.

R: Ik sta helemaal open voor boekverhalen met meer informatie

A: Oké.

R: Oké, dankjewel hiervoor.

A: Graag gedaan. Best leuk om het hier eens over te hebben. Heel veel succes.

Einde

Bijlage 5 - Transcript 4

Geïnterviewde: verteller S

Interviewer: Roos van der Kooij

Datum: 30 november, 2019

Locatie: Berg en Dal

R: Oké, het is vandaag 30 november, 2019.

S: 1 december! 30 november?

R: Nee, 30 november... morgen is het 1 december! Haha.

S: Oh, sorry! Haha.

R: Dit is interview 4 voor een eindscriptie Media en Cultuurstudies. Met mij zit [verteller S]. Zou je je willen voorstellen?

S: [Verteller S]. 28 maart, 1960. Geboren in Tilburg. tweede in het rijtje van vijf kinderen. En... ja. Ouders uit: moeder uit '35; vader uit '31.

R: Waar ben je geboren?

S: In Tilburg.

R: Oh ja en waar ben je opgegroeid?

S: Eh, tot wanneer duurt het opgroeien?

R: Ja, tot je ongeveer uit huis gaat.

S: Ehm, ik ben tot mijn tiende opgegroeid eigenlijk in het gezin zelf. Vanaf 10 tot 17 heb ik op kostschool gezeten. 7 km verder. Oosterwijk.

R: En waarom ging je naar de kostschool als ik vragen mag.

S: Ehm, ja, het verhaal gaat dat het ter ontlasting was van mijn moeder die het behoorlijk druk had. Ja, vijf kinderen. Drie meiden zijn naar kostschool gegaan. Dus mijn oudste zus en ook het een na laatste kind. Ik zes jaar. Mijn oudste zus vier jaar en jongste zus drie jaar.

R: Oké, zou je kunnen vertellen hoe jouw dagelijks leven en hoe jouw vrije tijd eruit zag toen je – van 0 tot 10 ongeveer. Dus wat je deed na school, wat je deed op school.

S: Ik was heel veel buiten. Ik ben een buiten kind. Ik was een buiten kind. Dus ik was heel veel buiten en wanneer ik tv keek – dat was dan vooral nou ja, in de avonduren. Ja, in de avonduren, maar vooral wel in de weekenden 's avonds. En in de winter – dan kijk je sneller omdat het kouder is en donker was. Vroeger hadden we echt, echt –in mijn periode – echt nog kei koude winters. Hè, dat je heel lang op straat kon schaatsen. Dat kan niet meer, dus je zit nu eerder binnen. Vroeger was ik ja, heel veel buiten. Ik denk dat ik in vergelijking met nu heel weinig tv heb gekeken vroeger.

R: Wat is heel weinig?

S: In de weekenden, zo, en je ging als kind tot 10 jaar – ging je niet laat naar bed, dus ja dat was eigenlijk na school, misschien tot het eten. En in de weekenden – ja misschien een keer meer 's middags als het koud was of zo. Maar zodra het lekker was buiten was ik buiten.

R: Oké en als je tv keek met wie keek je dan tv? wat was een beetje de sociale...

S: Als ik uit ga van de eerste tien jaar... ehm... ik denk met... met mijn oudere... oudere broer, oudere zus en de broer die onder mij komt, omdat die leeftijden dicht bij elkaar liggen en we redelijk dezelfde smaak hadden. Ja, ik denk dat dat zo is ja. Als het gaat over de programma's bijvoorbeeld. Je had van die familieprogramma's – *I van de 8* of zo. Dat was een gezinsaangelegenheid eerder. Dan 'ja *I van de 8* komt' of dan gingen we altijd met zijn allen kijken. Vaak met de ouders erbij. *Stuifes in* zaten we ook met meerdere kinderen voor de buis. Ehm... ja.

R: Oké en je zegt familieaangelegenheid. Hoe moet ik me dat dan voorstellen?

S: *I van de 8* was gewoon – ja je ging ervoor zitten. Als ik terugkijk dan passen de woorden 'we gingen ervoor zitten' – we keken ernaar uit. Dus dat was bij *Stuifes in*, dat was Laat met *Voor de vuist weg* – dat was met *Farce Majeur*. Dat waren echt zo van die geijkte programma's, die moest je gezien hebben of zo. Niet van de buitenwereld, maar omdat je gewoon – ja dat was gewoon... heerlijk om naar te kijken. Daar keek je ook naar uit. *I van de 8* daar keek je naar uit. Ja, als kind misschien minder, maar wel het gezellig avondje wat er dan bij hoorde he. Want dan kreeg je wat – ja lekker dingen en zo hoorde daarbij ook. Dus dat was best wel een bindend iets. Een tv-programma wordt leuk om te kijken als er ook chips of iets lekkers bij – dan maak je daar een... ritueel is veel gezegd, maar je maakt er wel een gezinsmoment van... een gezellig moment,

R: En denk je dat dat met elk programma had kunnen gebeuren? Of, waarom specifiek 1 voor 12 bijvoorbeeld?¹²⁰

S: Kijk.... Ehm... kijk... ehm... wacht even. Wat was jouw, jouw vraag - van 1 van de 8?

R: Waarom bijvoorbeeld dat programma en niet elk ander programma wat er had kunnen zijn?

S: oh nee *1 van de 8* ja. Oh. Hier zijn we nog min of meer opgenomen in het gezinssysteem en je volgt een beetje het gezinssysteem en de keuzes van een ander. Eh, dat maakt je ook nieuwsgierig of je schuift aan of je kijkt mee. Dat is nog – je eigen keuze daarin is op een ander niveau. Dat komt een beetje later, denk ik. Ja, als je wat alleen komt te staan dan zijn het momentjes voor jezelf, maar niet momenten die je met het gezin deelt. Ja met broers of zussen en zo...

R: Ja en als je dan inderdaad ouder werd. Hoe veranderde je je...

S: kijkgedrag.

R: Ja van 10 tot 17 ongeveer.

S: Ja, dan moet je echt kijken – dan kom ik bij mijn kostschool periode uit he. Dan zit je met allemaal meiden van alle leeftijden. Van vijfde lagere school tot vier, vijf havo en dan is het kijkgedrag bepalend voor ja... eh... wie heeft wat gekozen. Er is een tv en je zit dus met zestig, zeventig meiden voor die tv en je probeerde dus een plaats te bemachtigen. Weetje, het ging niet eens zozeer om wat er op tv was, maar dat er een tv was en je wilde bij elkaar gaan zitten, omdat je graag bij elkaar wilde zitten – bij elkaar wilden zijn, omdat het iets knuzzigs had. Maar de programma, die ik mij hier bijvoorbeeld in deze periode bijvoorbeeld heel erg herinner, dat is bijvoorbeeld *Peyton place*. Nou ik en *Peyton place* – als ik daar nu aan terug denk, maar mijn god hoe heb ik daar ooit naar kunnen kijken. Maar he, het programma was niet leidend. Het gezelschap was leidend. Je wilde daarbij zitten. Het had iets saamhorig. Dus het doel was niet de tv, maar dat was meer het middel. Iedereen verzamelde zich, snap je? Want van die zes jaar. Ik herinner mij alleen mij *Payton place* en *Called it*. En *Called it* ja dat was, dat was, dat was op mijn lijf geschreven. Ik ben heel erg van – ik ben heel erg geïnteresseerd in de tweede wereldoorlog. Maar meer in het erover lezen en spionage en weet ik het.

R: De spannende kant van.

S: Ja! Ja ook wel een beetje de geschiedenis kant, maar toen kwam *Called it* en... ehm... dat wilde ik heel erg graag zien, maar de rest niet van de meiden van kostschool. En de zuster – ja nee, want de zuster zat er

¹²⁰ Ik had tijdens het interview verkeerd verstaan hoe het programma heet. Ik bedoel hier *1 van de 8*.

bij die zat achter. Ja ik heb daar geen foto's van. Ik heb überhaupt niet zoveel foto's van die periode. Ja een kleine, kleine tv boven en dan met veertig, vijftig, zestig – dat was afhankelijk van wat erop tv was wel een beetje.

R: Maar hoe werd er gekozen – wie koos er welk programma?

S: De zuster. De zuster. En als er heel veel geluid was van met name de oudere leerlingen kon het weleens zo zijn dat er wel eens iets anders op ging, maar er kwam natuurlijk altijd commentaar. Maar ondanks het commentaar bleven ze wel zitten, want we wilde bij elkaar zitten.

R: Want er was ook geen andere plek waar jullie bij elkaar konden komen?

S: Nee. Wij hadden een recreatie – een grote recreatiezaal en daar stond één tv. ja.

R: En je hebt dus geen bordspellen of iets of hoe zag...?

S: Ja, spelletjes waren er ook wel. Sommigen kleinere kinderen gingen weleens spelletjes doen met een andere zuster, maar op een of andere was het tv kijken, samen kijken, misschien was het ook wel het surrogaat van een gezinsmoment wat er op dat moment ook niet was. Want die kinderen kwamen ook allemaal uit bepaalde gezinnen – schipperskinderen. Er waren natuurlijk allemaal andere redenen waarom die kinderen op een internaat zaten, dus dat was – het was echt een...

R: Een houvast.

S: Ja, een houvast. Als ik terugkijk in mijn eh... ik heb ook in Vlaanderen gewerkt en daar heb ik op een groep gestaan met jongens en die gingen met pistolen om en weet ik het allemaal. Echt geen brave jongens. Door justitie geplaatst, maar weetje van zeven tot acht was het stil en waarom? Omdat het – ja ik weet het equivalent niet meer in Vlaanderen, maar hier had je *Goede tijden slechte tijden*. En in Vlaanderen had je... iets met burens. Ik ken de titel niet. Toen was het stil ja.

R: Gewoon, omdat dat – die aflevering bezig was.

S: Precies, en gewoon omdat – in het begin heeft het me nog wel verbaasd van 'hoe is dat mogelijk'. Je kon ze bijna niet in gareel krijgen of stil krijgen of [onhoorbaar] krijgen of eh... maar als dat programma op tv – ze zaten er allemaal.

R: Wn dan was het weer omdat...

S: Omdat ze mogelijk opgenomen werden in iets – dan was het op tv eh – maar ze zaten ook samen. Niemand ging weg, dus het bond ze ook, de tv. of... andere jongens sloten zich aan en keken mee omdat ze het fijn vonden om bij elkaar te zitten. Het was een rustig moment. Het was een... ja iets saamhorigs. Iets wat ze samen deelde. Nou en was het programma af dan was het weer... echt fascinerend!

R: En ze zouden nooit voor een ander programma zo zitten?

S: Nee! Dat wilde ze zien!

R: Ze leefde er echt naar toe? Of?

S: Dat weet ik niet, maar ze wisten wel wanneer het kwam en ze bleven zitten. Daarna was het gewoon weer onrustig op de groep. Dat was een beetje vergelijkbaar wat hier gebeurde.¹²¹

R: Wat er bij jullie – dat jullie met zijn allen daar zaten.

S: Ja! Maar in de groep waar ik gewerkt had, merkte ik wel dat de jongens... enerzijds genoten van het moment. Het samen en het was rustig, maar het familiale gedoe op tv, wat zij miste in hun context, - volgens mij speelde dat een grote rol. En hier, kostschool speelde het een rol dat je samen zat. Het was een soort equivalent van de momenten die je in een gezin kan hebben.

R: Ja, wat je natuurlijk ook hier had met zijn allen.¹²²

S: Voilà! Kan ik nog een keer koffie voor je?

R: Ja graag.

S: moet je hem even stoppen of is t niet erg?

[opname even gestopt voor koffie]

R: oké en we gaan door

S: Ja.

¹²¹ Verteller S had voor ons gesprek voor zichzelf haar eigen levensbiografie schematisch opgetekend als houvast, zodat ze daar niet meer over hoefde na te denken tijdens ons gesprek. Met het woord 'hier' verwees ze naar haar kostschool periode en de surrogaat gezinssituatie die ze daar hadden rond de tv.

¹²² 'Hier' verwijst naar het moment dat verteller S zelf nog thuis woonde.

R: In je tijd van die kostschool ging je dus soms wel naar huis?

S: Ja, dan ging ik soms in weekenden – soms de weekenden naar huis, maar ik deed er ook alles aan om weekenden op kostschool te blijven, omdat je dan wat extra aandacht kreeg of andere aandacht of dat er net wat lekkere dingen waren of je was wat vrijer. Je kon echt dingen doen die je normaal doordeweeks niet kon doen met al die andere meiden.

Daar was tv wel belangrijk, want dat waren... ja dat was echt genieten. De non zat er niet bij. We konden tot laat kijken. Wat doordeweeks helemaal niet het geval was. Je keek met een paar meisjes. Je kon lui zitten. Lui zitten! Je kon echt met je voeten op de tafel, want er was toch geen non. Je was veel vrijer dan doordeweeks. Ehm... en wat ik zei eh, yoghurt en chips kreeg je dan en als t op was dan mocht je weleens wat bij pakken. Nou dat bij pakken! Dat was ook – thuis kun je dingen pakken of bij pakken, maar op kostschool...

R: ...Krijg je wat je krijgt...

S: Ja, voilà. En... maar in de weekend was ja, je vrijheid wel – die mogelijkheid dan wel wat meer aanwezig... ja.

R: Oké, als we dan weer een stapje verder gaan. Dus van je kostschool tijd naar je jonge twintigers. Dat je uit huis ging. Hoe veranderde je gedrag toen?

S: Ja, dat was toch wel de periode dat. Even kijken jaren twintig dus in '80. Toen had ik nog geen eigen tv... had ik geen eigen? Toen je voor het eerst op jezelf – nu is het anders, maar toen – ik had geen tv. je ging weleens kijken bij een ander of als je bij een ander was keek je weleens tv, maar ik had niet toen niet direct tv.

R: Miste je het?

S: Ja... nee. Nee. Ik was gewoon heel veel buiten of... het was ook trouwens in die periode was ik ook een jaar dat ik Zwitserland was. Een jaar in Zwitserland – ik heb helemaal geen tv gekeken in Zwitserland. Je was buiten of je was aan het werk en ja, je verstond er toch geen klap van want dat was een dialect. He, dus afhankelijk van waar ik was. Ik heb een jaar gevaren. Nou daar was wel tv, maar daar werd op de boot keihard gewerkt, dus ik heb geen tv gekeken. Tijdens mijn periode op het SIOS (spelling?)..

R: Wat is het SIOS?

S: Dat is het sport... sportschool, ja. Dat is een opleiding, zie je? Ja, daar had ik geen tv – had ik geen tv en ik heb het ook niet gemist. We waren veel buiten. Veel sporten. Nee.

R: Bijvoorbeeld, je gaf al aan dat je tv vaak in de avonden of op zaterdag keek toen je het wel keek. Wat deed je dan in plaats daarvan in de avonden als je zegt dat je eigenlijk geen tv keek.

S: Ja, lezen of studeren eigenlijk, want als je moest studeren, moest je studeren. En ik had geen tv, dus...

R: Je kon het ook niet...

S: Die verleiding was er ook eigenlijk niet.

R: Miste je het? Tv.

S: Nee, maar als het over missen gaat. Daar heb je hem weer. Is het misschien – je mist niet zozeer de tv, maar je miste wel een samenzijn. He, en de momenten vroeger van samenzijn daar hoorde de tv bij, snap je. Dus ik miste de tv niet, maar ik miste wel het samenzijn en ja misschien indirect miste je dat wel.

R: Oké.

S: Tv is een bindmiddel geweest in mijn leven. Ik weet niet – denk vooral – het veranderde ook wel een beetje... kan gelden...

R: Het verschilt heel erg waarom.

S: Wat je zelf met je... ja met je zus of met je broeren dus ja. Dat weet ik nog wel... ik heb die herinn... ja ik vond het leuk om met mijn vader naar de Apollo te kijken, want je ging daar heel vroeg voor opstaan, he bijvoorbeeld. Of Mohamed Ali he, dat was ook heel vroeg opstaan. Ik weet niet of ik het nou leuker vond omdat het met mijn vader was of omdat het om het boksen ging. Snap je? Dus dat kan ik niet... ik... dus ja de context en de onderlinge relaties zijn heel bepalend voor, eh... ik heb bijvoorbeeld geen enkele herinnering dat ik heerlijk met mijn moeder naar een film zat te kijken. Nee die heb ik helemaal niet. Helemaal niet.
Nee

R: Ook geen andere programma's?

S: Nou, meer in de gezamenlijkheid van *1 van de 8*, maar ik bedoel ook het knusse he. Of zoals Joop en ik bijvoorbeeld tegen mekaar konden hangen en dat we ons heerlijk konden vermaken met... he dus dat je... dat ja...

R: Dus je geeft ook al aan – dat zijn ook dingen waar ik over wilde vragen inderdaad – van die grotere evenementen die dan werden uitgezonden. Dus zoals de Apollo zoals Mohamed Ali...

S: Dat kun je helemaal ook afbouwen naar het nieuws, he. Je kijkt helemaal uit naar het nieuws, he.

R: Precies, waarom? Wat haal je eruit?

S: Ja, nou, inderdaad tot aan die grote evenementen en de terugkerende elementen. Dat zijn allemaal hele vaste...

R: Waren dat voor jou ook vaste dingen. Ging je vaak terug naar bijvoorbeeld naar het defilé en dat soort dingen?

S: defilé?

R: Koninginnedag.

S: Nou, kijk ik zou dat niet gauw zelf kiezen. Ik zou het niet... maar ook hier weer speelt wel een beetje het culturele, denk ik, en het saamhorige – dat je eerder geneigd bent om een beetje mee te kijken of dat je er echt zelf voor kiest. Op het moment dat ik zelf een tv had, ging ik echt niet kijken wat ik eerder had gekeken. Snap je? Dus de chronologie – of de chronologie? Het structurele ging ervan af. Je ging meer naar je eigen keuzes. He, je werd besmet door je peergroep of ‘goh [verteller S] had je dit al gezien of dat al gezien’. Dus dan ga je meer je eigen keuzes, je eigen zin.

R: Want wat voor programma's ging je kijken toen je je eigen keuzes mocht maken? Toen je de macht in handen had als het ware.

S: Ik denk wat je vroeg niet mocht zien. Waar niet naar gekeken werd. Ik denk nou bijvoorbeeld een film als *Turks fruit* of zo. Of, he snap je. Echt dingen die – waar bijvoorbeeld wat meer seks in kwam. Of dingen die – of hele spannende dingen waar niet naar gekeken mocht worden. Ja, je eigen keuze, je eigen nieuwsgierigheid. Dus eerst – het gemeenschappelijke maakt dan gewoon plaats voor je... eigenheid.

R: Kon je jezelf terugvinden in wat je keek op het moment dat je zelf mocht kiezen. Of keek je inderdaad omdat je nieuwsgierig was omdat je het eerst niet mocht kijken.

S: Ja, ik denk dat eerder. Nieuwsgierig. Maar ehm... ehm... tv is voor mij nooit echt bepalend geweest. Ik heb het niet echt gemist of zo, als het er niet was. Ik ben er niet van afhankelijk geweest. Misschien is dat nu anders. Ik ben nu alleen en in die zin vind ik – ja mijn boeken zijn superbelangrijk en de dingen die ik doe. Maar daarnaast is de tv ook belangrijk geworden. Ik vind het vreselijk om iedere keer weer na mijn werk alleen thuis te komen bijvoorbeeld. Ik kan me vermaken met een boek, maar niet altijd. Of met schrijven, maar ook niet altijd. Dus dan is de tv wel een belangrijk ding, want die haalt je wel uit... een stukje uit... nou realiteit.

Draai es even, dus es een klein stukje open. Naar jou, ja.¹²³

R: Die wilde ook even meepraten.

S: ja.

R: Nee, dat snap ik op zich wel. Het vult de leegte op een bepaalde manier. Of zie ik het nu verkeerd?

S: Ja nee, dat is wel zo. Het vult de leegte... nou ja het vult de leegte... welke leegte, he. Ik bedoel het houdt je bezig. Het is een mooie afleiding. Het neemt je mee in een andere soort beleven dan het gene wat je wil voelen. Dus in die zin...

R: Oh, dan ben ik wel benieuwd. Wat voor programma's kijk je nu dan?

S: Nou, ik ben geen volger. Dus als iemand zegt van 'heb je dit of dat gezien?' dan heb ik zoiets van... ik volg geen series. Ik ben helemaal niet – ik ben sowieso geen volger. Haha, dus ook geen tv-volger, maar er is een ding waar ik wel heel erg – ken je het programma *Hunted*?

R: Eh, oeh, het komt me heel vaag bekend voor.

S: Ehh, nou ja, goed. Het zijn volgens mij zes, zeven afleveringen en dan ieder seizoen of 1 keer per jaar. Ik weet het ook niet. Ik ga er ook niet naar zoeken. Als ik het weer wil zien dan ga ik niet kijken van wanneer komt het weer, maar ik weet wel dat het de afgelopen maandagen was en het was zo spannend! Dat ik echt zoiets had van dat moet ik maandag niet vergeten. Dus dat doe ik dan wel hier. Maar het is ook niet zo dat ik het ergens opschrijf of weet ik veel. Dus dat heb ik gevolg. Dat vind ik leuk. Dat vind ik echt heel leuk! Nederlands voetbal vind ik heel leuk. Ik kijk sowieso heel graag sport. Kijk heel graag naar darts en... nou ja, dat is onderaan het rijtje hoor, darts. Maar bijvoorbeeld veldrijden, olympische spelen, voetbalwedstrijden. Roeien vind ik heel leuk om te zien als dat er is! Vind ik heel spannend. En natuur vind ik heel leuk om te zien. Bij voetbal is het mannen en vrouwen. Het vrouwenvoetbal is, omdat het beter is geworden etc. – kijk ik daar ook wel meer naar.

R: Wanneer is het begonnen dat je echt naar dat soort dingen ging kijken?

S: Wanneer het sport?

R: Ja, bijvoorbeeld.

¹²³ De kachel maakte op dat moment veel geluid. Dit is te horen in de opnames.

S: Nou, dat... ik keek vroeger al heel graag naar voetbalwedstrijden zodra ze op tv waren. Ja wanneer is dat. Ik denk zo'n beetje zo... hier ben ik weer gaan varen ja... ja wanneer is dat begonnen... zeker in de SIOS – in de sportperiode zo. Ja, en daarna in België dan totaal niet. Hier is het weer meer gekomen toen ik in Antwerpen ging wonen. Daar heb ik tien jaar gewoond. Ja ik keek hier ook... bijvoorbeeld... mijn vader keek hier bijvoorbeeld graag naar autoraces.

R: En dan keek jij mee?

S: Ja, maar in het begin vond ik dat echt vreselijk. Het was meer alsof ik mezelf aangeleerd had om mee te kijken op een bepaalde manier, omdat het... ja we hadden een tv en mijn vader wilde het zien.

R: Dus dan ging je met hem zitten?

S: Ja.

R: Oké, ga ik toch weer terug naar die media-evenementen, want als je die ging kijken – dus je had die situaties met je vader dat je sport ging kijken en dat je naar Apollo ging kijken. En je zegt ook wel dat je wel had gekeken naar de Koninginnedag rapportages, dacht ik. Nee? Dat dacht ik.

S: Ja... ja wel je keek, omdat anderen keken. Niet dat ik het zelf op zou zetten, maar dat waren programma's dat je - dat was een beetje het cultureel bepalende. Misschien wel een beetje het oranjegevoel. Toch een tompouce gaan halen. Weleens gedaan, zo'n oranje tompouce... dan hoorde even meekijken... dat hoorde er dan nog wel bij. Niet dat ik het zelf op zou zetten, maar het was echt zo'n meedoen ding.

R: Je deed het omdat de rest het deed?

S: Ja!

R: Had je dat dan ook met het nieuws? Dat is dan elke avond. Wel terugkerend. Ik kan me voorstellen...

S: Het is precies wat jij zegt het is veel te terugkerend. Ze kunnen me op het nieuws van acht al bijna niets nieuws meer vertellen, want ik heb het allemaal al een keer meegekregen. Ik vind dat echt een heel groot nadeel. Dat je zo vaak hetzelfde nieuws meekrijgt en ook dat nieuws herhaalt – op tv en radio. Het nieuws herhaalt zich steeds. Dat ik denk van 'gat'. Dat vind ik van radio 1 ook. Heel veel herhaling.

R: Nu of vroeger?

S: Ja vooral nu. Vroeger was dat minder, maar nu heb je meer media tot je beschikking dus daar zit al veel herhaling in.

R: Had je het gevoel dat er vroeger ook al veel herhaling zat in het nieuws?

S: Nee, minder. Want ja, ik weet niet of toen ieder op tv-nieuws... nee... nee dat had je vroeger zeker niet. Ieder uur nieuws... en teletekst is ook veel later gekomen... nee.

R: Ja, duidelijk. Ehm, even kijken. We zijn er al bijna doorheen. Ja, daar ben ik wel benieuwd naar eigenlijk. Want je keek dus tv vaak omdat andere mensen iets volgde en daarom volgde jij het ook. Maar had je ook dat je buiten tv om een idool had die je volgde. Of dat je tijdschriften...

S: Via tv? of ook los van de tv?

R: Ja, bijvoorbeeld. Dus de dingen die je op tv zag of die ook doorwerkte in de rest van je leven. Dus als jij ergens anders was...

S: Hoe bepalend tv of dingen die ik op tv zag... bepalend zijn geweest voor de dingen die ik buiten de tv deed.

R: Ja, precies. Of dat de dingen die je keek daarbuiten doorwerkte.

S: Ik denk, sporten. Ja. En! Oh ja dit is wel een hele, maar dat... ehm... ik keek heel graag naar tweede wereldoorlog dingen en spionage en sabotage en onderduiken en dat heeft – dat sprak mij heel erg aan en dat was – het was precies... ik was gefascineerd en ehm... ik kon er zo naar kijken dat ik dacht ‘nou dat kan ik ook’. Van ‘nou dat kan ik goed gebruiken’. Als ik mij bijvoorbeeld – dus ja daar heb ik heel veel aan gehad. Dat zijn echt linken met hoe ik het leven stond of wilde staan. Of hoe dat ik mij voelde. Als ik mij beroerd voelde – en ik heb wel periodes gehad dat ik mij behoorlijk beroerd gevoeld heb, dan ging ik naar de tweede wereldoorlog terug en... omdat eh... omdat onderduiken, spionage, sabotage, niet zichtbaar zijn, leed... ehm... dat zijn – hoe moet ik dat zeggen... ehm... ik dook daarin weg als ik mij beroerd voelde, omdat ik daar een bepaalde herkenning in vond. Dus... ja... dat is absoluut waar, maar dat komt door de tv. dat komt door films. Dat komt van buiten tv en dat komt ook veel uit boeken, maar dat is wel een thema wat door mijn leven gaat en ehm... het thema tweede wereldoorlog, maar vooral het thema eenzaam en alleen zijn, verdrietig zijn, wat ik altijd voor mijzelf verbond met de tweede wereldoorlog.

R: oké, ja. Die snap ik wel inderdaad. Op de een of andere manier heb jij de tweede wereldoorlog als een soort houvast hebt gemaakt op momenten dat je ergens anders je houvast kwijtraakte.

S: Het is heel erg belangrijk voor mij geweest! En weet je, het is latent nog steeds wel in mij aanwezig hoor, maar manifesteert zich naarmate ik volwassener geworden natuurlijk. Dan hoeft dat zich niet zo te manifesteren, maar het is er altijd nog. Dus zo – dat is wel een beetje in me geankerend waar... dat komt

omdat daarnaast ook... wat zou ik zeggen... de eenzaamheid, alleen zijn (dit is tussen ons, he?) heel groot geweest is.¹²⁴ Dus ik heb voor mijzelf wel een manier moeten bedenken – niet in de zin van ‘nu ga ik eens iets bedenken – maar ik voelde me gehaakt of ik kon mij vinden binnen bepaalde situaties binnen de tweede wereldoorlog, dus dat heb ik als het ware een stukje geïntegreerd... ja... ja... daar voelde ik wat erkenning, of herkenning, ja herkenning denk ik. Ja en kon ik ook op door fantaseren. Bijvoorbeeld, dat ik een held was. Als ik mezelf niets vond of zo of ik kreeg het onvoldoende van een ander kreeg te horen, dan kon ik wel fantaseren over helden of onderduiken – ze zien me toch niet. Daarom ook, want dan kan ik nog een stap verder gaan. Wil je het horen?

R: Ja, ik ben heel benieuwd!

S: Oké, daarom zijn bijvoorbeeld programma's als *Opsporing verzocht* of *Hunted* of *Sabotage* – dat zijn echt dingetjes die zijn wel gebeven in mij. Ik kan heel goed dingen voorzien of ik bel heel – nou niet heel vaak, maar ik heb regelmatig dingen voor de politie opgelost, omdat ik een soort... dit bedoel ik helemaal niet opschepperig, he. Begrijp dat goed, maar dit zijn wel dingen die ik doorontwikkeld heb in mijzelf, waardoor ik wel gevoelig ben geworden voor dingen die niet in de haak zijn.

R: Wauw, oké. Hoe bedoel je dan ‘dingen opgelost voor de politie’?

S: Nou, ik heb wel een paar keer gebeld zo van ‘nou ik ga je even iets doorgeven, want ik heb het al een paar weken of een jaar in de smiezen’ dus dit zijn de gegevens en dan wordt er iets opgerold.

R: Soort undercover...

S: Nou ja, ik heb er een bepaalde – hoe noem je dat nou?

R: Skill?

S: Ik heb daar wel voelsprietten voor. Dat komt allemaal stuk voort uit die periode dat ik me helemaal niet goed heb gevoeld en in boeken en films en tv ehm... en daarop ja...

R: Voort hebt gebouwd...

S: Ja! Het heeft wel mijn identiteit medebepaald.

R: Heftig verhaal

¹²⁴ Ik heb na dit gesprek nog extra nagevraagd of ze snapte dat ik dit gesprek zou gaan gebruiken als bron voor mijn eindschrijft en dat ik haar dus zal gaan quoten. Hier is zij akkoord mee gegaan.

S: Ik weet niet of ik het heftig vind. Is het heftig

R: Ja, ergens wel, maar ergens dan ook wel tekenend dat je in zoiets je heil vind. Ik had nog nooit zo naar een bepaald onderwerp gekeken.

S: Ja, het was toch een manier om door – om mijn leed door te komen ja. Daar pakte ik een boek voor of films of die programma's die op tv waren. Zeker, die zocht ik dan wel op, ja.

R: Om niet subtiel door te gaan naar een volgende vraag, haha. Ja, want je zei op een gegeven moment ook dat je op jezelf meer ging kijken – even een iets minder heftig onderwerp – dat je meer ging kijken naar bijvoorbeeld *Turks fruit*. Naar meer controversiële dingen. Toen je dat soort programma's koos had je ook zoiets van... was het op dat moment ook echt controversieel in jullie omgeving?

S: In het gezin? Ja! Daar keek je niet naar. 'Mogen jullie nog niet zien,' dat kreeg je dan.

R: Maar was het alleen maar jouw gezin?

S: 'Mogen jullie nog niet zien,' dat kreeg je dan. Mogen jullie nog niet zien, mogen jullie nog niet zien. Ja er waren ook bepaalde boeken, maar zo waren er ook dingen op tv. Ehm... ja dat heeft natuurlijk alles een beetje met – nou ja geloof is een groot woord – met de opvoeding van mijn ouders te maken.

R: Wat voor geloof hadden zij?

S: Ja, is niet alles bepalend geweest. Rooms-katholiek. Was niet alles bepalend, maar dat speelde wel een rol.

R: Dus ze waren wel wat strenger?

S: We waren wel wat strenger, ja. Niet overdreven. Maar... hoe... mijn vader kon wel naar *Barend Servet*. Zegt dat jou iets? Die naam komt me in ene keer.

R: Het is de eerste keer dat ik deze hoor.

S: Ja, *Barend Servet*. Ik dacht nou... dat dat was iets! Dan waren er allemaal blote vrouwen op tv en enige schunnige... echt een schunnige kerel... vond hem echt schunnig. Ordinair... en mijn vader vond het zo geweldig. Mijn moeder vond het eigenlijk helemaal niets dat hij daarnaar keek, maar het bleef wel staan dus de oudste kinderen keken wel mee. Dus, dus mijn vader was daar denk ik stouter in – zal ik zeggen –

dan mijn moeder. Dus door mijn vader kon ik... konden we ook wel andere dingen zien. Soms een glimp of soms wat langer.

R: Je hebt wel veel herinneringen aan je vader en tv, merk ik.

S: Mijn vader heeft de cultuur binnen gebracht. Dat zeg ik altijd over mijn vader. Cultuur. Ja kunst en muziek en vooral klassieke muziek ook. Dingen over het jodendom. Ja dat was helemaal he... en nou ja. Hij is cultuur en mijn moeder is eh...

R: Ja, dit waren eigenlijk wel zo'n beetje mijn vragen. Ik heb wel nog een soort afsluitende – afrondende vragen. Zijn er nog dingen die we niet hebben aangestipt...

S: Zeker!

R: ... Of niet, zeg maar, uitgebreid genoeg naar jou zeggen, hebben besloten die je nog zou willen uitbreiden of dat je zoiets hebt van dit.

S: ongetwijfeld, want dit is een heel groot onderwerp. Echt heel groot! En weetje – waar... ik moet steeds denken aan een rijtje. De factoren die bepalen hoe... hoe of wat iets... wat voor betekenis het krijgt. Dat het altijd te maken heeft met de tijd, de andere, de dingen om je heen... ja gewoon jezelf... eh, ja dat zijn allemaal... dat zijn allemaal voorwaarden die bepalen hoe je gedrag eigenlijk eruit komt te zien. Context – ja daar hebben we het over gehad – die is zo belangrijk; identiteit, je plaats in het gezien, afkomst van je ouders... in welk land je zit. Natuurlijk ook in welke stad. Heb je een grote tv, een kleine tv, geen tv.

R: Ja, zit er een groot verschil tussen Nederland en je tijd in het buitenland?

S: ja! Jazeker. De periode dat ik in Antwerpen heb gewoond. Rond Antwerpen. Nou ik denk dat ik – ik heb daar in totaal tien jaar gewoond, maar dat was net de Dutroux periode – Mark Dutroux. Dat heb ik daar wel heel erg meegekregen. Ik weet daar bijna alles van. Dus... ja wat daar natuurlijk heel bepalend was, was de actualiteit. Wat er dan in het nieuws was.

Als je zegt Vlaamse tv dan denk ik aan VTM, want dat is de commerciële zender. Daar zag je echt wel andere dingen dan op wat nu Ketnet en Canvas heet. Dus dat was ja... wat hier RTL is, is daar VTM. Maar die actuele dingen daar, dat was wel heel bepalend. Voor de rest weet ik daar heel weinig. Ik zou niet direct iets anders op kunnen noemen wat in die tien jaar op de Vlaamse tv. nou keek ik daar best wel ook tv, maar ik weet daar helemaal niets meer van. Alleen Dutroux!

R: Dat heeft welk een 'mark' achtergelaten.

S: Ja, goed dat zal ook wel een beetje te maken met mijn persoonlijke interesse, want ik vind dat buitengewoon fascinerend. He, überhaupt, hoe zo'n man dit kan doen. Nou ja... en precies wat hier in het klooster ook. In het klooster ga je geen voetbalwedstrijd kijken, he, en zeker niet in een slotklooster, want dat onderscheidt moet je nog wel maken. In die zin van hier was er een tv, maar er zat zoveel stof, omdat er nauwelijks gekeken werd en vroeger mocht dat helemaal niet. Vanaf 1960 mocht dat heel af en toe wanneer er pauze op tv was. Later is dat wel heel...

Wil je nog koffie?

R: Nee, dat ga ik stuiten, haha. Dus als je een beetje een scheiding zou moeten maken zou dit meer nieuws, actualiteit, meer feitelijk...

S: Actualiteit ja.

R: ... En dit wat meer vermaak...

S: Saamhorigheid... niet... dit vermaak ja en hier de saamhorigheid.

R: En hier ging saamhorigheid ook nog.

S: Een ander soort saamhorigheid. Hier was meer een verlangen naar hier. Dit was eigenlijk een surrogaat. Alles is natuurlijk op een kostschool surrogaat. De non was je surrogaatmoeder. De anderen waren je surrogaat zussen en broers. Dus die saamhorigheid was het surrogaat voor nou ja... het equivalent van een gezinsleven. Hier was het gezin in een keer groter en in een ander soort samenstelling.

R: Ja, ik denk dat we het gesprek kunnen pauzeren.

S: Heb je hier wat aan dan mag je het meenemen?¹²⁵

R: Ja ik zou het graag mee willen nemen.

Einde

¹²⁵ Wijzend naar het overzicht wat ze van tevoren had gemaakt.

Bijlage 6 - Transcript 5

Geïnterviewde: verteller J

Interviewer: Roos van der Kooij

Datum: 9 december, 2019

Locatie: Vught

Opmerking: Haar man zat in de achtergrond met de hond. Soms zal er daardoor wat ongedefinieerd geluid in de achtergrond klinken.

R: het is vandaag 9 december, 2019. Dit is een interview voor een eindwerkstuk Media en Cultuurstudies en ik ben hier met S.... J...

J: [verteller J]

R: [verteller S]... [verteller J] ja

J: [verteller J].

R: [verteller J] zou je je willen voorstellen.

J: Ja! Ik ben [verteller J] en ik woon nu in Vught samen met mijn man. Ik ben geboren en getogen - opgegroeid - in Den Bosch. Daar heb ik tot mijn 32e gewoond en toen - of tot mijn 34e - en toen heb ik 20 jaar met mijn man dan in Amsterdam gewoond en nu dus sinds drie jaar in Vught. Dus ik ben 58, geboren in '61.

R: Oké, zou je willen beginnen om te omschrijven hoe jij als kind je vrije tijd indeelde. Dus wat deed je - tot een jaar of 10 - wat deed je in het dagelijks leven.

J: Ehm... wat deed ik in het dagelijks leven? Nou naar school gaan natuurlijk en ik woonde in Den Bosch in het centrum boven de zaak van mijn vader en na school kan ik me herinneren dat ik heel vaak met mijn broertje in de stad aan het spelen was. Kattenkwaad aan het uithalen of - heel veel mensen zeiden altijd 'oh wat zielig die kinderen die in de stad opgroeien, die kunnen niet lekker naar buiten en - maar wij hadden de grootste lol. Als wij - dat zeg ik altijd - als wij vadertje moedertje gingen spelen dan eh... geen kind had zo'n groot huis als wij, want dan gingen wij naar de meubelafdeling van de V&D en dat was dan ons huis. In het spel gingen we dan op vakantie en dan gingen we naar het dakterras van de V&D. Daar stonden allemaal tenten voor de verkoop en dat was dan onze vakantie en dan zaten we in zo'n tent en zo. Maar wat ik me - dus in de stad opgroeien was helemaal niet verkeerd.

Wat ik mij ook wel kan herinneren... gewoon televi... wij hadden - toen kwam de tv een beetje volgens mij?

R: Ja, toen was die al aardig standaard aan het worden.

J: Ja, wij hadden dus ook een tv. Wat ik nu nog zo kan herinneren: zwart wit. En dat ik... op woensdagmiddag mocht ik altijd van mijn moeder... eh... 's middags dan – volgens mij was het dan ook die woensdag middag en dan kwam er een kinderserie. Dat ik dat mocht zien.

R: Weet je ook nog welke kinderserie?

J: Eh ja, verschillende. Wat ik zo kan herinneren is *Rikkie en Slingertje*, had je. Ja heel veel verschillende. Ik heb ook eh... of dat nou echt op die woensdagmiddag was, weet ik niet, maar wat ik wel veel gezien heb was... eh... series met dieren. Dus *Skippy: de boskangaroo*. En *Daktari*, met Clarence de schele leeuw. En dan had je Flipper de dolfijn. En eh met een paard: mr. Ed het sprekende paard. Dat waren allemaal – dat vond ik heel leuk. *Rikky en slingertje* kan ik me herinneren. Kijkdoos met Gompie... Geloof ik was dat een kijkdoos met een leeuw... zeeleeuwje volgens mij.¹²⁶ Wat had je nog meer... *Pup 'n stuff*.

R: En hoe oud was je toen met al deze series?

J: Ja, dat was allemaal een beetje op de lagere school. Dus zeg tussen de... denk ik. Ja lagere school.

R: Oké en als je geen tv keek, wat deed je dan? Dus je speelde buiten of je keek tv of?

J: of ik ging naar een vriendinnetje toe. Bij dat vriendinnetje spelen of vriendinnetje bij mij. Ehm... lezen... was ik een leester...? kan ik me niet zo goed herinneren. Ja ik zat op de bibliotheek, dus dan heb ik toch... maar ik ben nooit echt een boekenwurm geweest. Tuurlijk ik zal weleens wat gelezen hebben. Ik kan me ook herinneren dat – ja spelletjes. Ik had ook – ik heb toen een keer een goocheldoos gekregen. Dat schiet nou ineens in mijn hoofd dat ik toen heel erg veel googelde voor ja... een groepje vriendinnetjes of zo. Of als mijn oma kwam dan liet ik – ja al die trucjes kende ze inmiddels ook allemaal, maar dan kwam die doos weer en dan ging ik mijn goocheldoos... mijn goocheltrucjes doen. Of ik ging ja ik had heel veel met mijn oma, dus ik ging een brief schrijven aan mijn oma of ik ging naar mijn oma toe, die woonde in Eindhoven. Ehm... dat soort dingen. En ja of gewoon met mijn broertje naar buiten, spelen. We woonde ook vlakbij een parkje en daar zaten altijd oude mannetjes op een bankje en die zaten met centen – was dat nog – spelletje te doen. Centengooien. Dan gingen wij altijd kijken. Dat vonden we leuk. Of we gingen rolschaatsen in de Sint-Jan, de kerk. Overdag. Als er bijna niemand was, dan gingen we daar, want

¹²⁶ “Het koerhuis van papa Wirrewarre,” Beel en Geluid Wiki, gezien op 26 december, 2019, https://wiki.beeldengeluid.nl/index.php/Het_koerhuis_van_Papa_Wirrewarre

. Met ‘Kijkdoos’ verwijst verteller J naar de kinderserie *Het koerhuis van papa Wirrewarre* op de NCRV. Later werd de naam veranderd naar de *Kijkkast*.

er was een hele gladde vloer. Allemaal dat soort – ja we deden de gekste dingen. Met de kerststal in de Sint-Jan. Ook overdag. Ja tegenwoordig zijn er altijd mensen, maar toen was dit niet altijd en – kan me herinneren - gingen we kindje Jezus... moeder... of Maria en Jezus spelen en dan had, stond die stal daar, en dan had ik kindje Jezus uit de kribbe gepakt en mijn broertje erin en ik was dan Maria. Allemaal van dat ja, hele, ja grappige dingen.

R: Oké, als je dan terugdenkt aan een hele typische situatie waarin je tv keek. Hoe zou dat dan zijn gegaan? Wat was het ritueel wat ernaar toe leed. Wat keek je en met wie?

J: Nou, bijvoorbeeld zo'n ritueel was meneer de Uil. Als ik dan had gegeten 's avonds – en volgens mij kwam hij rond zeven uur of zo. Nou, mijn pyjama aan en dan mocht ik nog meneer de Uil kijken en daarna naar bed. En... ehm... even kijken. Misschien ook vaak de stoel waarin ik dan zat. In m'n pyjama'tje met m'n beentjes zo vooruit op de zitting. Ja die tv en... eh zwart wit. Ja, wel fijn gewoon. Thuis en mijn moeder stond dan te koken. Ja was gezellig. En dan tv aan. Ja.

R: En dan de *Fabeltjeskrant*?

J: De *Fabeltjeskrant*. Ja en een hele tijd later dat schiet mij nu ineens te binnen: *Floris*! Was ik ook al weer wat ouder. Was ik ook heel verliefd op – op Floris. En eh... wat had je nog meer. Ja en dan nog veel later toen ik puber was. Toen kreeg je van die programma's als *Toppop*. Ging meer naar die muziekprogramma's kijken later. *Toppop* en... oh kan me ook nog herinneren toen de kleuren-tv kwam. Als ik dan – mijn oma die had – en mijn twee ooms (dat was een tweeling) en die hebben heel lang bij mijn oma... zijn die blijven wonen en die hadden op een gegeven moment een van de eerste kleuren-tv's en toen sliep ik bij hun en ik denk dat het een beetje kinnessinne was of zo of jaloezie. Wij hadden dat dus niet. En dan zaten we 's avonds met zijn vieren zo op de bank en zij helemaal trots die tv aan en ik zei 'ik vind dat helemaal niet mooi die kleuren'. Ik wist dat ze een knop hadden toen nog, die konden ze omzetten en dan had je zwart wit en toen wilde ik heel graag dat zij zwart... op zwart witte zette, omdat ik dat helemaal niet gewend was. Maar achteraf dacht dat was gewoon jaloezie, want natuurlijk vond ik die kleuren leuk! En toen hebben zij het hele weekend voor mij zwart-wit zitten te kijken. Zelig! Allemaal helemaal trots op hun kleurentelevisie enne ja.

R: Kun je ook nog herinneren wanneer jullie zelf dan kleuren-tv kregen? Of was het pas...?

J: Oeh, dat kan ik mij niet herinneren... ik denk dat het in het volgende huis is geweest en het zal misschien op de middelbare school. Ik denk dat ik een jaar of [onhoorbaar]. Zoiets verwacht ik. Zo dat ik een jaar of 12, 13 was.

R: Ja, wel leuk dat je inderdaad doorgaat naar je volgende... wat... hoe veranderde jou kijk manieren van toen jij kind was naar toen jij tiener werd?

J: Ja, toen ik tiener werd. Vooral dat *Toppop*, omdat mijn vriendinnen ook en met die muziek en daar waren we allemaal mee bezig. Dat vond ik ook ja. Daar wilde ik dus ook niets van missen. Dat ik mee kon praten op school en ja en ook de series dat je met je vriendin ging kijken. Bijvoorbeeld *Kleine huis op de prairie* en dan zaten we samen... dan zaten samen te huilen. Dat waren vaak die delen die eindigde in heel zielig en dan met zijn tweeën lekker zitten te huilen. Of ook enge films. Ik kan me ook herinneren – toen was ik ook 14 of 15 en toen gingen mijn ouders met vrienden weg en wij – dus ik en mijn twee broertjes en de twee kinderen van die mensen die... bleven. We waren net oud genoeg dat er geen oppas meer hoefde te komen. Zij gingen en wij beleven dus gewoon thuis en we zouden 's avonds gewoon met zijn vijven gewoon op tijd naar ben gaan. Die kinderen zouden dan even in het bed van mijn ouders slapen totdat ze thuiskwamen en hun naar huis gingen. Toen kwam van Alfred Hitchcock *Birds* op tv en toen – mijn ouders gingen de deur uit en die zeiden van 'jullie mogen kijken wat je wil, maar niet naar die film want die is te eng voor jullie'. Nou dat hadden ze dus niet moeten zeggen, want ze waren weg en die film begon en wij met zijn vijven op de bank – en ik was de oudste (14, 15 denk ik) en de rest was kleiner – hebben we de *Birds* zitten kijken en we zijn BANG GEWORDEN. Het klopte dus wel – we waren zo bang! We zijn met zijn vijven in het bed van mijn ouders gaan liggen zo bang als we waren. Dat kwam dus later ook wel uit dat we toch naar die film hebben zitten kijken. Ja, wat keken we toen ook nog meer naar. oh wat me ook nog heel – daar was ik helemaal gek van! *Sil de Strandjutter!* Met Lobke. Monique van der ven als – die zag ik zo graag spelen! En ook ik denk dat ik ja... dat ik toen met mijn vriendinnen al naar Terschelling was geweest. Toen waren we dus al helemaal weg van Terschelling ja en toen kwam die serie op tv. Dat vond ik geweldig! Ja *Sil de strandjutter*. Ennnnn... wat keken we nog meer...

R: Nou, je komt aardig ver

J: ja, *Countdown* moet ik ook opeens weer aan denken. Was ook zo'n muziekprogramma na *Toppop*.

R: Is dat ook iets waar meer programmering van werd. Van dat soort muziekprogramma's of vond je het pas leuker toen je ouder werd?

J: Ik denk leuker toen ik ouder werd. Ook vooral dat ik ook, omdat ik op de middelbare school – ik wilde er gewoon over mee kunnen praten, dus ik wilde het ook zien om er op school over mee te kunnen praten. Over muziek en 'heb je dit gezien' en 'dat vind ik leuk'. Ja, dat soort dingen, ja.

R: Gebeurde dat vaak dat je iets op tv volgde of keek en dat het dan ergens anders in je leven terugkwam? Of dat je erover na praatte.

J: Nou ja, ik kom steeds op dat *Toppop* terug. Dan moet ik ook heel erg terugdenken aan Nicole. Die vriendin een vriendin van mij, die overleden is en ja jij hebt haar ook gekend. Die was altijd zo met de muziek bezig en die kon ook altijd onthouden van de nummers en hoe ze die... hoe ze heette en zo. Dat

vond ik... dat vond ik heel geweldig! Dus ik heb ook vaak wel stiekem naar *Toppop* zitten kijken dat ik dacht van 'ja dat wil ik ook allemaal weten'. En nou we zaten ook met zijn allen op paardrijden dus ik keek ook programma's met paarden. Toen had je ook *Black beauty*, die serie. Heb ik ook helemaal gekeken. En ehm... ja zo een beetje. Dus ook wel, ja, omdat ik op paardrijden zat, vond ik het leuk om dingen op tv te zien over paarden en met Nicole en mijn vriendinnen en zo over muziek. Ja en mooie films. We waren natuurlijk ook – ik kan zo een twee drie een naam niet, maar daar waren natuurlijk ook altijd weleens – denk ik dan – een film op tv, ja.

R: Zeker.

J: En ja.

R: Oké en keek je op dat punt ook nog - want nu ben je een beetje tiener, tot je uit huis ging – keek je ook nog met je ouders of begon dat minder te worden, dan toen je een kind was?

J: Toen ik nog bij mijn ouders woonde, ja dan keek ik met mijn ouders, want ja goed, want 's avonds - als ik thuis was en als we met zijn allen er waren. Ik kan me ook nog herinneren – vroeger was de zaterdagavond was heilig. Ja dan was ik toch weer iets jonger – een puber of zo. Dan was de zaterdag avond had mijn moeder altijd gebakjes. Dat was gewoon het weekend feest en oh ja! Dan gingen we op zaterdagavond met zijn allen dan kwamen die gebakjes als bijvoorbeeld *I van de 8* – hebben we met zijn allen... gingen we dat kijken. Dat vonden we zo leuk en dat was gewoon het feestje van het weekend. *I van de 8* met een gebakje erbij en wat had je nog meer. *De Willem Ruis show*... ja Shows! Daar hebben we het nog helemaal niet over gehad! Komt nou weer naar boven. Die keek ik vaak dan met mijn ouders en mijn broertjes en ja. En sport had je natuurlijk ook. Ik ben nooit zo – ja buiten paarden om – echt zo van het sport geweest. Het enige wat ik weet dat ik wel meekeek, maar dat is eigenlijk later gekomen, omdat ik de feestjes eromheen eigenlijk heel leuk vond... vind: het voetballen! Met de WK en de EK, dat wilde ik allemaal zien, en... maar zo gauw... als Nederland was afgefallen dan was het klaar. Dan hoefde ik die wedstrijden ook niet meer te zien, maar zolang Nederland meedeed... eh ja. Het hele... maar ook de... het gevoel alles eromheen. Iedereen... ik had het idee 'iedereen kijkt' en het feest erna als we gewonnen hadden en de - gewoon de saamhorigheid. Met zijn allen in oranje kleding en ja. Ja. Zo.

R: Oké, je had het daarnet over shows. Willem ruis. Wat was voor jou een show dan? Wat voor programma was dat als je het genre zou moeten omschrijven?

J: Ja, ik zei net Mies Bouwman – *I van de 8* – maar dat was eigenlijk meer een quiz. Even kijken. *I van de 8*, die quiz, de Willem Ruis... dat was wel meer een show. Je had ook – hoe heette dat nou – ja is een beetje show en quiz vind ik een beetje door mekaar, want... hoe heette hij nou... eh een Berend Boudewijn, maar die bedoel ik eigenlijk niet. Stellen die gingen trouwen... de merr... de huwelijks... eh Ron Brandsteder en die had dan ook zo'n... ja het was vaak een quiz. Het ging ook om een spel erin en

winnaars, maar ook met een hoop show: dansen en er omheen. Volgens mij was dat verweven in een zo'n programma. De Derend... en Berend Boudewijn was weer iets anders, maar Ron Brandsteder die had dan... maar dan werd er ook gezongen en gedanst. Dat deed hij dan, maar ook met van die paren. Of haal ik dan verschillende dingen door mekaar.

R: Volgens mij bedoel je dat programma dat ze verschillende stelletjes hebben die willen trouwen en dat ze dan hun droom truiloft kunnen winnen.

J: En dan had je de scheve toren van pizza. Dat was ook zo'n spel.

R: Ja en die glazentoren.

J: Ja en dan moesten ze... daar moesten ze poppetjes opzetten dat ie dan omviel. Maar volgens mij deed Ron Brandsteder met die quizzen... deed hij dan ook zingen.

R: Oké, soort semi entertainment semi spelshow.

J: Ja, maar ook wel gebaseerd op – met die stellen – gebaseerd op trouwen, maar ja... een beetje show eromheen bouwen. Waardoor het dan een heel aantrekkelijk programma voor velen werd. Denk ik. Omdat die de tv hadden uitgezien, denk ik dan.

R: Denk je dat je meer tv bent gaan kijken in je tienerjaren of minder?

J: Ehhh... in mijn tienerjaren meer als kind? Ik denk het wel.

R: Meer diverse shows ook of?

J: ... Ja ook. Ja, dan heb ik echt zoiets van die zaterdagavonden met mijn ouders en toen ik... ik zit even te denken als ik met vriendinnen was. Keken we dan 's avonds tv? Ja, als ik met vriendinnen... en er was bijvoorbeeld ook zo'n muziekprogramma dat keken we dat met zijn allen. Maar... ik kan het me niet meer herinneren... en je had natuurlijk ook! Nou ineens bedenk ik dan zat ik vaak met mijn vader op de bank te kijken. 's Avonds om acht uur POING het journaal! Journaal ja, dat keek ik ook. Meer omdat... ja dan zat mijn vader – die wou het altijd zien – ja dan zat ik – dan zette mijn moeder zo dan de koffie – dat was dan rond acht uur echt zo'n beetje zo'n ritueel. Ik ben eigenlijk de laatste jaren pas meer echt journaal en programma's waar je wat van leert gaan kijken. Één... hoe heet dat nou... je hebt dan journaal en dan heb je tegenwoordig daar achteraan...

R: *Één vandaag?*

J: *Één vandaag.*

R: *Doc?*

J: Documentaires, maar ook programma's nu als opsporing verzocht en eh... *Keuringsdienst van waarde*.¹²⁷ Dat soort dingen allemaal, die... dat vind ik nou allemaal leuk. Maar ook programma's als eh... dat mensen hun ouders zoeken of zo... of hoe heet dat programma nou... vermist... nee dat is *Opsporing verzocht*.

R: *Opsporing verzocht* is volgens mij vanuit de politie.

J: ... Politie. Ja politie

R: Maar ik weet wel welk programma je bedoelt. Van mensen die zijn iemand kwijt en die proberen ze dan terug te vinden. Bijvoorbeeld een kind die zijn echte moeder zoekt.

J: Ja. Dat soort programma's vind ik ook heel erg leuk. Je hebt tegenwoordig ook met Caroline Tensen... oh m'n geheugen... ja *DNA. DNA*, dat mensen zich afvragen van 'was dat eigenlijk wel – ze zeiden dat dat mijn vader was, maar was dat wel mijn vader' en dat dat dan er zo uit komt.

R: Waarom denk je dat je nu meer van dat soort feitelijke tv leuker vindt? Wat meer – je zegt je kijkt nu wat meer tv waar je wat van leert.

J: Ja, omdat ik toch ook wel belangrijk vind. Ik ben niet iemand die echt kranten gaat zitten lezen, dus de dingen die in de wereld gebeuren die haal ik voornamelijk vanuit de tv en de radio misschien ook overdag. Maar, ja. Het eerste wat ik 's morgens doe als we opstaan: ontbijten bij de tv, haha. Het eerste wat ik 's morgens wil zien is het journaal. En dan heb je tegenwoordig dan zo'n programma *WNL, Wakker Nederland* en dat is ook wel met dingen die er gebeurd zijn en dat vind ik altijd heerlijk. Om zo dan een beetje wakker te worden met mijn ontbijtje erbij.

R: Vroeger dat je dat niet? Of las je toen meer de krant?

J: Nee vroeger keek ik... nee ik ben nooit echt zo'n krantenlezer geweest. Vroeger keek ik ook journaal, maar niet 's ochtends. Ik weet ook niet of dat er was 's ochtends, volgens mij...

R: Dat was veel later...

¹²⁷ In de achtergrond hoor je verteller J haar man die het niet kon laten te helpen met het herinneren van een paar programma's.

J: ...Ja.

R: Kun je je nog herinneren wanneer ochtend tv begon?

J: Ehm... nee ik heb het heel lang... ik weet niet of het er toen was, maar zelf niet gedaan. Ik kan mij herinneren – toen woonde ik in Amsterdam en toen had ik een onregelmatige baan en dan moest ik ook wel 's avonds werken. Dan weet ik wel dat ik toen – en dan praat ik over een twintig, vijftien, twintig jaar geleden – dat ik toen vaak als ik dan thuis was 's ochtends de tv aanzette. Dan had je dan *Koffietijd*. Dat soort dingen, maar dan zette ik het aan, maar dan was ik wel ook wel bezig. Daar ga ik niet voor zitten, maar dan vond ik het leuk als ik op de achtergrond dat hoorde, terwijl ik met mijn huishoudelijke dingen bezig was. Als er dan iets was wat me interesseerde zat ik wel even te kijken wel. Dus de tv ... stond de tv eigenlijk meer aan als een soort bewegende schemerlamp zo van 'nou er is toch... ik ben niet alleen... er is toch wat bewegends en geluid om mij heen'. Ook dat he... daardoor heb ik ook vaak – toen – de tv aangehad. Toen woonde ik ook op een kleinere ruimte – op de boot – dus dan was dat ook vaak als de tv aan was dan was die er ook altijd. In de buurt. Dat zou ik nu in huis niet meer doen: de tv aanzetten als ik alleen ben om beweging en geluid te hebben. Nou dan zet ik de radio aan, maar verder niet.

R: Dus je hoeft...

J: Ik zet nu alleen de tv aan als ik tv wil kijken.

R: Dus je zet hem aan als – zap je ook? Zegmaar sommige mensen die gaan dan tv kijken. Gewoon algemeen en dan gaan ze zappen.

J: Dat hangt ervan af als we met zijn tweeën zijn dan bepaald mijn man eigenlijk meestal wat er komt. Hij... ik vind het wel gauw prima. Ik moet ook eerlijk zeggen dat 's avonds – ik ben een ochtendmens en niet echt een avondmens. Dus op een gegeven moment ga ik ook – ik ben een vroeg-naar-bed-gaander. Gemiddeld ja om een uur of tien ga ik zeker wel naar bed en daar vantevoren... ja... dan denk ik 'laat hem maar zijn ding doen' dan ben ik er niet meer zo helemaal in.

R: Oké, dus dan ben je inderdaad meer aan het kijken.

J: Ja, kijk ik mee met wat hij opzet. Soms dan kijk ik wel in de gids of dan... van komt er iets of komt dát wat ik eigenlijk wil zien. Komt dat vanavond. Net als tegenwoordig heb je *The voice* en dat vind ik harstikke leuk. Dat wil ik ook eigenlijk niet missen, maar dan is er zo'n periode dan heb ik niet in de gids gekeken. Laatst kwam ik erachter dat *The voice* al bezig was. Toen zei mijn man van 'ja die is al een paar weken.' en ik zeg 'ohhhh balen had dat dan gezegd!' want dan zie je – dat vind ik zo leuk – totdat ja je hebt... het begint dan met die stoelen die ze om moeten draaien. Als het dan op een gegeven moment dat

achter de rug is met die challenges of zo dan vind ik het niet meer zo interessant. Dat gedeelte van dat zij niet zien wie er zingt en dan die stoelen, dat vind ik zo leuk! Daarna verwaterd het wat en dan vind ik het eigenlijk niet eens meer belangrijk om te weten wie er nou uiteindelijk gewonnen heeft. Dat is heel raar eigenlijk, maar dat eerste deel vind ik zo leuk.

R: Zo spannend?

J: Ja!

R: Als we dan weer een stukje teruggaan naar je twintiger jaren. Dus als je uit huis ging of tijdje studeerd. Ik weet eigenlijk niet wat je hebt gedaan nadat je uit huis ging. Hoe veranderde jouw televisiekijken toen?

J: Even kijken. Nou ik ben laat uit huis gegaan. Ik ben op mijn 26e uit huis gegaan.

R: Oh wauw

J: ja en ik heb lang thuis gewoond... ja het hangt ook af van de fase waar je in zit... voor mij was van mijn 20e tot mijn 4, 25e – dat was mijn eerste vriend! Ik was ook vaak bij hem... in appartementje en dan keken we heel vaak... keek ik ook wel vaak mee met hém en dan waren het heel vaak films. Hij vond... ja destijds had je die films van Silverster Stalone... *Rambo* en zo. Dan keek ik dan ook mee. En ehm... Eh ja eigenlijk ben ik vaak een meekijker geweest! maar dan vond ik t niet... maar dan vond ik het wel leuk! En hij vond muziek ook... oude muziek. Als er bijvoorbeeld iets op kwam van bijvoorbeeld Everly Brothers. Of weet ik veel op tv dan wou hij dat zien en dan vond ik het ook leuk om mee te kijken. Op mijn 26^e ging ik op mijzelf wonen en... toen had ik wel weer vaak de tv aanstaan als zijnde van niet echt per se alleen maar als ik ging kijken, maar gewoon als ik alleen thuis ben van ja...

R: Geluid...

J: Geluid en toch iets om me heen en dan tijdens de... ik had gewoon een open keuken dus vanuit de keuken kon ik de tv ook wel zien dus dan als ik dan gewoon als ik alleen was en ik was aan het afwassen dan vond ik het ook wel lekker om dan... om te kijken naar de tv. ja om zoiets te volgen, maar niet per se ervoor te hoeven zitten.

R: Had je toen ook dingen die je volgde?

J: Jaaa! *Dynasty*! En *Goede tijden slechte tijden*! En wat had je... je had *Dynasty* en een andere... oh *The bold*, die was later nog gekomen!

R: *The bold and the beautiful*.

J: *The bold and the beautiful*, die heb ik ook lang gezien. Daar ben ik gelukkig vanaf gekickt, want hij draait nog steeds volgens mij.

R: Ze maken ook nog steeds nieuwe aflevering toch?

J: Nou....

R: Nee?

J: Hij draait nog steeds en volgens mij lopen we....

R: Herhaling?

J: Nou... hij komt vanuit Amerika natuurlijk en volgens mij is het dat de opnames gestopt zijn, maar dat we in Nederlands nog heel veel kunnen kijken voordat het echt is afgelopen. Volgens mij zijn ze in Amerika nu wel klaar met het opnemen, want die mensen moeten toch inmiddels wel... ja... je had in die series trouwens ook weleens – dat vond ik altijd zo verschrikkelijk. Dat zo'n speler er dan mee stopte of misschien waren ze overleden of zo en dan kwam er een vervang speler. Dan was je zo aan een speler gewend en dan kwam er ineens 'de rol van Thorne uit de *The bold and the beautiful* wordt vanaf nu gespeeld door...' en dan de naam van de acteur en dan was er ineens een andere Thorne. Dat vond ik zo verschrikkelijk! Terwijl als je dan een aantal weken had gekend dan was je ook wel weer gewend aan de nieuwe Thorne en dan was het ook weer okay.

Nou moet ik ook opeens weer denken aan de gesynchroniseerde films, die ze uit Duitslands. Dus in Duitsland heb je een film - wij zien ze dan in Engels met Nederlandse ondertitel als het een Engelstalige film is. Nee, in Duitsland gaan ze het in het Duits inspreken en dan sprak een Thorne opeens Duits. Nou dat vind ik al helemaal erg! Of ja.... Acteurs die je gewend bent dat ze Engels spreken en dan ben je in Duitsland dan kijk je daar tv ook in een serie – die deden alles omzetten in Duits. Nou verschrikkelijk!

R: Maar wat voor situaties heb je dan dat je Duitse tv hebt gekeken?

J: Nou op een gegeven moment... je hebt heel lang Nederland 1, 2 en 3 gehad maar op een gegeven moment kreeg je ook Duitsland 1, Duitsland 2, België, dus dan zette we hem in Nederland – zette ik hem wel een ook... dan zag ik in de gids 'oh d'r komt een mooie film in Duitsland!' niet bij stilstaande en dan ging ik kijken en dan dacht 'ohhh ja shit' maar die is dus Duits gesproken. Ik ben ook een half jaar au pair in Duitsland geweest en daar was dus allen Duits, want die hadden volgens mij geen Nederlandse tv zoals wij Duitse hadden. Dus toen was ook alles wat ik zag was toen Duits. Volgens mij was het zelfs zo... nee.... Nou weet ik niet of ik daarin lieg... ik kan mij herinneren dat ik Duitsland oh pair was en je had die film: *E.T.* Die kwam toen uit en daar ben ik toen met wat andere Duitse meisjes die ik had leren – of au pair

meisjes die ik had leren kennen. Waar ik zat hadden we een clubje dat we af en toe met zijn allen wat deden en zijn we naar de film gegaan, bioscoop, in Duitsland – *E.T.* – en volgens mij was het in die bioscopen dan ook gesynchroniseerd...

R: Ja, Duitsland gooit alles over...

J: Ja, dus ik heb *E.T.* in het Duits gezien, gadverdamme! En ik moest zo huilen van... ik vond het zo zielig die *E.T.* maar nou inderdaad die ik heb dus in het Duits gezien, ja. Kon niet anders.

R: Je moest...

J: Ja... dus daarom heb ik toen ook wel Duitse tv gezien. OH! En wat ik ook heel leuk vond dat kwam dan weer van mijn oma vandaan, want die was daar zo gek op! Als ik bij mijn oma was, stond dat ook vaak op tv als ik er was. Die Deutsche schlagers met van die Duitse zangers: Reinhard Mey... of nee niet Reinhard Mey. Jan Jurgens... of hoe heette al die... ja ik kan die namen allemaal niet... maar ja die keek heel graag naar Deutsche schlagers. Nou weet ik niet... dat zal dan wel niet op de Nederlandse tv zijn geweest, dus mijn oma die zette dan ook Duitse tv's op om die programma's dan weer te zien. Ja. Ja grappig.

R: Heb je veel überhaupt, want op een gegeven moment kreeg je natuurlijk allemaal Amerikaanse, en Engels en Franse, Duitse series ook in Nederland. Met ondertiteling dan en niet overgedubd. Keek jij veel buitenlandse series of juist veel Nederlandse series?

J: Nou, buitenlandse series vond ik wel leuk. Nederlands keek ik ook wel... dat hing eigenlijk gewoon helemaal van de serie af of het dan Nederlands of buitenlands, dat maakte niet uit. Wat mij altijd tegen heeft gestaan, waar ik ook gewoon niet graag naar kijk, terwijl ik het een mooie taal vind, maar Franse films. Frans gesproken vind ik helemaal niks. Daar heb ik helemaal niks mee. Terwijl ik Frans de taal op zich wel leuk vind en een Franse zanger, Frans liedje vind ik ook leuk, maar als er een film op tv komt die Frans gesproken is, dan nee... dan hoef ik hem niet... En wat ik ook altijd, want dan weet ik dat mijn man die doet dat als er een Engelstalige film op tv is die is altijd Nederlands ondertiteld. Hij kijkt niet naar de ondertiteling, maar hoort gewoon het Engels, terwijl ik op de een of andere manier toch altijd die ondertiteling moet zien. Terwijl ik ook Engels versta en spreek. Maar toch! Want soms is het zo ... dat was vroeger, als je dan een videoband huurde of zo of tegenwoordig... en dan kun je soms de taal – dan is het wel ondertiteld of niet. En als het dan niet ondertiteld is dan vind ik dat helemaal niet fijn.

R: Heb je dan het gevoel dat je het minder goed kan volgen?

J: Dan heb ik toch het gevoel dat ik het een en ander mis, denk ik?

R: En over welk tijd spreken we dan? Want videoband is jaren '80? '90? Denk ik?

J: Ja of een cd... nee...

R: Dvd?

J: Ja, videoband is inderdaad denk ik de tachtiger jaren...

R: Ja en dvd kwam een beetje in 2000 volgens mij?

J: '90... 2000... eigenlijk is het, heb ik die herinnering meer met een dvd, die kun je soms ondertitelen. Dan lukte dat niet met instellen of het zat er niet op misschien. In ieder geval dat vond ik heel irritant.

R: Oké, we gaan wel lekker door de vragen heen zo. Even spieken.¹²⁸ Je had op een gegeven moment dat je wel journaal keek. Eerst met je vader en dat je nu wel meer op jezelf journaal kijkt. Heb je momenten gehad dat dat echt impact op je heeft gemaakt? Dat je zoiets had van 'wow dat nieuwsbericht is echt blijven hangen.'

J: Ja! De eh... de... hoe heet het... die vliegtuigen die...

R: 9/11?

J: 9/11 ja! Ik weet ook nog hele... als de dag van gister waar ik was. Ik liep in de Klaverstraat in Amsterdam. Ik was onderweg naar huis. We woonde toen in Amsterdam op de boot – Six haven. Ik was onderweg naar huis en er was een winkel in de Kalverstraat – wat was dat nou voor winkel... weet ik niet meer maar ze hadden in ieder geval een héél groot scherm. Het was mooi weer dus die winkel... Die deuren waren open en ik liep langs en dat hele grote scherm en ik zag terwijl ik langs liep, maar daar stonden zoveel mensen in de winkel, buiten op straat en ik kon zelfs amper bijna door de kalverstraat. Amper voorbij. Die stonden allemaal naar wat ik toen dacht een film te kijken. Ik liep erlangs en ik zag een vliegtuig een toren in vliegen en ik denk 'nou staan ze hier allemaal een film te kijken? Ik vond het zo raar en ik liep door en ik kom op de haven en ik loop daarlangs en daar was de tv aan en daar stonden ook... zaten ook een hoop mensen en ik loop die kantine in en ik zeg 'wat is er?'" en zij zei ja er was een terroristische aanslag. Er zijn vliegtuigen de twin towers in gevlogen. Toen kwam ik er pas achter dat even daarvoor op de kalverstraat dat dat dus ook het nieuws was dat het net gebeurd was dat al die mensen daar stonden van 'oh my god'. Ik had ook het gevoel van 'oh de wereld vergaat', had ik bijna het gevoel. Ik vond... dat is bij mij er zo ingehakt. Heel erg! Dus dat nieuws heeft heel veel gedaan bij mij. Zo zal er nog wel meer zijn, maar dan moet ik even herinneringen ophalen.

¹²⁸ Naar de voorbereide vragen.

R: Ja, als je verder terug gaat in de tijd? Bepaalde...

J: Wat bijvoorbeeld... de eerste landing... dat schiet nou ineens in mijn hoofd. De Apollo de eerste landing op de maan, maar toen was ik een kindje. Ik denk – jij zei het straks ook van nou dat je ook zo een jaartal...

R: Verkeerd kan hebben...

J: ... Ja, maar ik zie mij nog zitten 's nachts en daarom vond ik het waarschijnlijk zo leuk, omdat ik 's nachts mijn bed uit mocht en met mijn vader naar die tv – want dat gebeurde 's nachts die landing en mijn vader wilde zien. Hij zal mij denk ik niet wakker hebben gemaakt, maar ik zal misschien wakker zijn geworden of de vorige dag hebben gehoord van 'oh dat is vannacht' en dat ik eruit kwam, denk ik. Dat ik als kindje dan die tv zat te kijken met mijn vader. Ook heel spannend in zwart wit en dan die landing op de maan. Ik zie het helemaal voor me. Dat heeft ook wel als kind heel veel impact op me gemaakt. Maar misschien ook... wat ik net zei... meer het feit dat ik 's nachts mijn bed uit was om voor de tv te zitten. Meer dat misschien als echt die landing op de maan, want daar was ik misschien nog wat te klein was. Hoe oud zou ik zijn geweest...?

R: Volgens mij is dat '67.

J: Ja, ik wou net zeggen. Wat zal ik zijn geweest, 5, 6 jaar, dus dat klopt wel dan.

R: Dan kun je je amper beseffen dat de maan iets...

J: Dat het iets bijzonders is...

R: Dat je er überhaupt op kan staan.

J: Ja.

R: Kun je meer van dat soort speciale tv-momenten herinneren?

J: Van het journaal of??

R: Nee bijvoorbeeld zo'n maanlanding dat was dan 's nachts en waarschijnlijk werd de hele programmering ook omgegooid om de maanlanding te kunnen laten zien. Waren er meer van dat soort evenement dat de tv niet uitzond wat het normaal niet uitzond en dat mensen er echt voor gingen zitten.

J: Nou, wat mij... tegenwoordig... ja tegenwoordig zal het door de media op een andere manier bekend gemaakt worden... alhoewel het denk ik toch nog wel eens komt. Vroeger had je heel vaak na het journaal

en dan hoorde ik al aan de manier waarop het journaal het laatste klankje wegkwam. Of het eerste klankje kwam, hoorde ik al van 'hier volgt een politiebericht'. Dan hoorde ik gewoon al van 'oh ja nu komt er een politiebericht'. Dat wilde ik ook altijd weten... van... dus als ik dan zeg maar stond af te wassen of het journaal was afgelopen en je wou dan opstaan en dan... dan was er even zo'n fractie van een moment dan wist je oh daar komt een politiebericht achteraan. Dat vond ik ook altijd heel – ja niet interessant, maar dat vond ik wel belangrijk om te zien. Van 'goh, ja wat is er aan de hand' of zo. Dat soort dingen ja, hebben bij mij ook altijd wel indruk gemaakt. Ook bijvoorbeeld, nu moet ik ineens denken. Een paar jaar geleden was ook zo'n jongen die kwam ineens – in Hilversum geloof ik – toen werd ook ineens de tv stopgezet, want die kwam in beeld bij een opname.

R: Ooh ja, die had ingebroken!

J: Ja, die was ingebroken en... maar ze wisten dus ook niet of het een terrorist was of dat die een bom of...

R: Of een grap...

J: Maar he, die jongen die spoorde niet. Het was geen grappig geloof ik, maar hij had niet een bom bij zich... volgens mij was het pistool wat hij bij zich had ook nep of zo. Zoiets, maar dat dan ineens.... Je zit – ik weet niet eens wat ik zat te kijken – maar ineens was het BOOM is het weg en dan zit je ineens in zo'n een realiteit die ze via tv laten zien. Wat dan ook ja, live is.

R: Ja, heb je veel live tv gekeken? Kan je je dat nog herinneren toen je jonger was?

J: Ehh, live toen ik jonger was... 20

R: Ik weet dat tv vroeger sowieso wel vaker live was.

J: Oh wel? Ik zat... was...

R: Dat was nog in de beginjaren.

J: Vaker live?

R: Wel vaak ja

J: Ehhh, even denken. Wat was er dan live...

R: Ja, spelshows zouden bijvoorbeeld live kunnen zijn, maar dan heb je het wel over de begin begin jaren.

J: Eh, weet ik zo niet. Niet bewust. Dat ik dacht van nou het is live dus ik moet het zien of zo... nee...

R: Oké, had je toen je jonger was –maakt niet uit of je 10, twintiger – dat je een idool had, want je zei dat je verliefd was op Floris.

J: Ehhh, ja Floris dus. Ja, zangers! Ik was verliefd op – ja als meisje en dan ben ik niet de enige. Ik denk dat dat bij het ouder... meisje... het groter worden hoort. Ik was zo vaak verliefd op zoveel. Ik was verliefd op David Cassidy, een zanger. Ik was verliefd op eh... ja weet ik veel. Een hoop zangers van de Osmonds. Donny Osmond. Waren ook zangers. Ehm... ja dat soort... ja nog wel meer. Ik kan er nou even niet op komen. Maar wat achteraf gezien ook eigenlijk nergens op sloeg, want ja wat is dan verliefd. Je kent de mensen eigenlijk niet.

R: En hoe uitte zich dat dan als je echt een idool had op zo'n moment?

J: Oh wauw. Als... alles... moest ik dan zien. Of ik had uit de pop foto boven mijn bed. Dan was ik een grietje van denk ik 10 of 11. Zo'n foto van David Cassidy boven mijn bed hangen en Donny Osmond. En mijn vriendinnetje had dat ook. En dan zeiden we tegen elkaar van dat deden we als we naar bed gingen. Dan gaven we die foto's een kusje en op een gegeven moment was het bij die mond ook een beetje versleten. Ja dat soort dingen. Ik ben nooit echt naar concerten geweest of zo van idolen om me dan huilend te ahhhhh. Dat kan ik mij niet herinneren. Dat heb ik op tv weleens gezien dat meisjes dan helemaal huilend voor zo'n podium staan. Dat heb ik nooit gehad. Maar ja...

R: Even kijken. Jeetje we zijn er al bijna doorheen jo.

J: Oh en dan heb je ook nog die eh... dat vind ik ook wel grappig om te vertellen. Dat was met kerstmis altijd dan had je ook die geijkte... geijkte dingen met kerst en oud en nieuw. Dat was met nieuwjaar ja. Dan gingen we met nieuwjaarsdag altijd naar allebei mijn opa's en oma's en dan weet ik dat de eerste... oma waar wij dan kwamen. Daar was altijd... was het nou het kerstconcert... het nieuwjaarsconcert! Wat dan vanuit Wenen... altijd... het komt altijd 1 januari op tv. die stond altijd op bij mijn ene oma en op een gegeven moment gingen we weg, gingen we naar mijn andere oma en dan had - en dat is ook volgens mij nog steeds – het is al jaren zo'n traditie: het skischansspringen op tv. dus bij mijn ene oma had ik altijd... zag ik altijd het nieuwjaarsconcert. Wat nu ook nog steeds elk jaar is. En dan bij mijn andere oma zag ik dan het skischansspringen. Tenminste dat stond op, maar ja de hele familie was er en wij als kinderen. Het was meer de achtergrond, maar ik kan het me wel herinneren dat het er was. Ja. Ook leuk. Zijn heel veel... dat kan ik mij van 1 januari altijd herinneren. Het kerstconcert en skispringen.

R: Maar was het dan een situatie dat je naar je oma ging en dat het werd opgezet of dat je naar je oma ging omdat het werd opgezet? Dat je voor dat programma daarheen ging?

J: Nee, we gingen naar mijn oma om nieuwjaar te wensen, maar iedereen vond dat kerstconcert ook mooi en dat was op dat moment dan bezig en we hadden toen natuurlijk ook nog niet dat je kon opnemen. Dat vind ik ook niet iets om op moet nemen trouwens. Dat moet je live zien... dat is ook live! Dát moet je live zien! En ja dus dat stond dan ook op. Dus dan was het en met de familie samen om nieuwjaar te wensen en de tv stond aan want dat concert. Er werd niet heel stil en allemaal gekeken er werd natuurlijk ook met elkaar gepraat en wij waren natuurlijk kinderen. Maar dat was dus wel en/en. Het samenzijn en het concert aan.

En dan denk ik ook ineens aan shows. De Paul de Leeuw show. Jack Spijkerman. Dat soort grappige shows bij wat je daarstraks vroeg. En wat had je ook... dat vieze mannetje...

R: Jensen?

J: Barend en Van Dorp... nee niet Jensen!

R: Vroeger terug zeker?

J: Ja vroeger terug. Voor jouw tijd! ja je had ook nog twee anderen. Eh... dat kan ik niet meer op komen, maar eh. Nou ja de oudjaarsavond show. Dan had je heel vroeg die cabaretier. Wat ik kan herinneren is Wim Kan dan. Dat was dan zo in de tijd dat ik tot 12 uur ook op mocht blijven. Met mijn ouders en dan dat kijken en dan tegen 12 uur was het dan het aftellen en dan VOOM om 12 uur het vuurwerk. Op tv. dan bleef de tv aanstaan, maar dan gingen we dus naar buiten en dan ging je later naar binnen en dan had je ook de nieuwjaar shows op tv en vuurwerk en ja. Oh ja! Nou komt ineens alles weer naar boven. Wat ik ook geweldig vind is eind van het jaar de jaaroverzichten. Van het journaal heb je zo'n heel jaaroverzicht. Met muziek ook – nou ja dat is dan in ieder geval op de radio, de top 2000. Dat vind ik ook leuk. En ja klinkt lullig, maar ook wie er het afgelopen jaar allemaal overleden zijn dat komt dan langs op een gegeven moment. Ja die dingen die vind ik ook prettig... leuk.

R: En dat is dan van nu of deed je dat vroeg ook al?

J: Nee, vroeger deed ik... nou... ja, het journaal voor zolang ik het me kan herinneren, maar ik kan me niet herinneren of dat al vanaf mijn kinderjaren zo was. Dat is gewoon... tv is vanaf het moment dat ik als klein kindje... toen was tv nog maar heel klein naar mijn idee. Toen hadden we ook alleen Nederland 1... of Nederland 1, 2 en 3.

R: Ja, dat is langzaam omhooggegaan.

J: Dat is langzaam omhooggegaan. Ik moet zeggen dat voor mijn gevoel vind ik die hele vooruitgang tot aan waar we nu zijn, vind ik heel snel gegaan! Heel hard gegaan. Alles. Niet alleen tv, maar de hele media. De telefoons en computers en voor mij had het allemaal wat minder snel mogen gaan.

R: Hoezo dat dan?

J: Ja, ik vind dat het te snel gaan allemaal. Ook in... ja gewoon dat hele technische. Ik gun mijzelf vaak ook niet de tijd om me te verdiepen in... een telefoon hoe dat allemaal werkt of een computer hoe dat allemaal werkt. En ja tv's zijn tegenwoordig ook met die afstandsbedieningen en al die programma's. Daar wordt ik helemaal nerveus van en dan duw ik het weg en dan laat ik het mijn man doen en dan denk ik van 'waarom moet het allemaal zo snel veranderen die hele techniek?' Dat ligt misschien bij mij dat gevoel. Dat ik daar een beetje bang voor ben om daarin te duiken en dat ik het liever dan een ander laat doen, maar soms denk ik dan 'maar wat nou als die ander er niet is dan' haha. Moet ik het natuurlijk ook wel kunnen, wat natuurlijk niet altijd zo zal zijn.

R: Ja, je hebt wel zoiets als klikangst.

J: Ja, misschien dat ja.

R: Dat mensen dan niet durven iets aan te klikken op hun computer omdat ze dan bang zijn dat er iets heel ergs gaat gebeuren. Voel je je ook overdonderd door de hoeveelheid keuze die je nu hebt tegenover vroeger? Met tv bijvoorbeeld.

J: Nou, ik vind het wel van de gekke wat er tegenwoordig allemaal is. Nou denk ik even aan iets van van de week. Stond ik met een oud vrouwtje in de supermarkt. Stond ik voor de vruchtendrank. Ja, omdat zij wat aan mij vroeg van 'ja ik neem altijd die, maar wat is nou het verschil tussen die en die,' - want de ene was abrikoos-aardbei en de ander abrikoos-aardbei - en ze zegt "en het is hetzelfde merk. Wat is nou het verschil?' en toen zag ik het: de een was light en de ander niet, maar toen verwonderde we ons erover. Nou een schap: alleen maar vruchtendrank en dat heb je natuurlijk ook met tv. er is zoveel keus tegenwoordig. Voor mij hoeft dat niet. Want soms weet je van gekkigheid niet meer... zie je door de bomen het bos niet meer. Zoveel als er is.

R: Kun je het je een beetje herinneren dat het begon dat er zoveel keuze kwam? Op een gegeven kreeg je natuurlijk ook de commerciële tv erbij.

J: Ja, commerciële tv. en op een gegeven moment dat er Duitse zenders bij kwamen en België en op een gegeven moment – want vroeger was het toch ook zo dat... was dat om 10 uur of zo of 11 uur en dan was het klaar met de tv. tegenwoordig de hele nacht door kun je tv kijken, toch?

R: Ja, je zou nu 24/7 tv kunnen kijken als je dat zou willen.

J: En vroeger was het – nou weet ik niet meer hoe laat dat laatste journaal – maar daarna was het gewoon klaar! Dan kon je je tv uitzetten, want er was gewoon niets meer. En ehm... wanneer dat dan precies was dat weet ik niet. Maar inderdaad ook de commerciële tv is natuurlijk daardoor heel veel veranderd. Ja die hele commercie. Ik weet niet of ik daardoor allemaal... ja we kunnen allemaal meer... nou moet dat natuurlijk allemaal fijner zijn of leerzamer of mooier zijn, maar is meer zo... altijd zo veel beter? Voor mij niet.

R: Haalde je vroeger meer genot uit tv kijken dan nu?

J: Nou... nu ik daar zo over praat en over nadenk, denk ik dat wel. Denk ik dat voor mij tv meer een bijzonderheid... of bijzonderder om gewoon lekker te kunnen gaan kijken naar iets wat je leuk vind. Dan nu. Ja. Nu is het gewoon soms ook een beetje tijdverdrijf. Het sluipt er ook allemaal zo in. Ik lees graag, maar het komt er gewoon heel weinig van. Ik geef mezelf daar te weinig tijd voor en 's avonds staat dan ook eerder die tv aan dan dat ik zou zeggen van ik zet hem niet aan, maar ik ga lezen. Maar ja dat komt misschien ook omdat ik 's avonds dan ben ik moe en dan val ik voor mijn boek in slaap. Wat ik bij de tv trouwens ook 's avonds wel heb. Ik heb – wat ik daarstraks al zei – ik ben meer een ochtendmens dan een echt late-avond-mens.

R: Oké, ik denk dat we zo aan het einde van de vragen zijn. Ik heb nog een laatste vraag als een soort afsluiter. Is er iets wat we weinig hebben besproken of niet hebben besproken waarvan jij zoiets hebt van nou hier heb ik zelf veel over na zitten denken of dit moet je echt nog even weten?

J: ... Nee. Kan ik zo 1, 2, 3 niet... nee.

R: Dan ga ik hem bij deze uitzetten.

J: ja!

Einde